

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
w Białymstoku
Obserwatorium Integracji Społecznej

*Socjodemograficzny Portret
Zbiorowości Ludzi Bezdomnych
Województwa Podlaskiego*

Białystok 2012

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Podlaskie

Centrum
Rozwoju
Zasobów
Ludzkich

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

WSTĘP	3
Rozdział 1 Bezdomność – opis zjawiska	5
1.1 Typologia i definicje bezdomności	5
1.2 Przyczyny i skutki zjawiska bezdomności.....	13
1.3 Rodzaje placówek zajmujących się osobami bezdomnymi.....	17
1.4 Eskalacja zjawiska bezdomności w Polsce.....	20
Rozdział 2 Metodologia badań	22
2.1 Badanie ilościowe.....	22
2.2 Analiza jakościowa.....	26
Rozdział 3 Portret ludzi bezdomnych na terenie województwa podlaskiego - analiza wyników badania ilościowego	30
3.1 Cechy społeczno - demograficzne badanych bezdomnych.....	30
3.2 Sytuacja materialna, zawodowa i zdrowotna osób bezdomnych z terenu województwa podlaskiego.....	37
3.3 Sytuacja rodzinna osób bezdomnych.....	46
3.4 Sytuacja bezdomnych posiadających dzieci.....	47
Rozdział 4 Bezdomność w województwie podlaskim – wyniki badań jakościowych..	52
4.1 Zasięg oraz dynamika bezdomności w województwie podlaskim.....	52
4.2 Proces wchodzenia w bezdomność i przyczyny marginalizacji.....	54
4.3 Cechy społeczno – demograficznych osób bezdomnych w regionie.....	56
4.4 Funkcjonowanie systemu wsparcia i pomocy osobom bezdomnym na terenie województwa podlaskiego.....	58
Wnioski i rekomendacje z przeprowadzonej analizy	76
Zakończenie	81
Bibliografia	83
Spis tabel, rysunków i wykresów	84
Załączniki	86

Bezdomność jest jednym z najbardziej dotkliwych współczesnych problemów społecznych i spostrzegana jest jako kwestia ogólnoswiatowa. Z roku na rok zauważamy narastające tempo zjawiska. Powodów tego stanu rzeczy jest wiele np. przejawiające się bezrobocie, eksmisje oraz ograniczona pomoc bezdomnym na skutek złej sytuacji finansów państwa. Bezdomność z uwagi na skalę zjawiska, jego złożone przyczyny oraz szczególnie dotkliwe społeczno - ekonomiczne skutki stanowi kwestię społeczną o zasięgu i znaczeniu globalnym, mającą swoje specyficzne, regionalne, lokalne uwarunkowania i następstwa.

Bezdomność to jedna z form wykluczenia społecznego i zarazem zjawisko niezmiernie trudne do zdiagnozowania. Pomimo, iż problem bezdomności jest nad wyraz istotny, to wiedza na jego temat wciąż jeszcze nie została dostatecznie ugruntowana. Omawiane zagadnienie jest niewątpliwie złożone, a to utrudnia całościowy jego pomiar. Brak szczegółowych i wyczerpujących opracowań poświęconych przedmiotowej tematyce sprawia, że wielkość zjawiska w skali kraju nie jest w pełni określona. Żadna instytucja nie prowadzi kompleksowych badań, które umożliwiłyby oszacowanie liczby osób wykluczonych społecznie. Trudności w zbieraniu danych wynikają z przemieszczania się bezdomnych, jak też z braku meldunku tych osób.

Opieranie szacunków na informacjach pochodzących z placówek czy instytucji oferujących pomoc bezdomnym jest ryzykowne, bowiem te same osoby mogą korzystać z niej w kilku placówkach, w tym samym czasie. Nie wszyscy bezdomni korzystają z pomocy, tudzież nie wszystkie instytucje gromadzą informacje o osobach korzystających z ich usług. Problem więc stanowi brak możliwości pozyskania informacji tego rodzaju. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogą być również wielowymiarowość i interdyscyplinarność zjawiska, które powodują trudność w zdefiniowaniu pojęć „bezdomność” i „osoba bezdomna”. W zależności od celów badania autorzy definiują oba zagadnienia na użytek własnych potrzeb. Zjawisko bezdomności może być rozpatrywane na wielu płaszczyznach: jako element życiowej sytuacji konkretnej jednostki, jako pewien przejaw patologii, jak również jako bardzo trudny problem społeczny.

Brak szerszej diagnozy sytuacji bezdomności na terenie województwa podlaskiego skłoniło Zespół Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku do przeprowadzenia badania w tym zakresie. Przedmiotowa publikacja przedstawia wyniki dokonanej analizy.

Pierwsza część raportu dotyczy ogólnej charakterystyki zjawiska bezdomności. Materiał opracowano na podstawie różnych źródeł i informacji zastanych. W tej części dokumentu zaprezentowano definicje oraz typologie bezdomności, przyczyny i skutki zjawiska, zasób instytucjonalny z obszaru pomocy osobom bezdomnym, tudzież opis skali zjawiska w Polsce.

W dalszej części opracowania zwrócono uwagę na założenia metodologiczne badania własnego. Scharakteryzowano przedmiot oraz cele, wskazano problemy badawcze, jak również omówiono metodę, technikę i narzędzia, na podstawie których dokonano analizy materiału badawczego.

Dwie kolejne części raportu przedstawiają wyniki badań własnych. Zebrany materiał opracowano na podstawie informacji uzyskanych w drodze badania ankietowego, przeprowadzonego z osobami bezdomnymi oraz badania fokusowego tj. wywiadu zogniskowanego, dokonanego wśród pracowników instytucji zajmujących się bezdomnością w województwie podlaskim.

1.1 Typologia i definicje bezdomności

Termin „bezdomność” nasyca wiele problemów definicyjnych. W literaturze poświęconej bezdomności brak jest powszechnie przyjętej definicji tego zjawiska. Próba zdefiniowania przedmiotowego pojęcia ujęta została w wielu publikacjach. Podobne trudności występują przy klasyfikacji i typologii osób bezdomnych. Wymieniane w publikacjach kategoryzacje bezdomności nie wyczerpują najczęściej złożoności zjawiska.

Nowa Encyklopedia Powszechna definiuje bezdomność jako „zjawisko społeczne polegające na braku domu lub miejsca stałego pobytu gwarantującego jednostce lub rodzinie poczucie bezpieczeństwa, zapewniającego schronienie przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi oraz zaspokojeniem podstawowych potrzeb na poziomie uznawanym w danym społeczeństwie za wystarczający (...) Bezdomność jest jedną z dziedzin będących przedmiotem polityki społecznej państwa”¹.

W 2004 roku eksperci FEANTSA skupieni w Grupie Roboczej ds. Danych oraz Europejskim Obserwatorium Bezdomności opracowali klasyfikację bezdomności - Europejską Typologię Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS. Poddano ją dyskusji na różnych lokalnych i międzynarodowych seminariach i konferencjach.

ETHOS stanowi fundament dla zharmonizowanego systemu gromadzenia informacji na temat zjawiska bezdomności w skali europejskiej oraz umożliwia porównywanie informacji gromadzonych na poziomach narodowych. Wpływa na kształt debaty publicznej oraz na projektowanie konkretnych programów polityki społecznej. ETHOS składa się z dwóch definicji – uniwersalnej definicji koncepcyjnej i typologii operacyjnej. Typologię stworzono przy założeniu dynamicznego charakteru bezdomności. Definicja obejmuje grupy osób, które są, były lub mogą być pozbawione dachu nad głową.

---

¹ *Nowa Encyklopedia PWN*, Warszawa 1995, T. 1, s. 433

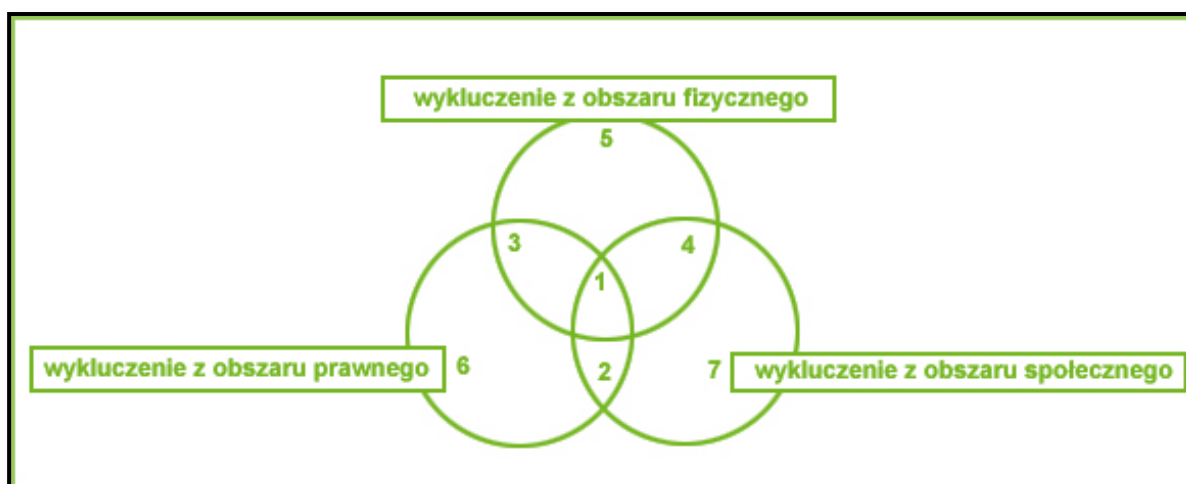
DEFINICJA KONCEPCYJNA

Według Europejskiego Obserwatorium Bezdomności istnieją trzy domeny konstytuujące „dom”:

- 1) **DOMENA FIZYCZNA** - przestrzeń, lokum pozwalające na zaspokojenie potrzeb człowieka i jego rodziny względem ochrony przed warunkami atmosferycznymi itd.
- 2) **DOMENA SPOŁECZNA** - możliwość zachowania prywatności i doświadczania relacji i życia społecznego np. macierzyństwa, małżeństwa, dzieciństwa.
- 3) **DOMENA PRAWNA** - to posiadanie gwarancji ochrony posiadanych dóbr i bezpieczeństwa zamieszkiwania łącznie z tytułem prawnym do zajmowanego lokum.

RYSUNEK 1. Obszary bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego

Źródło: Europejskie Obserwatorium Bezdomności FEANTSA

Jeśli sytuacja mieszkaniowa człowieka pozbawiona jest jednej lub kilku domen, staje się wówczas jednym z rodzajów bezdomności lub wykluczenia mieszkaniowego. „W zależności od tego, jakiej domeny lub domen pozbawiona jest sytuacja mieszkaniowa człowieka, powstaje siedem teoretycznych obszarów bezdomności, które po uporządkowaniu układają się w cztery kategorie koncepcyjne: bez dachu nad głową, bez miejsca zamieszkania, niezabezpieczone

zakwaterowanie oraz nieodpowiednie zakwaterowanie. Dwie pierwsze kategorie oznaczają bezdomność, dwie ostatnie wykluczenie mieszkaniowe².

TABELA 1. Siedem teoretycznych obszarów bezdomności³

		Teoretyczny obszar bezdomności	Obszar fizyczny	Obszar prawny	Obszar społeczny
Bezdomność	1	Brak dachu nad głową	Brak lokum (dachu nad głową)	Brak tytułu prawnego do wyłączności na zajmowanej powierzchni	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych
	2	Bezdomność	Posiadanie miejsca do życia spełniającego warunki mieszkalne	Brak tytułu prawnego do wyłączności na zajmowanej powierzchni	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych
Wykluczenie mieszkaniowe	3	Niezabezpieczone i nieodpowiednie zakwaterowanie	Posiadanie miejsca do życia (niezabezpieczonego i niespełniającego warunków mieszkalnych)	Brak zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	4	Nieodpowiednie zakwaterowanie i brak 'bezpieczeństwa społecznego' w legalnie zajmowanym lokum	Nieodpowiednie lokum (niespełniające warunków mieszkalnych)	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych
	5	Nieodpowiednie zamieszkanie (zabezpieczony najem)	Nieodpowiednie lokum (niespełniające warunków mieszkalnych)	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	6	Niezabezpieczone zakwaterowanie przy odpowiednich warunkach mieszkalnych	Posiadanie miejsca do życia	Brak zabezpieczenia najmu	Gwarantuje możliwość realizacji relacji społecznych
	7	Brak bezpieczeństwa 'społecznego' w ramach zabezpieczonych i odpowiednich warunków mieszkaniowych	Posiadanie miejsca do życia	Posiadanie tytułu prawnego i/lub zabezpieczenia najmu	Brak prywatnej gwarantującej bezpieczeństwo przestrzeni pozwalającej na realizację relacji społecznych

Źródło: Europejskie Obserwatorium Bezdomności FEANTSA

² <http://www.bezdomnosc.edu.pl/content/view/19/71/>

³ j. w.

DEFINICJA OPERACYJNA

Klasyfikacja koncepcyjna porządkuje informacje o bezdomności i wykluczeniu mieszkaniowym. Aby możliwe było wykorzystanie tej wiedzy do celów badawczych niezbędne jest dokonanie operacjonalizacji. Polega to na określeniu typów operacyjnych tj. rodzajów form pomocy dla bezdomnych lub sytuacji życiowej, oznaczających jedną z czterech sytuacji mieszkaniowych określonych w definicji koncepcyjnej.

Definicje operacyjne teoretycznie wyczerpują wszystkie rodzaje form pomocy adresowanej do osób bezdomnych i wykluczonych mieszkaniowo. Zestawienie kategorii koncepcyjnych oraz typów i definicji operacyjnych przedstawia poniższa tabela.

TABELA 2. Typologia operacyjna bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS

Kategoria koncepcyjna		Typ operacyjny		Definicja operacyjna
Bez dachu nad głową	1	Mieszkanie w miejscach publicznych	1.1	Spanie pod chmurką
			1.2	Podopieczni streetworkerów
	2	Przebywanie w noclegowni i/lub z koniecznością spędzenia kilku godzin w ciągu dnia w miejscach publicznych	2.1	Placówki bezpośredniego dostępu np. garkuchnie, punkty pomocy medycznej
			2.2	Zaaranżowane na jedną lub kilka nocy (np. w tanim hotelu)
Bez miejsca zamieszkania	3	Schroniska dla bezdomnych/ zakwaterowanie tymczasowe	3.1	Schronisko krótkiego pobytu
			3.2	Zakwaterowanie tymczasowe (bez określonego czasu pobytu)
			3.3	Zakwaterowanie tymczasowe (z określonym czasem pobytu)
			3.4	Zakwaterowanie tymczasowe (dłuższy pobyt)
	4	Schronienie dla kobiet	4.1	Zakwaterowanie w schronisku
			4.2	Wspierane mieszkalnictwo
	5	Zakwaterowanie dla uchodźców i imigrantów	5.1	Ośrodki recepcyjne
			5.2	Zakwaterowanie dla repatriantów
			5.3	Zakwaterowanie dla migrujących pracowników
	6	Opuszczający instytucje	6.1	Instytucje penitencjarne/karne
			6.2	Szpitala i instytucje opiekuńcze
	7	Specjalistyczne zakwaterowanie wspierane	7.1	Wspierane mieszkania
7.2			Wspierane mieszkania zbiorowe	
7.3			Foyer (ośrodki dla młodzieży)	
7.4			Zakwaterowanie dla nieletnich rodziców	

Niezabezpieczone zakwaterowanie	8	Bez umowy najmu	8.1	Zamieszkujący czasowo u rodziny lub przyjaciół (nie z wyboru) (dane dot. mieszkalnictwa i dane z instytucji pomocy społecznej)
			8.2	Zamieszkiwanie w pomieszczeniu z niestandardową umową najmu lub podnajmu (z wyłączeniem squattingu)
	9	Z nakazem eksmisji	9.1	Lokatorzy z nakazem eksmisji
			9.2	Lokatorzy z nakazem zwrotu mienia
10	Zagrożenie przemocą	10.1	Mieszkający pod groźbą przemocy ze strony partnera lub członka rodziny (statystyki policji)	
Nieodpowiednie zakwaterowanie	11	Konstrukcje tymczasowe	11.1	Domy na kółkach/przyczepy kempingowe (nie będące zakwaterowaniem wakacyjnym)
			11.2	Nielegalne zajmowanie przestrzeni (np. Romowie, podróżnicy, Cyganie)
			11.3	Nielegalne zajmowanie budynków czyli squatting
	12	Mieszkania substandardowe	12.1	Zamieszkane lokale nie nadające się do zamieszkania według ustawowego standardu krajowego
	13	Skrajne przeludnienie	13.1	Osoby zamieszkujące poniżej krajowej normy skrajnego przeludnienia

Źródło: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/PL.pdf>

Bezdomność można postrzegać przez pryzmat określonych sfer, ukazujących problemy i deficyty oraz wymiary funkcjonowania ludzi bezdomnych. Według Aleksandry Dębskiej - Cenian istnieje sześć najważniejszych „sfer oddziaływania jako odpowiedź na wyzwania społecznej i zawodowej (re)integracji osób bezdomnych”:

1. „**SFERA PSYCHOLOGICZNA** - obejmuje poczucie psychicznego dobrostanu, tożsamość, poziom samooceny, poziom kontroli wewnętrznej, sposób reagowania na kryzysy i problemy, poziom umiejętności interpersonalnych, sposób postrzegania odpowiedzialności za pojawienie się własnej bezdomności i wyjście z niej, a także psychologiczne konsekwencje, jakie (długotrwała) bezdomność wywarła na osobie. Obejmuje również problemy osoby bezdomnej wymagające wsparcia psychologicznego i terapeutycznego (uzależnienia - także od pomocy, współzależnienia, doświadczanie przemocy itp). Dotyczy także szeroko rozumianego kontekstu rodzinnego, zwłaszcza poczucia więzi z rodziną, prokreacji i pochodzenia.

2. **SFERA ZAWODOWA** - sfera funkcjonowania osoby bezdomnej w kontekście zawodowym, obejmująca takie zagadnienia jak nawyk pracy, umiejętność otrzymania i utrzymania zatrudnienia, poziom umiejętności i kwalifikacji zawodowych, poziom podejmowanej aktywności o charakterze zawodowym, własną, subiektywnie i obiektywnie postrzeganą atrakcyjność na rynku pracy, a także umiejętność odnalezienia się na otwartym rynku pracy. Dotyczy również barier w podjęciu aktywności zawodowej, wynikających z życia rodzinnego (zwłaszcza rodzicielskiego) oraz umiejętności łączenia roli (często samotnego) rodzica i pracownika.
3. **SFERA ZDROWOTNA** - to sfera odnosząca się do kondycji fizycznej osoby bezdomnej. Obejmuje stan zdrowia, stopień uzależnienia - zwłaszcza od środków psychoaktywnych, stopień niepełnosprawności, poziom dbałości o własną sprawność i aktywność fizyczną, ewentualne przeciwwskazania do podjęcia konkretnej aktywności zawodowej oraz umiejętność dbania o stan zdrowia - w zależności od wieku, wskazań lekarskich, warunków życia.
4. **SFERA SOCJALNO-BYTOWA** - dotyczy socjalnego poziomu życia osoby bezdomnej i jej zabezpieczenia bytowego. Wiąże się z przestrzenią życiową osoby - jednak bardziej związana z „bytem” niż mieszkaniem (czyli pobyt na działkach, w altankach, w miejscach publicznych, w placówkach dla osób bezdomnych itp). Dotyczy posiadanego przez osobę bezdomną poziomu ekonomicznej niezależności oraz zabezpieczenia finansowego, obejmującego wysokość regularnie otrzymywanego dochodu, zasiłków, zakresu i formy otrzymywanej pomocy także z Ośrodków Pomocy Społecznej. Wiąże się z sytuacją prawną osoby (karalność, zadłużenia alimentacyjne, ciężące na osobie kary pozbawienia wolności, niewyjaśniony stan cywilny czy praw rodzicielskich, brak przysługującego prawa do lokalu).
5. **SFERA MIESZKANIOWA** - odnosi się do wszelkich aspektów życia osoby bezdomnej w mieszkaniu (treningowym, wspieranym, socjalnym, komunalnym) - zarówno w wymiarze prawnym, ekonomicznym czy

psychologicznym. Dotyczy umiejętności samodzielnego dbania o przestrzeń życiową i utrzymania mieszkania, życia w nim, racjonalnego gospodarowania środkami finansowymi, umiejętności nawiązania relacji społecznych. Odnosi się także do pojęcia przysługującego osobie prawa do lokalu.

6. **SFERA SPOŁECZNA** - obszar obejmujący funkcjonowanie osoby bezdomnej w szerszej grupie społecznej oraz w całym społeczeństwie. Dotyczy poziomu zintegrowania i identyfikowania się ze społeczeństwem przy jednoczesnym zerwaniu więzi ze środowiskiem osób bezdomnych, poczucia przynależności do większych i mniejszych grup społecznych. Dotyczy także przejawiania zachowań społecznie aprobowanych, umiejętności funkcjonowania w grupach oraz w społeczeństwie, a także stopnia podejmowanych aktywności życiowych również o wymiarze społecznym i obywatelskim oraz umiejętności twórczego spędzania czasu wolnego⁴.

W ujęciu badaczy i teoretyków bezdomność pojmowana jest wieloaspektowo. Literatura fachowa w wyczerpujący sposób klasyfikuje przedmiotowy problem.

TABELA 3. Klasyfikacja bezdomności w ujęciu różnych autorów

P. Koegel i A. Burman	bezdomność krótkotrwała (ostra - dotyczy osób, które utraciły dach nad głową w wyniku szczególnego zbiegu okoliczności)
	bezdomność okresowa (cykliczna)
	bezdomność długotrwała (przewlekła), która jest kumulacją różnych negatywnych zjawisk bezdomności
S. L. Wenzel	bezdomność krótkotrwałą (poniżej 12 miesięcy)
	bezdomność długotrwałą (powyżej 12 miesięcy)
	bezdomność przewlekła
M. Pisarska	bezdomność z wyboru (typ wiecznego wędrowca, tułacza, który porzucił normy społecznego współżycia)
	bezdomność z przymusu (powodem jest jakaś okoliczność)

⁴ A. Dębska-Cenian, P. Olech, *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji w sześciu sferach*, Drukarnia Wydawnictw Naukowych sp.z o.o, Gdańsk 2007, s. 19.

	<p>zewnątrzna, należą tu osoby nie posiadające mieszkania, w konflikcie z rodziną, bez szans na powrót do normalności)</p> <p>bezdomność tymczasowa (chwilowe konflikty w rodzinie nie pozwalające na przebywanie pod jednym dachem)</p>
R. Pawłowska i E. Jundziłł	<p>bezdomność całkowita (przymusową) - człowiek nie posiada żadnego stałego lokum z przyczyn od niego niezależnych</p> <p>bezdomność częściowa (incydentalną) - dotyka ludzi na określony czas</p> <p>bezdomność z wyboru - decyduje się na nią jednostka świadomie i z własnego wyboru</p>
E. Jagodzińska	<p>bezdomność z przymusu (dzieli bezdomnych na zdolnych i niezdolnych do samodzielnego życia)</p> <p>bezdomność z wyboru (dzieli bezdomnych na zdolnych i niezdolnych do samodzielnego życia)</p> <p>zagrożeni bezdomnością lub inni potrzebujący pomocy</p>
A. Przymeński	<p>bezdomność „uliczna”</p> <p>bezdomność „w schroniskach”</p> <p>długotrwała</p> <p>krótkotrwała</p> <p>frykcyjna (bezdomni frykcyjni to ci, którzy ciągłość tego stanu przerywają okresami przemieszkowania w miarę normalnych warunkach, najczęściej wraz z podjęciem pracy sezonowej)</p>
Anna Duracz - Walczak	<p>wg stanu psychofizycznego:</p> <p>bezdomni zdolni do samodzielności życiowej (zdrowi w wieku produkcyjnym)</p> <p>bezdomni niezdolni do samodzielności (na skutek choroby, kalectwa, wieku)</p> <p>wg postawy wobec własnej sytuacji życiowej:</p> <p>bezdomni z przymusu (nie pogodzeni ze swoim aktualnym statusem społecznym), a wśród nich zdolni lub niezdolni do samodzielności życiowej</p> <p>bezdomni z wyboru (pogodzeni ze swoim statusem społecznym, nie pragnący go zmienić), a wśród nich zdolni lub niezdolni do samodzielności życiowej</p>

Źródło: opracowanie własne

1.2 Przyczyny i skutki zjawiska bezdomności

Stan bezdomności jest uwarunkowany wieloma czynnikami tj. systemowymi, prawnymi, instytucjonalnymi oraz jednostkowymi. Teresa Sołtysiak interpretuje przyczyny tego zjawiska jako „wypadkową splotów determinant i okoliczności egzystencjalno - losowych, jednostek uwikłanych w mikro - i makrospołeczne warunki życia”⁵.

W polskiej literaturze przedmiotu znajduje się wiele wzajemnie potwierdzających się informacji na temat przyczyn bezdomności. Najczęściej przytaczane przykłady to: brak zdolności do samodzielnego życia i radzenia sobie z trudnościami życia codziennego, poddawania się wymaganiom społeczeństwa, mała odpornością na sytuacje trudne. Należy podkreślić, iż jeden czynnik nie powoduje stanu bezdomności, bowiem przyczyny przeplatają się i wzajemnie warunkują. Powtarzają się w poszczególnych przypadkach, są tylko odmiennie skonfigurowane.

Istnieje wiele klasyfikacji i typologii przyczyn powodujących stan bezdomności. Danuta Piekut - Brodzka wymienia następujące czynniki, które współtworzą syndrom bezdomności⁶.

RYSUNEK 2. Przyczyny bezdomności według Danuty Piekut - Brodzkiej

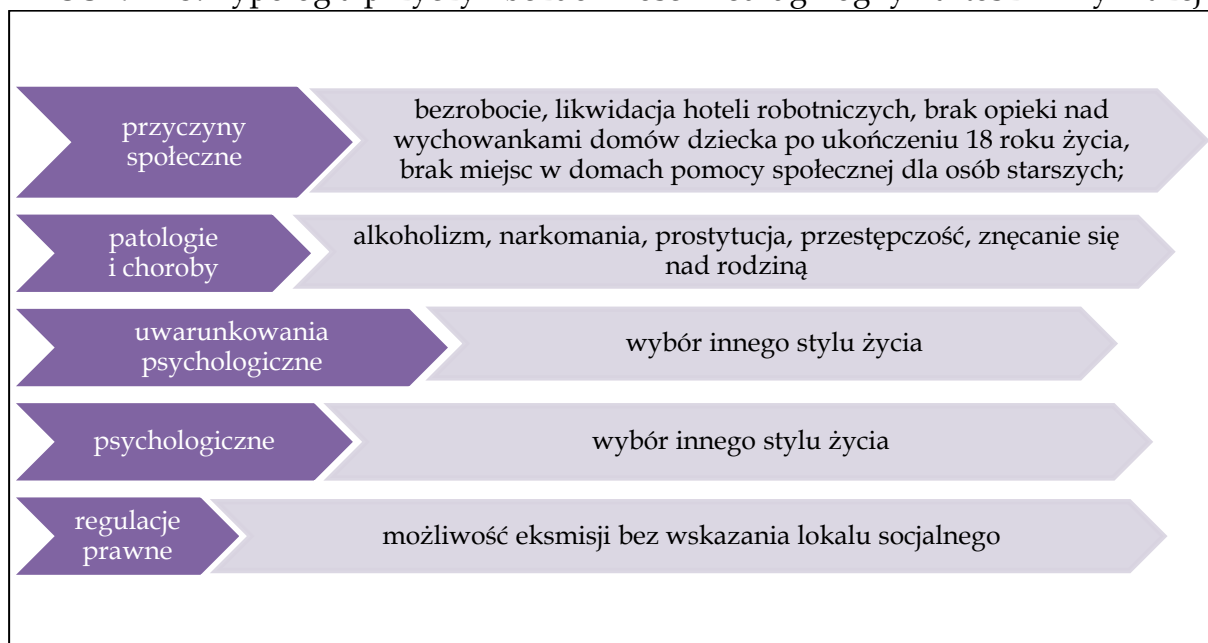
Źródło: opracowanie własne

⁵ M.T. Kępka, <http://www.fecwis.org/artukul/bezdomni>, 16.05.2012.

⁶ S. Włodarczyk, *Zjawisko bezdomności*, op. cit.

Bogna Bartosz i Ewa Błażej dokonują następującej typologii przyczyn bezdomności⁷:

RYSUNEK 3. Typologia przyczyn bezdomności według Bogny Bartosz i Ewy Błażej

Źródło: opracowanie własne

Eksploratorzy obszaru bezdomności, określając przyczyny zjawiska, lokalizując je najczęściej po stronie różnorodnych uwarunkowań strukturalnych, społecznych, ekonomicznych i politycznych – czyli czynników zewnętrznych. Z drugiej strony wskazują też na uwarunkowania psychologiczne i osobowościowe tkwiące w samych osobach bezdomnych. Andrzej Przymerki dokonuje klasyfikacji przyczyn zjawiska bezdomności w sposób następujący⁸:

- sieroctwo lub półsieroctwo;
- przedwczesne usamodzielnienie się w warunkach niepełnej dojrzałości życiowej;
- przebycie procesu socjalizacji w domu dziecka;
- zakłócenie więzi w rodzinach pochodzenia;
- konflikty rodzinne;
- przedawnienie więzi rodzinnej;

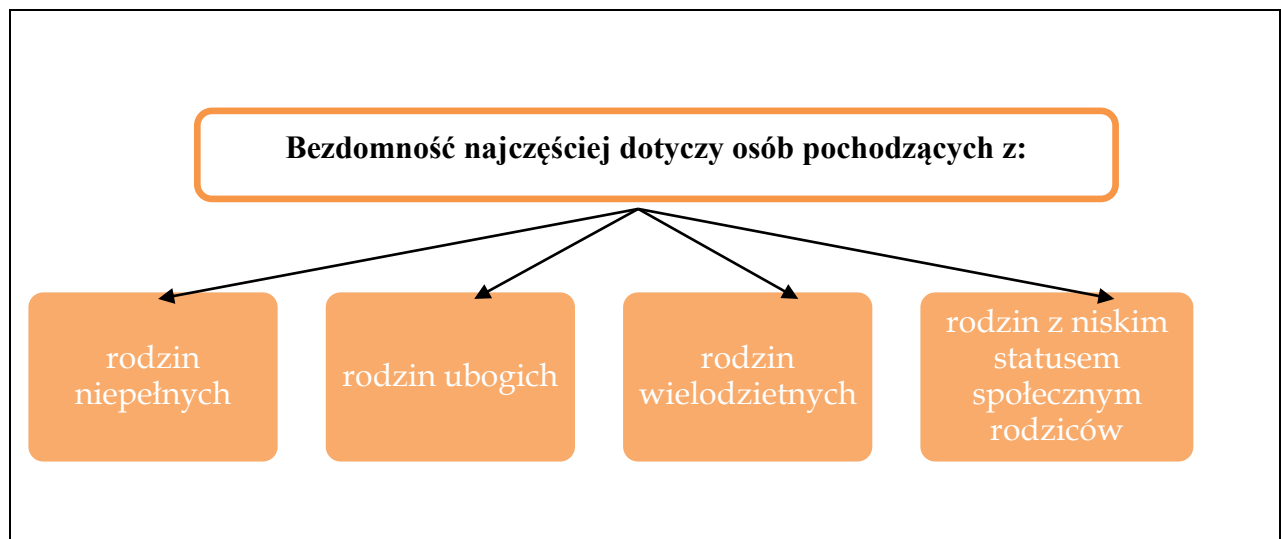
⁷ M. Abućewicz Szcześniak, *Bezdomność we współczesnej literaturze przedmiotu*, www.ipisr.uw.edu.pl.

⁸ R. Dobrzeniecki, *Bezdomność jako problem społeczny*, <http://www.kulturaswiecka.pl/node/301>.

- rozpadanie się rodzin prokreacji;
- złe stosunki z własnymi dziećmi;
- złe wywiązywanie się z zadań rodzicielskich;
- zakłócenia zdolności przystosowawczych;
- zły stan zdrowia;
- niska konkurencyjność na rynku pracy;
- alkoholizm;
- pobyty w zakładach karnych;
- osamotnienie.

Poniższy schemat prezentuje grupy najbardziej narażone marginalizacją społeczną.

RYSUNEK 4. Grupy najbardziej narażone marginalizacją społeczną

Źródło: opracowanie własne

Analizując zagadnienie podłoża i uwarunkowań bezdomności nie sposób pominąć stanowiska E. Bartosz⁹. Autorka wśród przyczyn marginalizacji wymienia następujące czynniki: społeczne, związane z chorobami i patologiami oraz natury psychologicznej.

Wśród przyczyn społecznych lokalizowane są następujące bodźce: *sytuacja społeczno-ekonomiczna, brak miejsc w szpitalach lub zakładach opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi lub osób upośledzonych, które wymagają ciągłej hospitalizacji, brak miejsc dla rencistów, emerytów i starców w domach opieki społecznej, brak opieki nad*

⁹ R. Dobrzeński, *Bezdomność jako...*, op. cit.

wychowankami domów dziecka po ukończeniu 18-tego roku życia, brak dostatecznej liczby ośrodków dla osób zarażonych wirusem HIV.

Nad wyraz często syndromowi bezdomności towarzyszą również elementy związane z chorobami i patologiami, tj. alkoholizm, przestępczość, rozwody lub trwałe rozpad więzi formalnych i nieformalnych, odrzucenie i brak opieki ze strony osób najbliższych, prostytutka, alkoholizm i psychopatia małżonka (znęcanie się nad rodziną).

Status bezdomnego nie koniecznie generowany jest czynnikami zewnętrznymi. Może również wynikać z natury psychologicznej tzn. być świadomym wyborem innego sposobu życia lub odmiennego systemu wartości (np. typ wiecznego wędrowca, tułacza).

Zdaniem K. Wierzbickiej źródłem bezdomność są następujące korelaty:

- osobowościowe,
- środowiskowe,
- systemowe,
- zdrowotne,
- losowe,

Ministerstwo Pracy i Polityki Socjalnej w Programie Bezdomność przedstawia następujące przyczyny bezdomności¹⁰:

- rozpad rodziny - a więc zerwanie więzi formalnych, psychologicznych i społecznych oraz brak możliwości spełniania przez rodzinę jej podstawowych funkcji,
- eksmisje - prawny nakaz opuszczenia lokalu, spowodowany w ponad 90% przypadków zadłużeniem lokatorów z tytułu opłat za czynsz,
- opuszczenie zakładu karnego przy jednoczesnym braku możliwości powrotu do mieszkania,
- brak stałych dochodów,
- przemoc w rodzinie,
- konflikty spowodowane brakiem tolerancji społecznych,
- uzależnienia,

---

¹⁰ S. Włodarczyk, *Zjawisko bezdomności*, op. cit.

- brak schronienia spowodowany: likwidacją hoteli pracowniczych, opuszczeniem domu dziecka, szpitala psychiatrycznego,
- uchodźstwo.

1.3 Rodzaje placówek zajmujących się osobami bezdomnymi

Na terenie Polski pomoc osobom bezdomnym świadczona jest przez instytucje administracji samorządowej i rządowej oraz przez organizacje pozarządowe. Zgodnie z założeniami Ustawy z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, pomoc ta należy do zadań własnych gmin. Może przyjmować formę: udzielenia schronienia, zabezpieczenie posiłku, ubrania, a także zasiłków celowych na pokrycie wydatków na świadczenia zdrowotne. Ponadto osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności, który polega na wspieraniu rozwiązywania problemów życiowych, w szczególności rodzinnych i mieszkaniowych oraz pomocy w uzyskaniu zatrudnienia. Instytucjami udzielającymi wsparcia dla osób bezdomnych są:

- 1) **NOCLEGOWNIE** - jest to rodzaj placówki przeznaczony dla osób bezdomnych, nie posiadających żadnego schronienia, skierowanych przez Ośrodki Pomocy Społecznej, Policję i inne. Pomoc udzielana w nich ma charakter doraźny, daje możliwość dziennego pobytu zgodnie z regulaminem placówki oraz zapewnia dodatkową pomoc.
- 2) **SCHRONISKA DLA BEZDOMNYCH** - placówki te oferują osobom bezdomnym dach nad głową, nocleg, posiłek, odzież, środki higieny. Nie jest to miejsce stałego pobytu. Charakteryzuje się dużą rotacją podopiecznych. Podopieczni w schroniskach zobowiązani są do pracy wedle swoich możliwości oraz stanu zdrowia. Bezdomni odpowiedzialni są za porządek domu oraz terenu placówki, wykonują prace związane z prowadzeniem np. kuchni, kotłowni.
- 3) **DOMY DLA SAMOTNYCH MATEK** - placówki przeznaczone dla kobiet z dziećmi odrzuconych przez rodzinę i najbliższe środowisko. Są to kobiety posiadające małe dzieci lub oczekujące narodzin dziecka. Takie osoby mają możliwość skorzystania z pomocy socjalnej, porad prawnych

i psychologicznych. Mieszkancki domów same dbają o porządek w domu, gotują, piorą, angażują się w prace porządkowe u darczyńców. Opiekują się małymi dziećmi. Dzieci w wieku szkolnym uczęszczają do szkoły.

- 4) **HOSTELE POMOCY SPOŁECZNEJ** - przeznaczone dla bezdomnych mających trwały związek z miejscem, w którym znajduje się hostel, poprzez zameldowanie, pracę i dla tych, którzy chcą się usamodzielnąć. Pobyt ogranicza się zwykle do sześciu miesięcy, z możliwością przedłużenia na rok. Tego typu placówki prowadzą pomoc socjalną.
- 5) **DOMY DLA OSÓB STARSZYCH I CHORYCH** - placówki mające charakter domów pobytu stałego, a nawet dożywotniego, dla ludzi starszych, niepełnosprawnych czy chorych. Pobyt w takim domu nie wynika z utraty miejsca zamieszkania lecz braku jakiegokolwiek pomocy.
- 6) **DOMY AKTYWNOŚCI ŻYCIOWEJ** - są przeznaczone dla najmłodszej grupy osób bezdomnych i niezaradnych życiowo. Mają na celu przygotowanie podopiecznych do samodzielności życiowej.
- 7) **CENTRA INTEGRACJI SPOŁECZNEJ** - służą reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem. Działalność CIS-ów obejmuje głównie warsztaty i szkolenia, umożliwiające zdobycie lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych, praktyki i staże, a także indywidualne programy zatrudnienia socjalnego, dopasowane do możliwości i umiejętności uczestnika oraz udział w grupach wsparcia, grupach samopomocowych, zajęciach terapeutycznych, umożliwiających zdobywanie praktycznych, „życiowych” umiejętności, ułatwiających rozwiązywanie problemów osobistych i rodzinnych, wzmacniających motywację do zmiany własnego losu i umożliwiających codzienne funkcjonowanie w społeczeństwie.
- 8) **MIESZKANIA READAPTACYJNE DLA BEZDOMNYCH** - mieszkanie te mają na celu zapewnienie schronienia osobom go pozbawionym oraz przygotowanie mieszkańców do pełnej samodzielności i powrotu do środowiska.

Do takich placówek zalicza się również:

- 1) **POGOTOWIA INTERWENCJI SPOŁECZNEJ** - udzielają pomocy bezdomnym głównie z poza ośrodków, schronisk i hosteli
- 2) **PRZYCHODNIE LEKARSKIE** dla bezdomnych ze schronisk i spoza nich
- 3) **JADŁODAJNIE** - wydające gorące posiłki dla bezdomnych
- 4) **PUNKTY POMOCY SANITARNEJ I RZECZOWEJ**
- 5) **ŁAŻNIE**
- 6) **DOMY DZIENNEGO POBYTU** m.in. dla ofiar przemocy
- 7) **PUNKTY WYDAWANIA ŻYWNOŚCI**

Gminy z terenu województwa podlaskiego na ogół zajmują się wspieraniem w formie dotacji aktywnie działających na ich terenie organizacji pozarządowych zajmujących się problemem bezdomności. W województwie funkcjonują następujące placówki podejmujące działania w obszarze ograniczania skutków bezdomności:

W mieście Białystok:

- 1) *Dom dla bezdomnych*
- 2) *Ogrzewalnia dla Mężczyzn*
- 3) *Noclegownia dla Kobiet*
- 4) *Noclegownia dla Mężczyzn*
- 5) *Ogrzewalnia dla bezdomnych*

W mieście Łomża:

- 1) *Noclegownia dla Mężczyzn*
- 2) *Ogrzewalnia dla bezdomnych*
- 3) *Dom Samotnych Matek z Dziećmi*

W mieście Suwałki:

- 1) *Noclegownia dla bezdomnych*
- 2) *Miejskie Centrum Interwencji Kryzysowej*
- 3) *Noclegownia dla bezdomnych*
- 4) *Jadłodajnia im. Ks. Hamerszmita przy Parafii Rzymskokatolickiej Św. Aleksandra*

System pomocy społecznej prowadzony na rzecz osób bezdomnych, zarazem na szczeblu gminnym jak i wojewódzkim, nie jest w pełni wydolny. Niejednokrotnie

odnotowuje się brak kompleksowych oraz systemowych rozwiązań problemu bezdomności. Niesprecyzowane regulacje prawne powodują niejasność kompetencji instytucji pomocowych, a to w konsekwencji utrudnia uzyskanie oczekiwanych rezultatów.

1.4 Eskalacja zjawiska bezdomności w Polsce

Wśród danych statycznych istnieje dotkliwy deficyt danych określających skalę zjawiska bezdomności w Polsce. Brak rzetelnej diagnozy oraz monitoringu zjawiska uniemożliwia oszacowanie skali bezdomności na terenie naszego kraju. W Polsce nie przeprowadzono dotychczas żadnych ogólnopolskich badań, dlatego też wszelkie informacje na temat rozpiętości liczby osób bezdomnych pochodzą z dokonywanych szacunków. Informacje te nie są jednak w pełni miarodajne, gdyż różnice w liczbach wahają się od 30 do 300 tysięcy. Szacowanie skali bezdomności może różnić się w znaczący sposób ze względu na przyjętą definicję oraz metodologię badania. Trudności w dostępie do informacji dotyczących ludzi bezdomnych wynikają również z trudności w dostępie do miejsc niemieszkalnych, w których często osoby bezdomne przebywają. Inne trudności to: przemieszczanie się respondentów z miejsca na miejsce, częste odmowy udziału w badaniu, odurzenie respondentów substancjami psychoaktywnymi, agresywne zachowanie bezdomnych itp.

Brak jest również w tym obszarze zaktualizowanych baz danych na temat liczby placówek i miejsc oraz rodzaju świadczonych usług. Ponadto brakuje systemu ewidencjonowania osób bezdomnych przebywających w placówkach. „Taka baza służyłaby nie tylko celom poznawczym (badawczym), ale mogłaby przyczynić się do podniesienia jakości pomocy społecznej i pracy socjalnej adresowanej do osób bezdomnych – zarówno w wymiarze ogólnopolskim, jak i regionalnym czy lokalnym”¹¹. Z racji braku ogólnopolskich badań szacunek bezdomnych w Polsce, w opinii różnych badaczy przedstawia się następująco:

- ok 62 tys. (M. Wachowicz, 2005r.)
- ok 35 tys. (A. Przymeński, 2006r.)

---

¹¹ *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza zespołu badawczego*, red. M. Dębski, Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011, s. 91.

- od 50 do 70 tys. (S. Słowik, 2008r.)
- 31 tys. (MPIPS, 2010)

„Systematyczny monitoring zjawiska bezdomności prowadzony jest w dwóch województwach: pomorskim (Pomorskie Forum na Recz Wychodzenia z Bezdomności) i podkarpackim (Podkarpacki Urząd Wojewódzki w Rzeszowie)”¹². Dostosowanie świadczonej pomocy do potrzeb osób bezdomnych wymaga jednak prowadzenia monitoringu zjawiska na poziomie ogólnokrajowym. Takie informacje odegrałyby kluczowe znaczenie w kształtowaniu polityki społecznej tj. prewencji, pomocy doraźnej tudzież reintegracji społecznej osób bezdomnych.

---

¹² op. cit, s.98.

Raport z badania „Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa podlaskiego” zawiera syntezę wiedzy na temat bezdomności. Opracowanie obejmuje wyniki badania ilościowego i jakościowego. Triangulacja metodologiczna zastosowana w badaniu umożliwiła przedstawienie wizerunku bezdomności, która ma miejsce wokół nas.

2.1 BADANIE ILOŚCIOWE

2.1.1 Przedmiot badania

Wyniki badania ilościowego zostały opracowane przez Obserwatorium Integracji Społecznej Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Białymstoku na podstawie danych uzyskanych od Podlaskiego Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Forum, we współpracy z Pomorskim Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku, przeprowadziło w dniu 12 grudnia 2011 roku wywiady kwestionariuszowe z bezdomnymi.

Grupę docelową badania stanowiły osoby bezdomne przebywające w określonych miejscach danego dnia na terenie miasta Białystok, Suwałki i w miejscowości Garbas Drugi. Badaniem objęto zarówno osoby bezdomne przebywające w placówkach jak i przebywające w różnych miejscach niemieszkalnych np. działkach, altankach.

Wywiady kwestionariuszowe przeprowadzili pracownicy oraz wolontariusze z organizacji pozarządowych należących do Podlaskiego Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności. Realizatorami badania były następujące organizacje i instytucje: Fundacja „Spe Salvi”, Caritas Archidiecezji Białostockiej, Prawosławny Ośrodek Miłosierdzia Diecezji Białostocko - Gdańskiej Eleos, Stowarzyszenie „Ku Dobrej Nadziei”, Dom dla Osób Bezdomnych i Najuboższych Monar-Markot w Garbasie, Fundacja Edukacji i Twórczości, Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” - Oddział w Białymstoku.

2.1.2 Cele badania

Jednym z pierwszych kroków w realizacji badań było określenie celów badawczych. Przed rozpoczęciem badania wśród dorosłych osób bezdomnych określono następujące cele:

- 1) *Określenie cech społeczno - demograficznych badanych osób*
- 2) *Określenie przeciętnego czasu trwania sytuacji bezdomności w województwie podlaskim*
- 3) *Wskazanie miejsc, w których najczęściej przebywają osoby bezdomne*
- 4) *Określenie aktualnych miejsc pobytu osób bezdomnych*
- 5) *Zdiagnozowanie sytuacji materialnej, zawodowej, zdrowotnej i mieszkaniowej osób bezdomnych*

Koncepcja badania zakładała ponadto realizację następujących celów, dotyczących sytuacji dzieci, których rodzice są osobami bezdomnymi:

- 1) *Określenie cech społeczno - demograficznych dzieci osób bezdomnych*
- 2) *Wskazanie form pomocy (w tym porad), z których korzystają dzieci osób bezdomnych*
- 3) *Ocena stanu zdrowia dzieci osób bezdomnych*
- 4) *Ocena kontaktu bezdomnych z ich dziećmi*
- 5) *Określenie szans wyjścia dzieci z bezdomności*

2.1.3 Problemy badawcze

Jednym z warunków postępowania badawczego jest określenie problemów badawczych. Zdefiniowanie problemu oraz sformułowanie pytań badawczych należy do fazy koncepcyjnej badania, tudzież wymaga od badacza określenia problematyki i ustalenia inwentarza poszukiwanych informacji. Według Stefana Nowaka „problem badawczy to tyle, co pewne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć badanie”. Pytania badawcze do realizowanego badania z osobami bezdomnymi brzmią następująco:

- 1) *Jakie są cechy społeczno - demograficzne badanych?*
- 2) *Jaki jest przeciętny staż bezdomności w województwie podlaskim?*
- 3) *Gdzie najczęściej przebywają bezdomni?*
- 4) *Jakie są aktualne miejsca pobytu osób bezdomnych?*
- 5) *Jak wygląda sytuacja materialna, zawodowa, zdrowotna i mieszkaniowa osób bezdomnych?*

Opracowano także pytania badawcze dotyczące sytuacji dzieci, których rodzicami są osoby bezdomne:

- 1) *Jakie są cechy społeczno - demograficzne dzieci, rodzicami których są osoby bezdomne?*
- 2) *Z jakich form pomocy najczęściej korzystają dzieci ludzi bezdomnych?*
- 3) *Jaki jest stan zdrowia dzieci osób bezdomnych?*
- 4) *Jak wyglądają relacje dziecko – bezdomny rodzic?*
- 5) *Jakie szanse na poprawę sytuacji życiowej mają dzieci bezdomnych rodziców?*

2.1.4 Metoda, technika, narzędzia badawcze

Badanie „Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa podlaskiego” zostało przeprowadzone w formie sondażu. Model procedury badawczej miał charakter ilościowy. Zastosowano technikę indywidualnego wywiadu kwestionariuszowego. Metoda ta polega na rozmowie kierowanej, w której biorą udział co najmniej dwie osoby: prowadzący wywiad i respondent. Współdziałanie opiera się na zadawaniu respondentowi kolejnych pytań, jednocześnie nakłaniając go do aktywnej wypowiedzi na przedmiotowy temat. Narzędziem zastosowanym w badaniu był kwestionariusz wywiadu. Narzędzie nie było identyczne dla wszystkich respondentów. W badaniu udział wzięły 184 osoby dorosłe oraz 18 osób, które posiadają dzieci.

W badaniu zjawiska bezdomności w województwie podlaskim wykorzystano dwa zestandaryzowane **kwestionariusze wywiadu**, opracowane wcześniej przez członków grupy badawczej Pomorskiego Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności w Gdańsku. Wywiad kwestionariuszowy jako technika standaryzowana oparty jest na komunikacji bezpośredniej. Oznacza to, że pytania

zawarte w kwestionariuszu zadawane są przez ankietera podczas osobistego, bezpośredniego kontaktu z osobą bezdomną.

Oba kwestionariusze miały podobną strukturę, różniły się jednak niewielką liczbą pytań a wynikało to z tego, iż skierowane były do różnych grup odbiorców. Pierwsze narzędzie wywiadu skierowane było do dorosłych osób bezdomnych, składało się z 42 pytań do respondenta oraz 11 pytań do ankietera prowadzącego wywiad. Pytania podzielone zostały na kilka bloków tematycznych. Pierwsza część dotyczyła głównie demograficznych cech respondentów tj. płeć, wiek, wykształcenie, stan cywilny itp. Kolejna część składała się z pytań określających miejsce zamieszkania respondenta oraz miejsca jego pobytu. Oprócz pytań o ostatnie zameldowanie (województwo, powiat i gminę) zadano również pytania o miejsce, w którym osoba bezdomna przebywała najczęściej w ciągu ostatnich dwunastu miesięcy. Następne pytania zawarte w narzędziu oscylowały wokół tematyki zdrowotnej, sytuacji zawodowej, posiadania dowodu tożsamości, relacji z rodziną, stosowania używek itp. W wywiadzie kwestionariuszowym znalazły swoje miejsce również pytania odnoszące się do korzystania z pomocy przez osoby bezdomne. Ostatnie pytania dotyczyły poczucia własnej wartości.

Po przeprowadzeniu wywiadu badacz /ankieter miał za zadanie wypełnienie swojej części kwestionariusza dotyczącej spostrzeżeń o rozmówcy, z którym był realizowany wywiad.

Drugi kwestionariusz wywiadu skierowany był do osoby dorosłej, ale pytania w nim zawarte dotyczyły dzieci osób bezdomnych a nie bezpośrednio ich samych. Narzędzie składało się z 28 pytań. Dotyczyły one m.in: danych demograficznych, form pomocy z jakich korzystają dzieci z tytułu bezdomności. Kwestionariusz obejmował ponadto pytania o stan zdrowia, edukację, miejsce pobytu, szanse wyjścia z bezdomności. Narzędzie zawierało również kilka pytań skierowanych bezpośrednio do respondenta. Dotyczyły one głównie opinii rodzica na temat sytuacji dziecka oraz szans jego wyjścia ze stanu bezdomności.

2.2.2 Przedmiot badania

Dobór próby do badań jest bardzo istotnym elementem, „ponieważ jest kluczem do porównań, których badacze będą mogli dokonać na podstawie danych”¹³. Celem badań jakościowych, w tym przypadku badania fokusowego było nie dążenie do zrekutowania reprezentatywnej próby, ale odzwierciedlenie różnorodności panującej wewnątrz grupy będącej przedmiotem badania. „Przedmiotem każdego badania jest pewna zbiorowość ludzi.”¹⁴ W badaniu fokusowych przedmiot badania stanowi bezwzględny prymat i jest to pewna grupa osób, „której członkowie mają przynajmniej jedną cechę wspólną”¹⁵.

W przeprowadzonym badaniu tj. zogniskowanym wywiadzie grupowym zastosowano „celowy” dobór próby. Celowy dobór próby „pozwała na wybór przypadku ze względu na to, że odzwierciedla on pewną cechę bądź proces, które nas interesują”¹⁶. Polega na skoncentrowaniu się jedynie na respondentach o określonej charakterystyce i pozbawiony jest cech losowości. Dobór „aktorów społecznych” na potrzeby badania zdeterminowany był potrzebą homogeniczności grupy. Aby zakres pozyskanych informacji był w miarę możliwości jak najbardziej szeroki, konstelacja grupy nie mogła być zbyt jednorodna. Zakres doświadczeń i postaw respondentów związanych z przedmiotem badania był zróżnicowany. Uczestnikami wywiadu tj. przedmiotem badania byli przedstawiciele 9 instytucji zajmujących się bezdomnością na Podlasiu: pracownicy Caritasu Archidiecezji Białostockiej (Noclegownia, Ogrzewalnia, Dom dla Bezdomnych), ELEOSU Prawosławnego Ośrodka Miłosierdzia Diecezji Białostocko - Gdańskiej, Stowarzyszenia Ku Dobrej Nadziei, Markot Garbas Drugi, streetworker, pracownik socjalny miejskiego ośrodka pomocy społecznej oraz Stowarzyszenia MONAR.

---

¹³ B. Rosaline, *Badania fokusowe. Niezbędnik badacza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s.104.

¹⁴ *Podręcznik Ankietera*, praca pod red. Z.Sawińskiego, P.B. Sztabińskiego, F.Sztabińskiego SMG/KRC MEDIA S.A., wyd. IFIS PAN, Warszawa 2000,s.63.

¹⁵ B. Rosaline, *Badania fokusowe ...*, op.cit.,s.106.

¹⁶ D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s.172.

Kryterium doboru próby było posiadanie wiedzy w kwestii badanego zagadnienia oraz rola zawodowa, mająca szczególny związek z przedmiotem badania.

2.2.1 Cele badania

Podstawowym komponentem badań społecznych jest określenie celów badawczych. Jak określił B. Klepacki „za cel badań naukowych uważa się wykrycie prawidłowości stale występujących w badanych zjawiskach oraz doprowadzenie na ich podstawie do wniosków ogólnych, ważnych nie tylko dla badanej zbiorowości, ale i dla innych obiektów znajdujących się w takich samych warunkach. Cel badań to także opracowanie właściwych metod badawczych służących poznaniu rzeczywistości. Celem badań jest nie tylko poznanie rzeczywistości, ale i jej ocena”¹⁷.

Przeprowadzone badanie miało na celu pozyskanie pełnego spectrum danych na temat zjawiska bezdomności w województwie podlaskim. Materiał zebrany na podstawie opinii respondentów dostarcza podstawowych informacji do planowania działań, służących podniesienia zakresu wiedzy na temat zjawiska bezdomności, tudzież wpływających na podniesienie efektywności przedsięwzięć dotyczących profilaktyki bezdomności, pomocy doraźnej oraz reintegracji społecznej.

Aby zilustrować przedmiotową materię, opracowano następujące cele badawcze:

- 1) *Określenie zasięgu oraz dynamiki bezdomności w województwie podlaskim*
- 2) *Rozpoznanie procesu wchodzenia w bezdomność*
- 3) *Określenie przyczyn marginalizacji społecznej osób bezdomnych*
- 4) *Zdiagnozowanie i ocena funkcjonowania systemu wsparcia i pomocy osobom bezdomnym na terenie województwa podlaskiego*
- 5) *Ocena szans wyjścia z bezdomności – wskazanie kierunków działań, które mogłyby mieć wpływ na zmianę sytuacji osoby bezdomnej*
- 6) *Diagnoza potrzeb osób bezdomnych z punktu widzenia przedstawicieli instytucji działających w obszarze bezdomności*
- 7) *Określenie cech społeczno - demograficznych osób bezdomnych w regionie*

---

¹⁷ M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978, 74.

2.2.3 Problemy badawcze

Główny problem badawczy przeprowadzonego badania dotyczy eskalacji zjawiska bezdomności w województwie podlaskim. Ta główna kwestia została poszerzona o następujące problemy szczegółowe:

- 1) *Czy na terenie województwa podlaskiego istnieje problem bezdomności i jaki jest jego zasięg?*
- 2) *Jakie są główne przyczyny bezdomności na terenie województwa podlaskiego?*
- 3) *Jak często i z jakich form pomocy korzystają osoby bezdomne?*
- 4) *Jakie rodzaje wsparcia są najbardziej skuteczne w przeciwdziałaniu narastania skali zjawiska bezdomności?*
- 5) *Jakie działania na rzecz wychodzenia z bezdomności podejmowane są na terenie województwa podlaskiego?*
- 6) *Jak przebiega współpraca badanych z osobami bezdomnymi?*
- 7) *Jakie są najpilniejsze potrzeby osób bezdomnych?*
- 8) *Jakie działania na rzecz przeciwdziałania bezdomności są planowane w najbliższym czasie na terenie województwa podlaskiego?*
- 9) *Jakie są podstawowe cechy społeczno - demograficzne osób bezdomnych?*

2.2.4 Metoda, technika, narzędzia badawcza

W badaniu zastosowano triangulację metodologiczną. Informacje pozyskane w drodze badania ilościowego, przeprowadzonego wśród osób bezdomnych poszerzono danymi uzyskanymi na podstawie badania jakościowego tj. zogniskowanego wywiadu grupowego (fokus), który odbył się w kwietniu 2012 roku. Temat spotkania był ściśle sprecyzowany, a jego przebieg sterowany przez moderatora. W trakcie spotkania uczestnicy swobodnie wypowiadali swoje opinie. Dyskusja opierała się na opracowanym wcześniej scenariuszu spotkania (Załącznik nr 1). Rolą moderatora było uzyskanie, poprzez właściwe ukierunkowanie rozmowy, pełnych i wiarygodnych wypowiedzi uczestników na temat poruszanych zagadnień. Przeprowadzony w ten sposób wywiad zogniskowany pozwolił na uzyskanie pogłębionych informacji w badanym przedmiocie. „Oprócz tych zalet, dynamika

grupy często ujawnia takie aspekty tematu, których badacz by nie przewidział i które nie pojawiłyby się w wywiadach z jednostkami”¹⁸.

---

¹⁸ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 346.

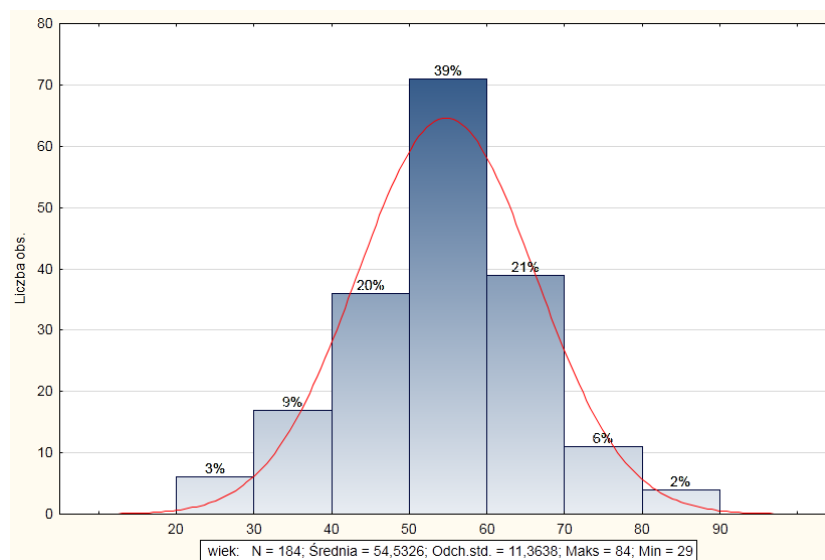
ROZDZIAŁ 3. PORTRET LUDZI BEZDOMNYCH NA TERENIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO - ANALIZA WYNIKÓW BADANIA ILOŚCIOWEGO

Jednym z elementów badania było przeprowadzenie sondażu wśród osób bezdomnych. W badaniu udział wzięły łącznie 202 osoby. Wyniki uzyskane na podstawie odpowiedzi respondentów pozwoliły dokonać analizy sytuacji osób bezdomnych.

3.1 Cechy społeczno - demograficzne badanych bezdomnych

Wśród badanych bezdomnych przeważają mężczyźni (84,2%). Średni wiek respondentów to 54,5 lat. Rozkład wieku jest bardzo zbliżony do rozkładu normalnego z niewielkim przesunięciem w kierunku roczników starszych (wyk. 1).

WYKRES 1. Rozkład wieku badanych bezdomnych

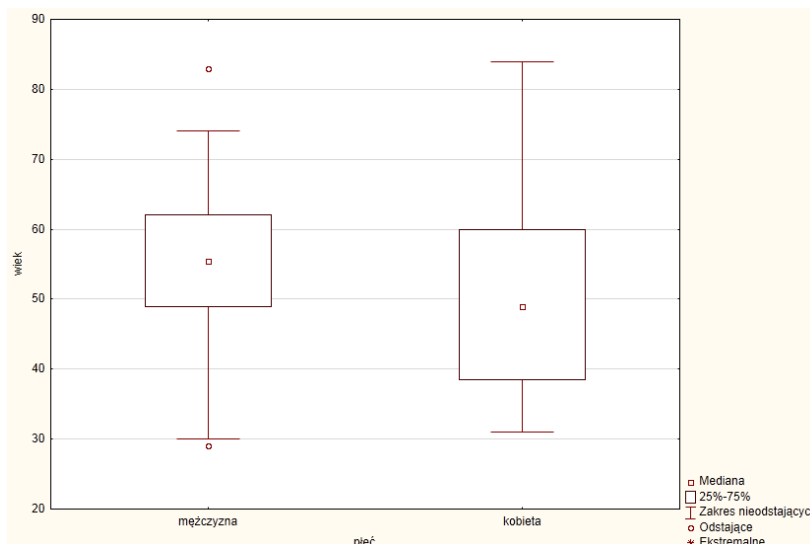
Źródło: opracowanie własne

Wykres ramka - wąsy¹⁹ ukazuje rozkład wieku oddzielnie dla kobiet i mężczyzn, z zaznaczeniem tzw. przypadków skrajnych (mężczyźni w wieku 83 lat

¹⁹ Wykres „ramka - wąsy” zwany jest inaczej wykresem skrzynkowym lub pudełkowym. Jest jednym z narzędzi statystycznych metod zarządzania jakością. Wykres taki opracowywany jest w oparciu o wartości statystyk opisowych, dlatego ich zastosowanie ogranicza się do cech liczbowych.

oraz 29 lat). Średni wiek bezdomnych kobiet jest niższy (51,2 lat) od średniego wieku bezdomnych mężczyzn (54,9 lat) (wyk. 2).

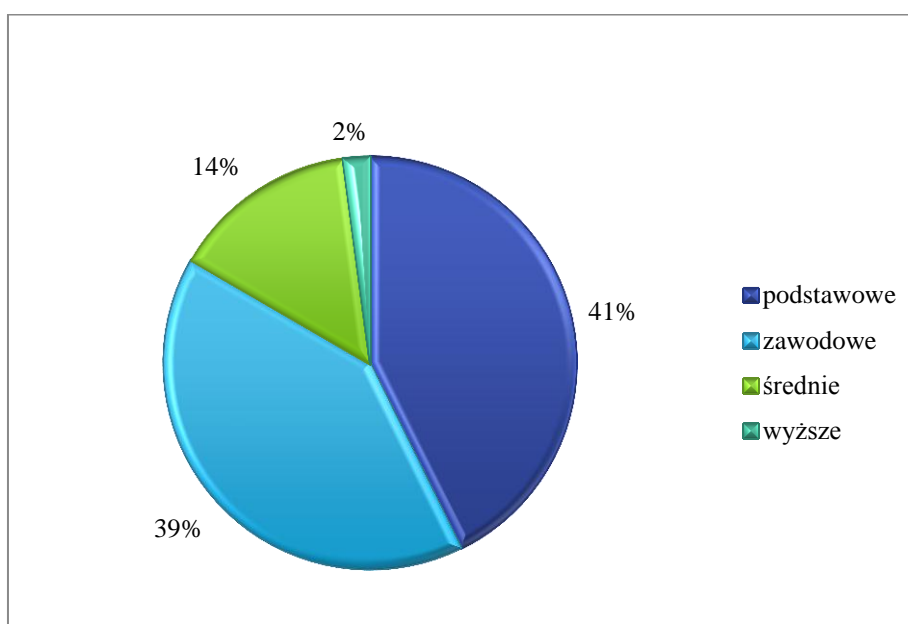
WYKRES 2. Wiek badanych bezdomnych względem płci

Źródło: opracowanie własne

Osoby bezdomne to najczęściej osoby nisko wykształcone. Wśród bezdomnych przeważają osoby z wykształceniem podstawowym (41%) i zasadniczym zawodowym (39%). Rzadziej - z wykształceniem średnim (14%). Bezdomni z wykształceniem wyższym stanowią zaledwie 2% (wyk. 3).

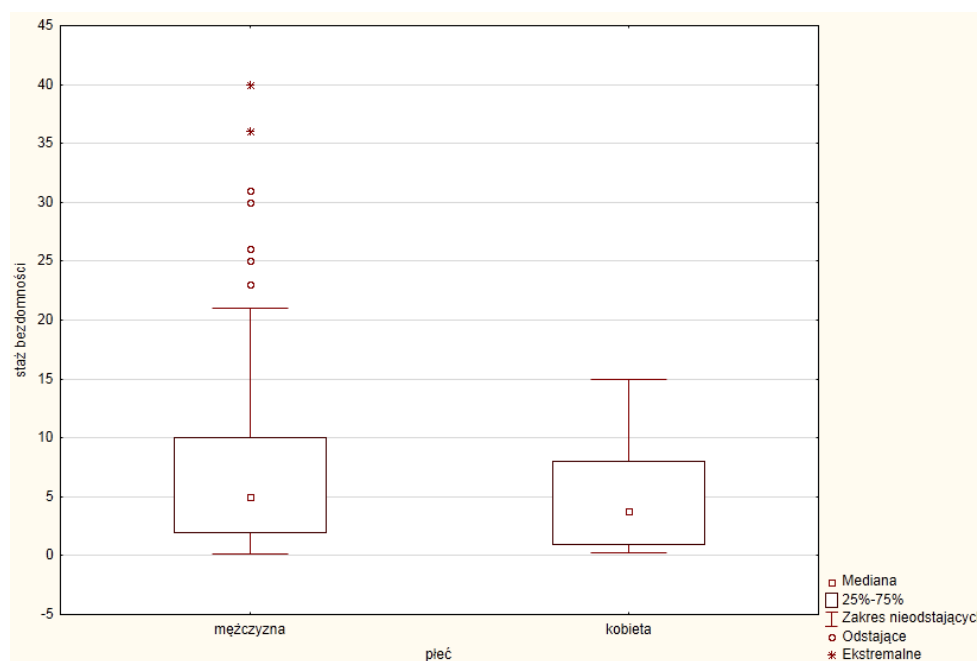
WYKRES 3. Wykształcenie badanych bezdomnych

Źródło: opracowanie własne

Średni staż bezdomności wynosi przeciętnie 7,3 roku (7,7 w przypadku mężczyzn, 4,7 w przypadku kobiet). Wykresy skrzynkowe²⁰ ujawniają liczne przypadki skrajne, szczególnie wśród bezdomnych mężczyzn (7 przypadków bezdomności dłuższej niż 21 lat) (wyk. 4). Rozkład stażu bezdomności ma wyraźną asymetrię prawostronną, co oznacza, że większość badanych charakteryzuje się stażem bezdomności mniejszym niż średnia (wyk. 5).

WYKRES 4. Staż bezdomności według płci

Źródło: opracowanie własne

Istotną zmienną niezależną, wykorzystywaną w badaniach socjodemograficznych jest zmienna mówiąca o tym, w której fazie bezdomności znajduje się osoba bezdomna. Można wykorzystać w tworzeniu tej zmiennej podział zastosowany przez M. Jażdżikowskiego²¹. Dzieli on czas pozostawania w bezdomności na pięć faz. Faza pierwsza to faza wstępna (0-2 lata), polegająca na rozwoju syndromu bezdomności. W fazie tej same osoby nie postrzegają siebie jako bezdomnych w dużej mierze dlatego, że w dowodzie osobistym wciąż widnieje miejsce zameldowania. Faza wstępna trwa dwa lata, w ciągu których kontakty z rodziną ulegają powolnemu słabnięciu.

²⁰ Wykres skrzynkowy - inna nazwa wykresu ramka-wąsy, przedstawia rozkład uporządkowanych wartości cechy pod postacią wykorzystanego w nazwie prostego przedmiotu.

²¹ M. Jażdżikowski, *Syndrom Bezdomności, Pomost. O Bezdomności bez lęku*. Pismo Samopomocy, Gdańsk 2000, s. 9.

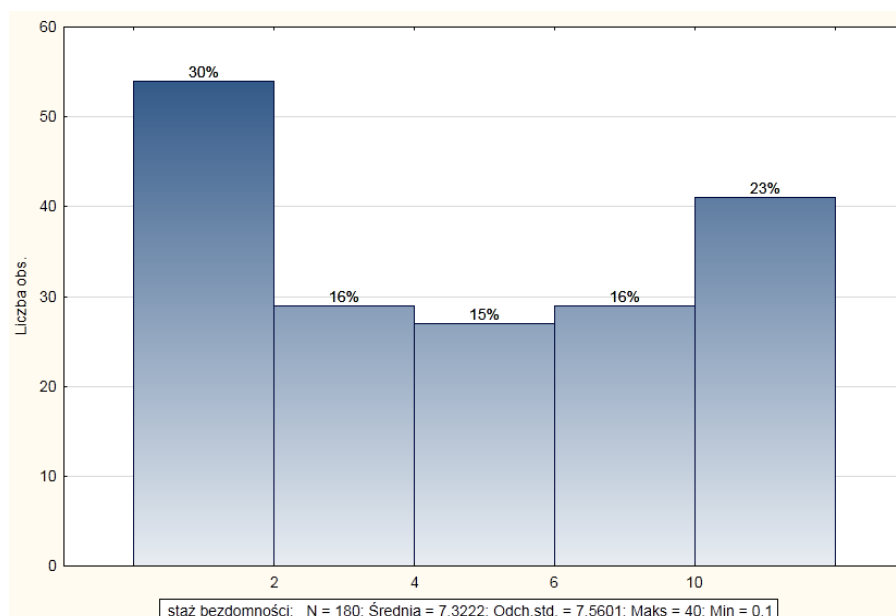
Kolejna faza to faza ostrzegawcza trwając od 2 do 4 lat. Sytuacja braku domu nadal traktowana jest przez osobę bezdomną jako tymczasowa pomimo tego, iż więzi rodzinne w ciągu roku praktycznie nie istnieją.

Trzeci okres to faza adaptacyjna trwająca od 4 do 6 lat. Przez ostatnie sześć lat osoba zdążyła bardzo mocno osadzić się w strukturach środowiska bezdomnych, codziennie uczestnicząc w ich życiu. W fazie tej zmniejsza się liczba prób wychodzenia z bezdomności.

Kolejna faza trwająca od 6 do 12 lat nazywana jest fazą chroniczną. W tym okresie mamy do czynienia z całkowitym przystosowaniem się do warunków bezdomności. Brak kontaktów z rodziną, wygodne urządzenie się w schronisku albo w innym miejscu niemieszkalnym pomaga im się przystosować do warunków ciągłego życia poza własnym domem.

Ostatnią fazą jest faza bezdomności trwałej, która trwa więcej niż 10 lat. Badany traci wszelką motywację do podejmowania prób wyjścia z bezdomności, nie potrafi samodzielnie funkcjonować w społeczeństwie, jest uzależniony od otrzymywanej pomocy.

WYKRES 5. Rozkład stażu bezdomności według faz pozostawania w bezdomności

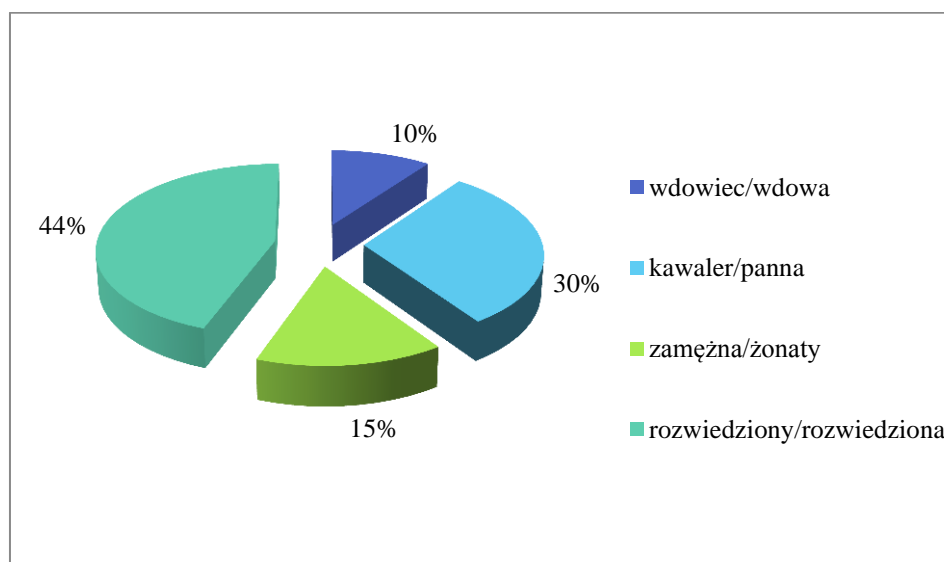

Źródło: opracowanie własne

Wśród badanych bezdomnych w fazie wstępnej znajduje się najwięcej - blisko 1/3 badanych. Co czwarty badany jest natomiast w fazie ostatniej, czyli

w bezdomności trwałej. W trzech środkowych fazach: ostrzegawczej, adaptacyjnej, chronicznej znajduje się po 15-16% badanych bezdomnych.

WYKRES 6. Stan cywilny bezdomnych

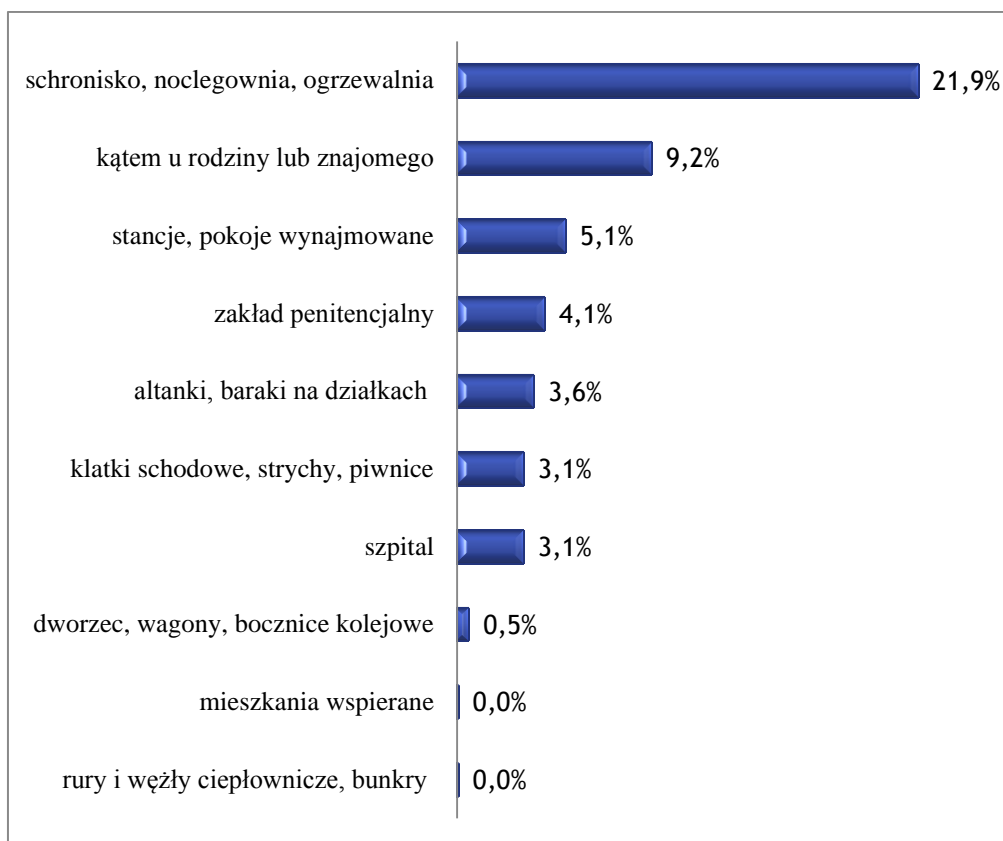

Źródło: opracowanie własne

Bezdomni, którzy wzięli udział w badaniu są najczęściej osobami rozwiedzionymi (44%). Prawie 1/3 badanych stanowią osoby stanu wolnego. Rzadziej osoby bezdomne pozostają w związkach małżeńskich (15%) albo są owdowiałe (10%).

Bezdomni najczęściej w ciągu ostatniego roku przebywali w schroniskach i noclegowniach. Taki rodzaj miejsca pobytu wskazało nieco ponad 20% badanych. Prawie co dziesiąty badany w ciągu ostatnich 12 miesięcy mieszkał kątem u rodziny. Znacznie mniejszy odsetek badanych wskazywał następujące miejsca pobytu: wynajmowane pokoje (5,1%), altanki na działkach (3,6%), szpitale (3,1%), klatki schodowe, strychy, piwnice (3,1%) czy dworce, wagony i bocznicę kolejowe (0,5%). Nikt z badanych nie przebywał w ciągu ostatnich 12 miesięcy w mieszkaniach wspieranych, jak również w rurach i węzłach ciepłowniczych czy bunkrach (wys. 7). Oprócz zaznaczonych na wykresie wariantów odpowiedzi prawie połowa badanych (48%) wskazała dom dla bezdomnych, jako miejsce pobytu w ciągu ostatniego roku.

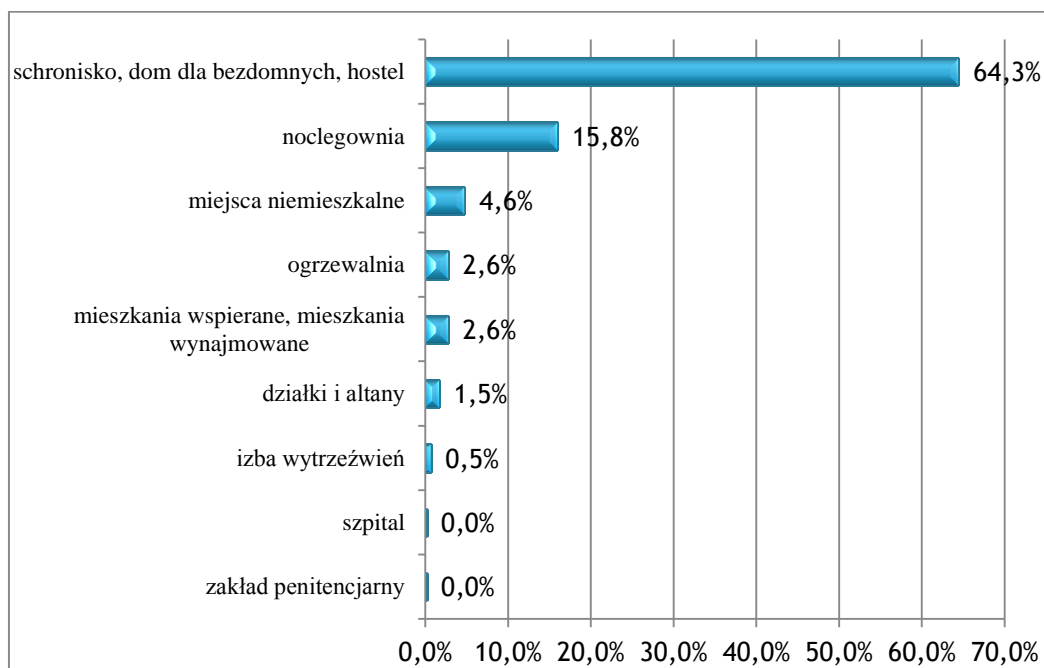
WYKRES 7. Miejsce pobytu bezdomnych w ciągu ostatnich 12 miesięcy

Źródło: opracowanie własne

Badani poproszeni zostali również o wskazanie aktualnego miejsca pobytu (wyk. 8). Zdecydowana większość zamieszkuje schronisko lub dom dla bezdomnych (64,3%). Blisko 16% przebywało w chwili badania w noclegowniach. Nieliczne osoby wskazały jako miejsce swojego pobytu miejsca niemieszkalne (4,6%), mieszkanie wynajmowane (2,6%), ogrzewalnie (2,6%), działki i altany (1,5%) i izby wytrzeźwień (0,5%).

WYKRES 8. Aktualne miejsce pobytu badanych bezdomnych

Źródło: opracowanie własne

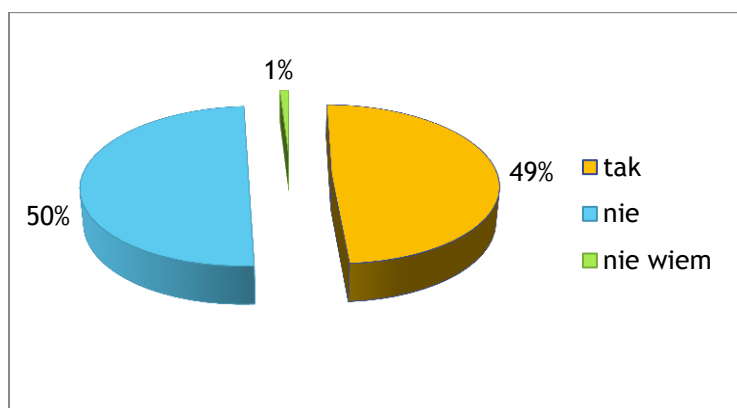
Ze zmiennej „miejsce pobytu respondenta” stworzono nową zmienną niezależną – rodzaj bezdomności. Powstała ona poprzez połączenie siedmiu miejsc (ogrzewalnia, szpital, noclegownia, zakład penitencjarny, schronisko, izba wytrzeźwień, mieszkania wspierane) oraz z połączenia miejsc niemieszkalnych z działkami i altanami. W wyniku łączenia kategorii powstała nowa zmienna – rodzaj bezdomności – w skład której weszło 93% badanych jako osoby o bezdomności instytucjonalnej, zaś 7% - pozainstytucjonalnej.

Podsumowanie: Typowym bezdomnym jest mężczyzna, w średnim lub starszym wieku, z wykształceniem podstawowym (często także zawodowym), o stażu bezdomności ok. 5 lat, kawaler lub rozwiedziony, charakteryzujący się bezdomnością instytucjonalną. Kobiety stanowią jedynie ok. 1/6 zbiorowości bezdomnych. Typowa bezdomna kobieta to osoba w średnim wieku lub młodsza, mająca wykształcenie zawodowe lub podstawowe, o stażu bezdomności ok. 5 lat, panna lub rozwiedziona.

3.2 Sytuacja materialna, zawodowa i zdrowotna osób bezdomnych z terenu województwa podlaskiego

Problem zdrowia osób bezdomnych jest jednym z tych zagadnień, które wymagają od systemu pomocy natychmiastowego działania.

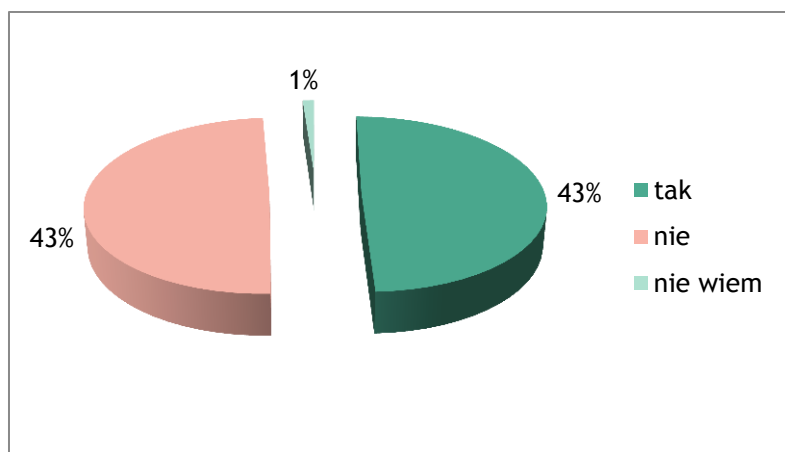
WYKRES 9. Odsetek osób bezdomnych, które czują się zdrowe

Źródło: opracowanie własne

W przypadku subiektywnej oceny stanu zdrowia połowa badanych stwierdza, że aktualnie nie czuje się osobą zdrową (wyk. 9). Ponad połowa (55%) stale choruje na jakąś chorobę (wyk. 10).

WYKRES 10. Odsetek osób bezdomnych, które stale chorują na jakąś chorobę

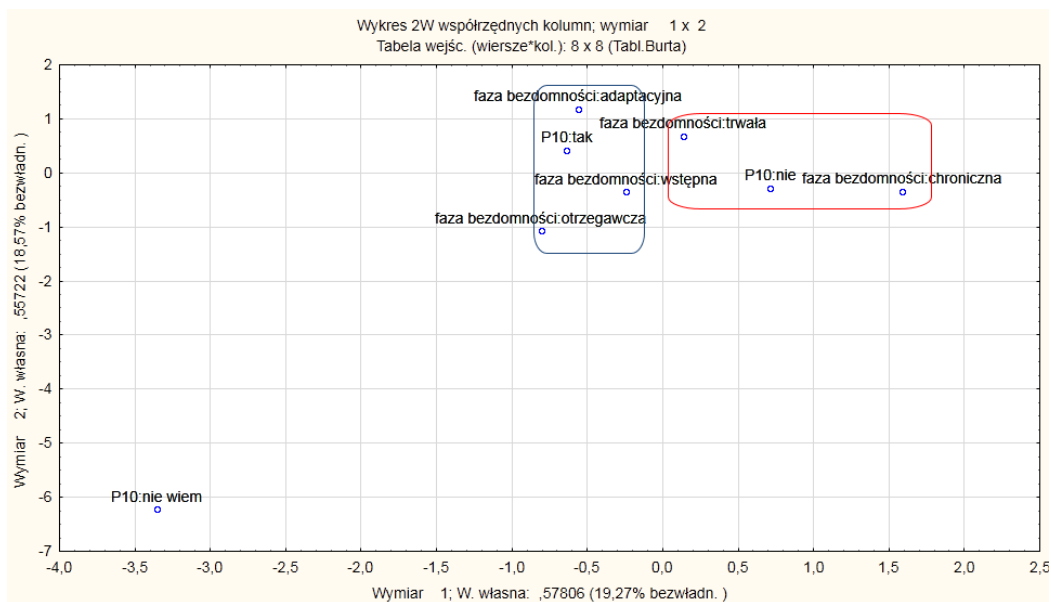

Źródło: opracowanie własne

Wykorzystując jedną z metod statystycznej analizy wielowymiarowej tzw. analizę korespondencji możemy zauważyć, że osoby w fazie bezdomności wstępnej,

adaptacyjnej i ostrzegawczej częściej wskazywały na to, że aktualnie czują się osobą zdrową. Natomiast osoby w fazie bezdomności chronicznej i trwałej częściej wskazywały, że aktualnie nie czują się osobą zdrową (wyk. 11).

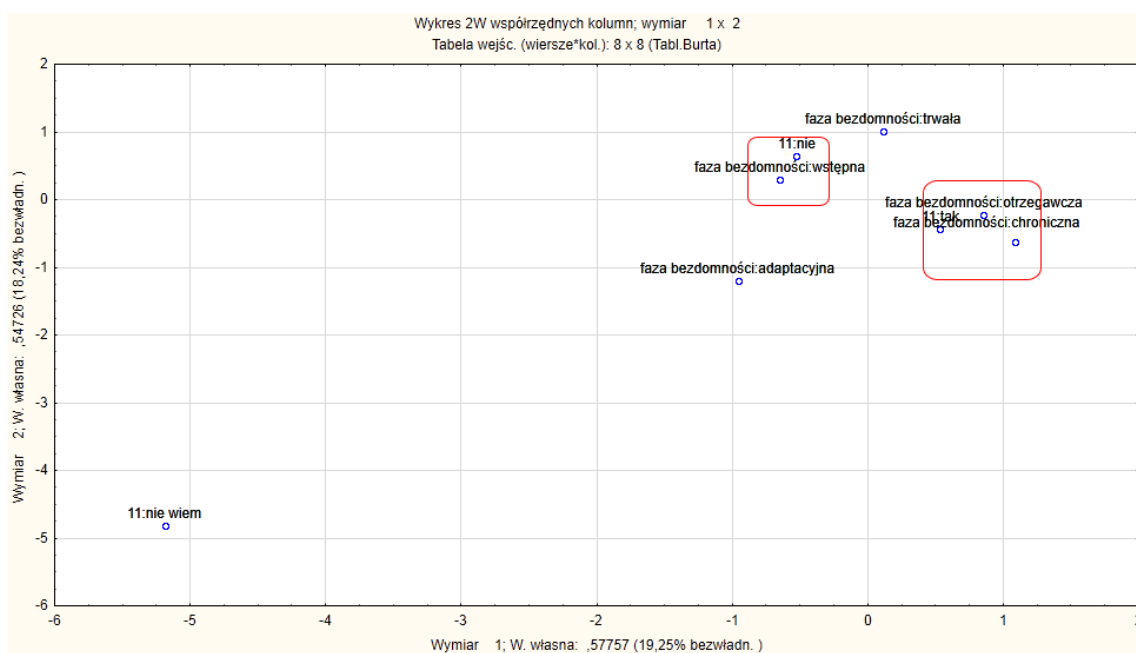
WYKRES 11. Faza bezdomności a ocena aktualnego stanu zdrowia

*P10 - Czy aktualnie czuje się Pan/i osobą zdrową?

Źródło: opracowanie własne

WYKRES 12. Faza bezdomności a ocena zachorowalności osób bezdomnych

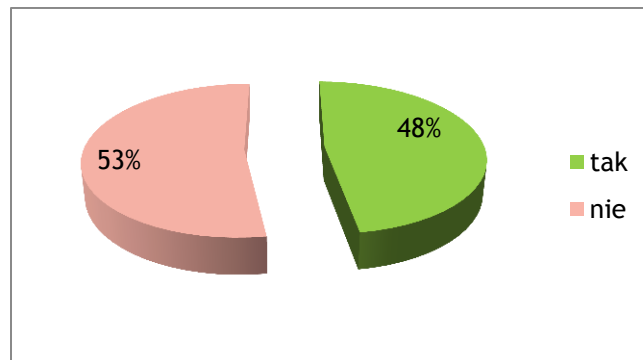

*P11 - Czy choruje Pan/i stale na jakąś chorobę?

Źródło: opracowanie własne

Jak ilustruje wyk. 12 osoby w fazie bezdomności wstępnej częściej wskazują na to, że nie chorują stale na żadną chorobę, inaczej niż w przypadku osób w fazie ostrzegawczej i chronicznej, gdzie częściej osoby badane wskazywały, że stale chorują na jakąś chorobę.

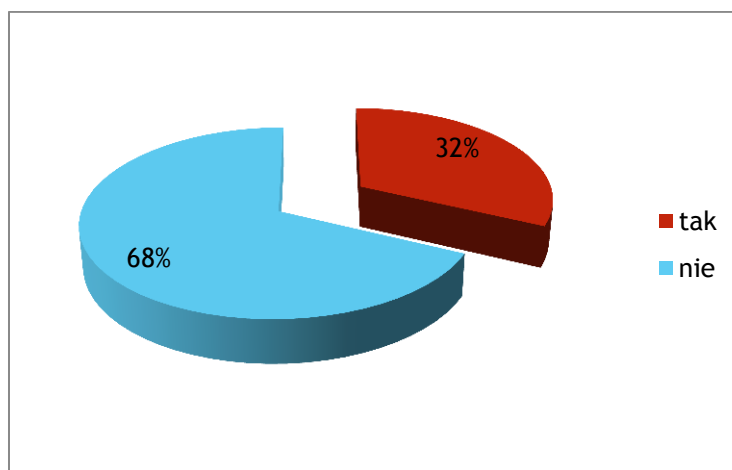
WYKRES 13. Odsetek osób, które leczą się lub są pod kontrolą lekarza

Źródło: opracowanie własne

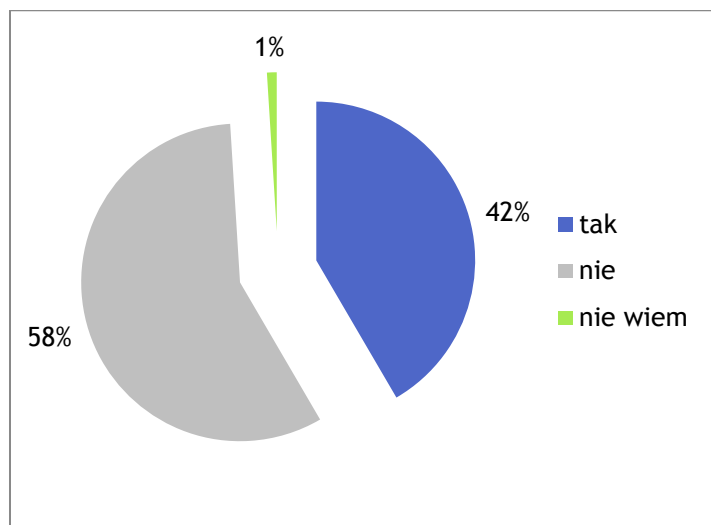
Ponad połowa badanych deklaruje, że nie jest pod kontrolą i nie leczy się u żadnego lekarza (wyk. 13). Większość badanych (68%) nie ma jakichkolwiek trudności w wykonywaniu codziennych czynności (wyk. 14), zaś pobyt w szpitalu w ciągu ostatniego roku deklarowało 42% (wyk.15).

WYKRES 14. Odsetek osób, które ze względu na stan zdrowia mają jakiegokolwiek trudności w wykonywaniu codziennych czynności takich jak mycie się, ubieranie, poruszanie się, przygotowywanie posiłków

Źródło: opracowanie własne

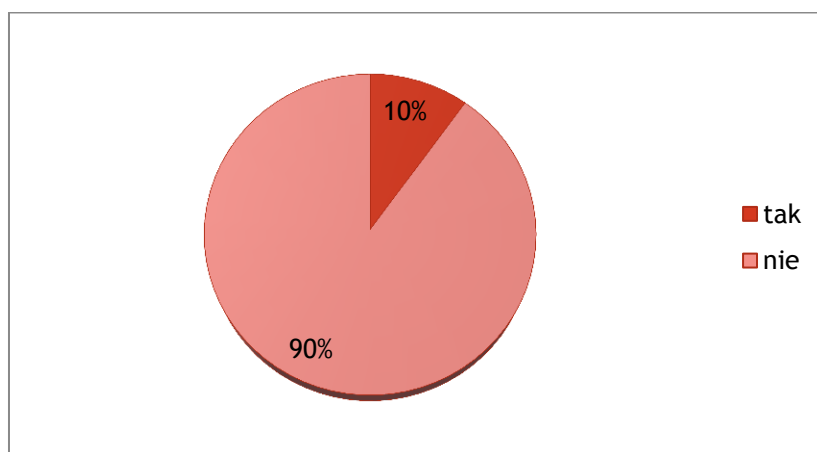
WYKRES 15. Odsetek osób bezdomnych przebywających w szpitalu w ciągu ostatniego roku

Źródło: opracowanie własne

Omawiając sytuację zawodową osób bezdomnych należy wykazać się dużą ostrożnością w interpretacji uzyskanych danych. Związane jest to przede wszystkim z wewnętrzną trudnością podejmowanej tematyki, w świetle której osoby bezdomne nie chcą w pełni wypowiadać się na temat podejmowanych prac, niejednokrotnie obawiając się ujawniania swoich realnych form zarobkowania.

WYKRES 16. Odsetek osób bezdomnych pracujących aktualnie zarobkowo

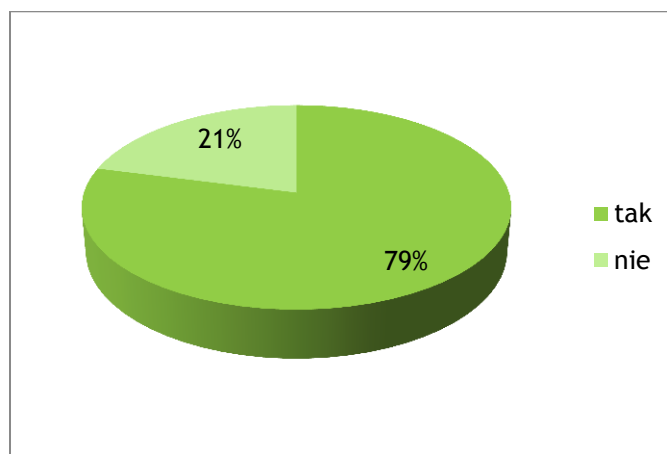

Źródło: opracowanie własne

Jedynie 10% badanych bezdomnych deklaruje, że aktualnie pracują zarobkowo (wyk.16), mimo że 79% respondentów posiada fach lub zawód (wyk.17). Tak więc posiadanie kwalifikacji zawodowych nie warunkuje podjęcia pracy zarobkowej.

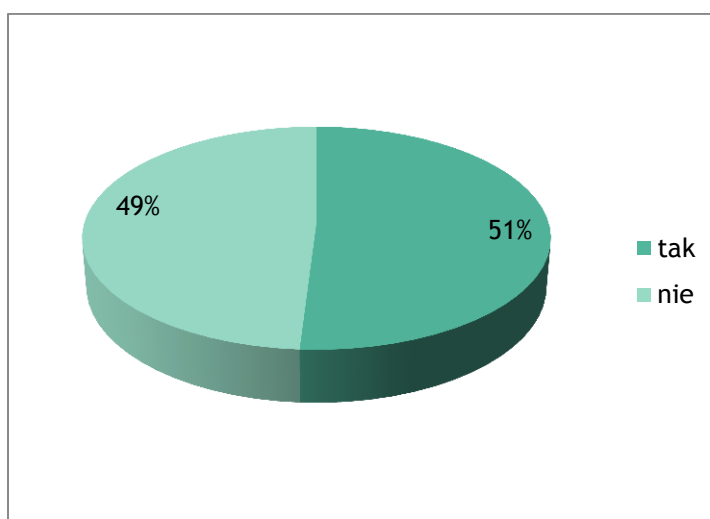
WYKRES 17. Odsetek osób bezdomnych posiadających zawód/fach

Źródło: opracowanie własne

Nieco ponad połowa badanych (51%) deklaruje, że jest gotowych do podjęcia pracy w najbliższych dniach (wyk. 18).

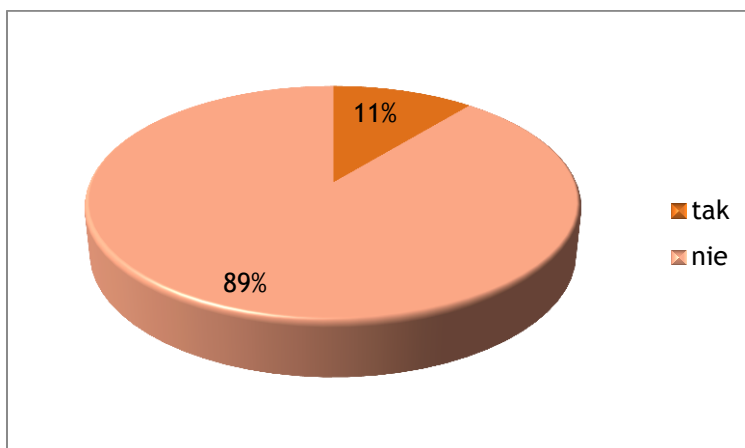
WYKRES 18. Odsetek osób bezdomnych deklarujących gotowość podjęcia pracy w najbliższych dniach

Źródło: opracowanie własne

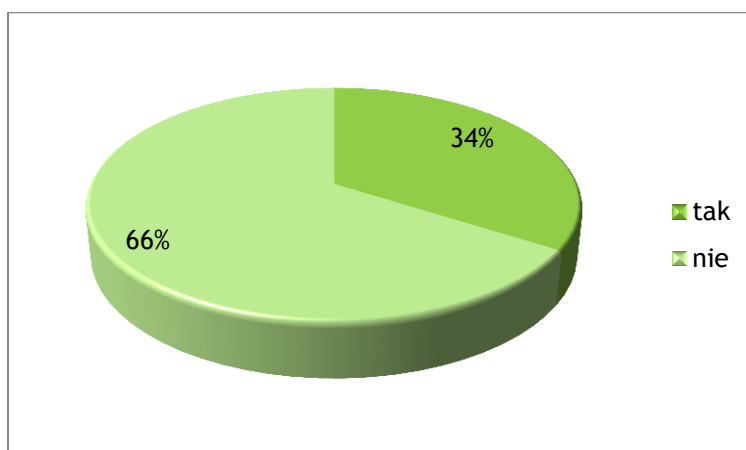
Jednakże tylko 11% badanych w ciągu ostatniego roku uczestniczyło w jakiegokolwiek aktywności związanej z podnoszeniem swoich kwalifikacji zawodowych czy innych umiejętności (wyk. 19), a co trzeci badany szukał w ciągu ostatniego miesiąca pracy (wyk. 20).

WYKRES 19. Aktywność zawodowa bezdomnych w ciągu ostatniego roku w związku z podniesieniem swoich kwalifikacji czy innych umiejętności

Źródło: opracowanie własne

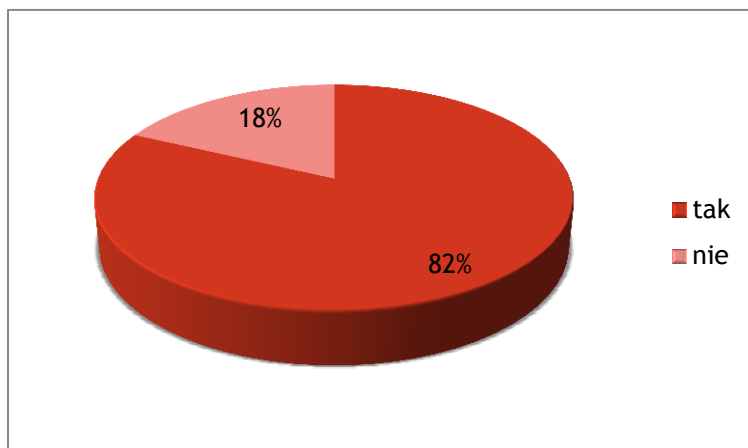
WYKRES 20. Odsetek osób bezdomnych posiadających pracę w ciągu ostatniego miesiąca

Źródło: opracowanie własne

Respondentów zapytano o to, czy posiadają dowód osobisty. Prawie co piąty badany nie posiadał tego dokumentu (wyk. 21).

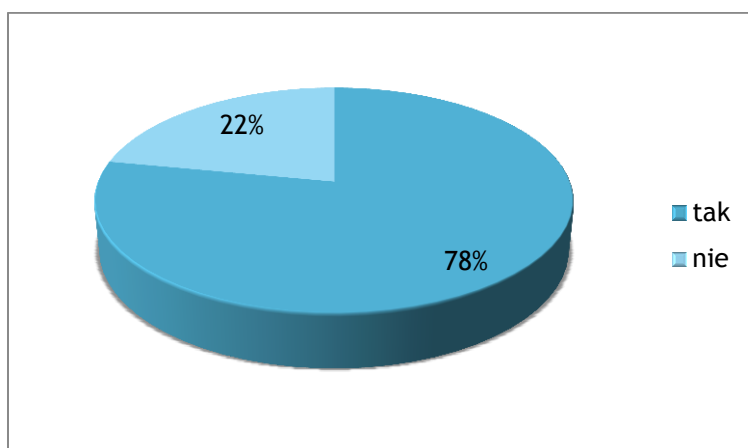
WYKRES 21. Odsetek osób bezdomnych posiadających dowód osobisty

Źródło: opracowanie własne

Znaczna część badanych (22%) nie posiadała również ubezpieczenia zdrowotnego (wyk. 22).

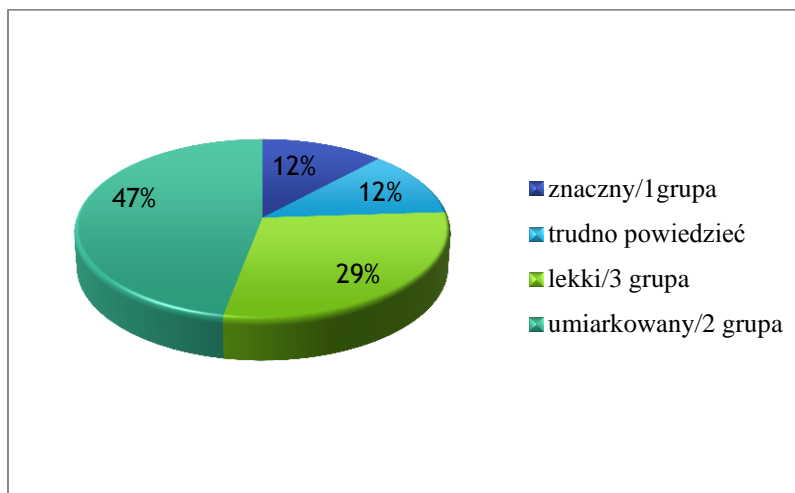
WYKRES 22. Odsetek osób bezdomnych posiadających ubezpieczenie zdrowotne

Źródło: opracowanie własne

45% badanych posiada orzeczony stopień o niepełnosprawności lub grupę inwalidzką. Wśród nich największy odsetek (47%) stanowią osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, a blisko 1/3 badanych posiada lekki stopień niepełnosprawności (wyk. 23). Co piąty badany stara się o przyznanie, bądź o zmianę stopnia niepełnosprawności.

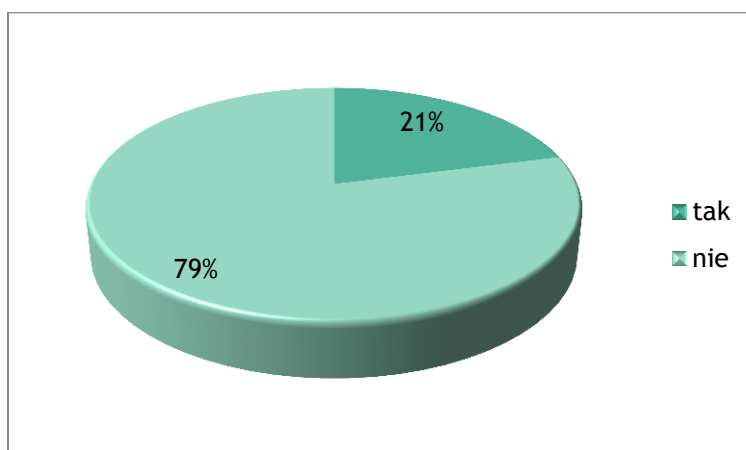
WYKRES 23. Odsetek osób bezdomnych według stopnia niepełnosprawności

Źródło: opracowanie własne

Sytuację mieszkaniową badanych osób przedstawiają kolejne pytania w kwestionariuszu. 21% bezdomnych znajduje się na aktualnej liście osób oczekujących na mieszkanie socjalne lub komunalne (wyk. 24).

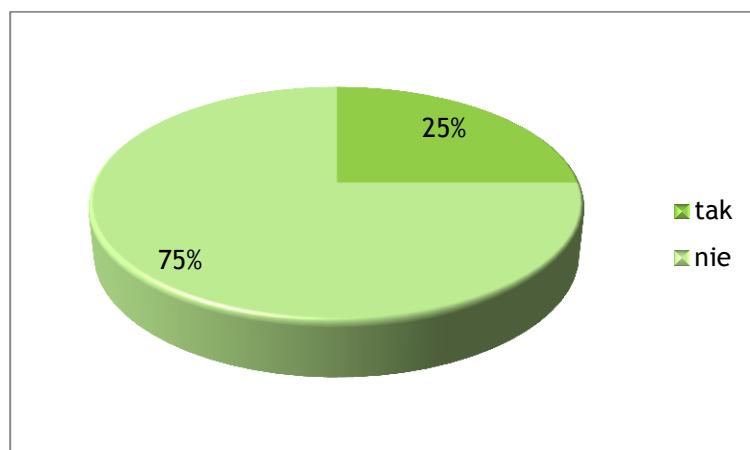
WYKRES 24. Odsetek osób oczekujących na mieszkanie socjalne bądź komunalne

Źródło: opracowanie własne

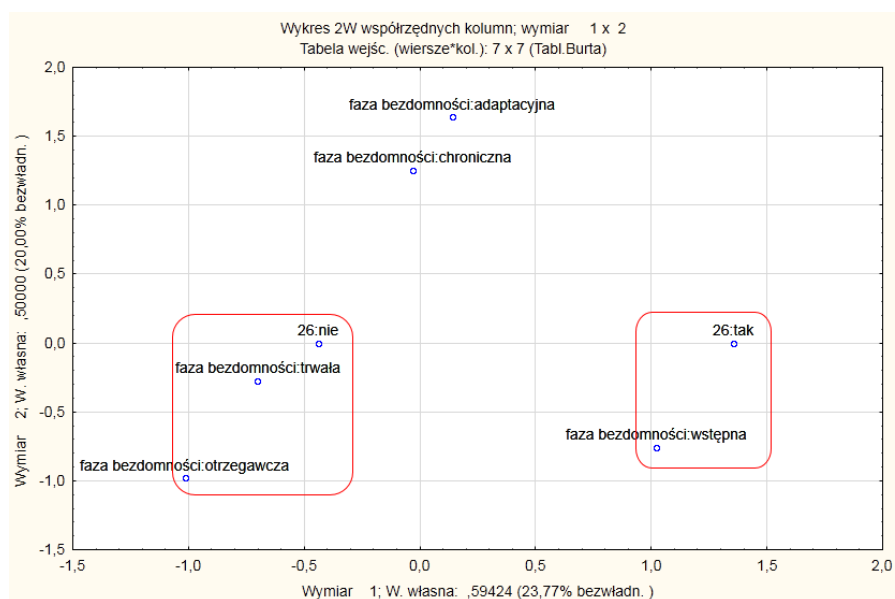
Aż ¼ badanych bezdomnych posiada stały meldunek (wyk. 25). Jednakże w grupie tej częściej znajdują się osoby we wstępnej fazie bezdomności. Osoby bez stałego zameldowania częściej charakteryzują się fazą bezdomności trwałą lub ostrzegawczą (wyk. 26). Prawo własności do lokalu mieszkalnego posiada 9% badanych.

WYKRES 25. Odsetek osób bezdomnych posiadających stały meldunek

Źródło: opracowanie własne

WYKRES 26. Posiadanie stałego zameldowania a faza bezdomności

*26 - Czy posiada Pan/i stały meldunek?

Źródło: opracowanie własne

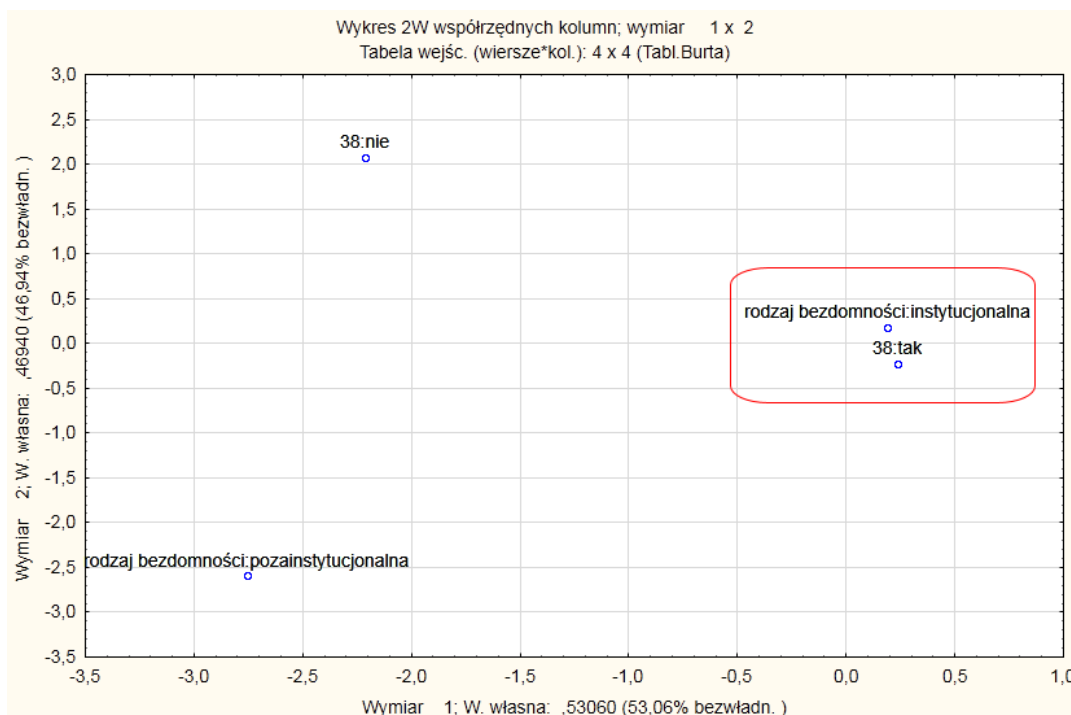
Osoby bezdomne często mają lub miały konflikty z prawem. Ponad połowa badanych (56%) przyznaje, że przebywała w zakładzie karnym, areszcie śledczym lub zakładzie poprawczym. W ciągu ostatniego roku zaś konflikty ze służbami porządkowymi takimi jak policja czy straż miejska miało lub ma 22% badanych. Zjawisko przemocy nie jest często występującym wśród badanych, bowiem zaledwie 9% ankietowanych wskazuje, że w ich otoczeniu zdarzają się sytuacje stosowania

przemocy. Alkohol i inne używki to często przyczyny bezdomności. Ponad połowa badanych (52%) deklaruje, że zdażyło się im upić w ciągu ostatniego roku, natomiast osobiste doświadczenia z narkotykami miało 5% badanych.

3.3 Sytuacja rodzinna osób bezdomnych

Blisko 1/3 badanych może liczyć na wsparcie ze strony członka swojej najbliższej rodziny, podobny odsetek badanych na osobę bliską spoza rodziny, a pozostali respondenci na jakiegokolwiek wsparcie kolegów lub znajomych. Z pomocy instytucjonalnej w ciągu ostatniego roku skorzystało ponad połowa badanych – 58%. Nieco mniej niż połowa (44%) korzystała z pomocy instytucji charytatywnych lub kościelnych. Zdecydowana większość badanych (90%) czuje się bezpiecznie w miejscu, w którym aktualnie przebywa. Należy jednak zauważyć, że wśród osób deklarujących bezpieczeństwo w miejscu przebywania głównie znajdują się osoby o bezdomności instytucjonalnej (wyk. 27).

WYKRES 27. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu przebywania a rodzaj bezdomności

*38 - Czy w miejscu, w którym aktualnie Pan/i przebywa czuje się Pan/i bezpiecznie?

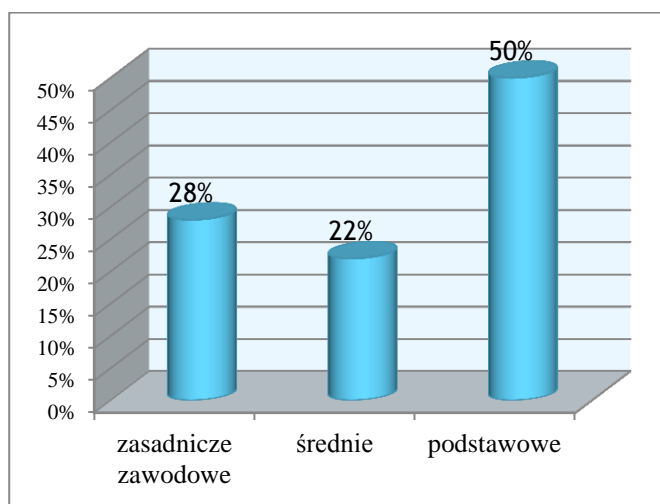
Źródło: opracowanie własne

80% badanych czuje się osobą bezdomną, a 64% osobą samotną. Jednakże większość badanych (68%) uważa, że ma wpływ na własne życie, a także większość (60%) widzi szansę na poprawę swojej sytuacji życiowej w ciągu najbliższych 12 miesięcy.

3.4 Sytuacja bezdomnych posiadających dzieci

Badaniu poddano 18 osób bezdomnych mających dzieci. W zdecydowanej większości respondentami były kobiety (16 z 18 badanych) posiadające od 1 do 6 dzieci. Wykształcenie badanych przedstawiono na wyk. 28. Połowa badanych charakteryzuje się wykształceniem podstawowym, zaś 28% zasadniczym zawodowym. Poza tym badane osoby posiadały zróżnicowany staż bezdomności – od 0,5 do 36 lat.

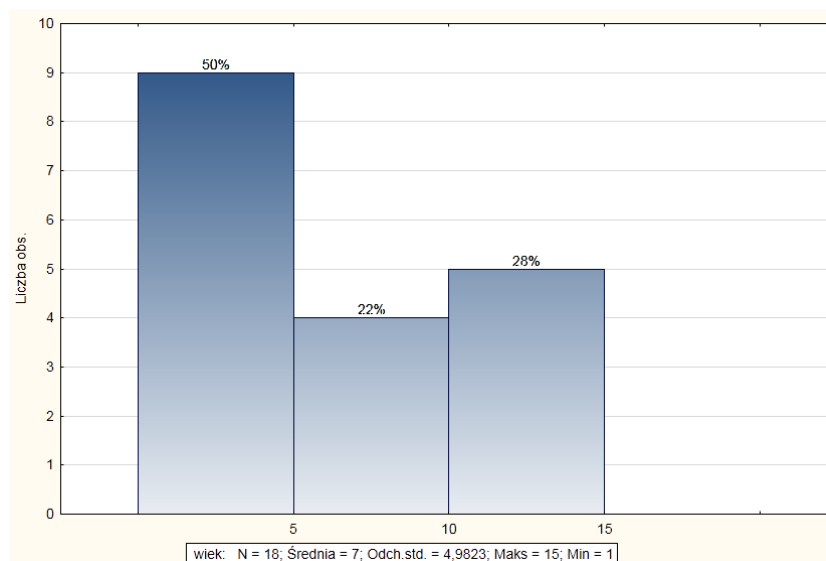
WYKRES 28. Wykształcenie badanych bezdomnych posiadających dzieci

Źródło: opracowanie własne

Dzieci badanych bezdomnych to w większości dziewczynki (56%). Ich wiek przedstawiono na histogramie (wyk. 29). Średnia wieku wyniosła 7 lat, a odchylenie standardowe to prawie pięć lat. Świadczy to o silnym zróżnicowaniu wieku dzieci badanych bezdomnych. Połowa badanych dzieci miała nie więcej niż 5 lat.

WYKRES 29. Wiek dzieci badanych bezdomnych

Źródło: opracowanie własne

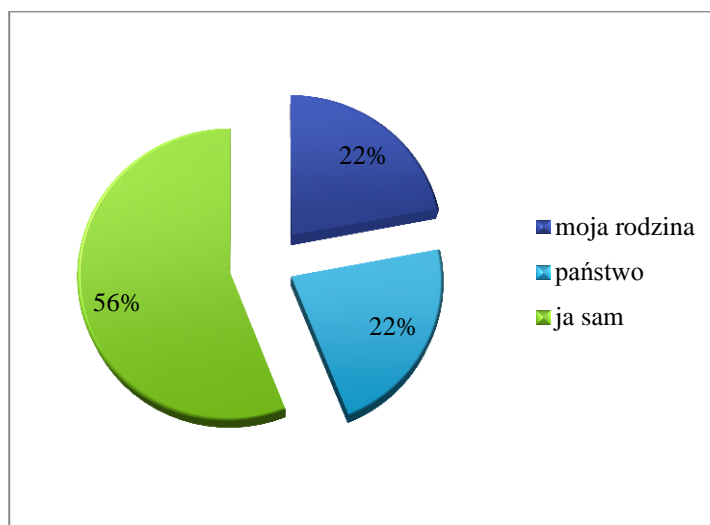
Wszystkie dzieci pochodzą z rodzin niepełnych, a większość z rodzin wielodzietnych. Z tytułu bezdomności badanych ich dzieci w ciągu ostatniego roku korzystały z różnych form pomocy. Dzieci wszystkich badanych korzystały z noclegu, wyżywienia i odzieży, zaś ze wsparcia finansowego korzystały dzieci 61% badanych. Jednakże aż 72% badanych stwierdziło, że wsparcie, które otrzymuje ich dziecko raczej nie pomaga w wyjściu z bezdomności.

Wszyscy rodzice oceniają stan zdrowia swego dziecka jako dobry lub bardzo dobry, żadne z dzieci nie ma orzeczonej grupy inwalidzkiej ani nie posiada stopnia niepełnosprawności. Większość dzieci uczęszcza do szkoły, te które do niej nie uczęszczają nie robią tego, bo są za małe.

Badani zostali zapytani o to, kto ich zdaniem ponosi największą odpowiedzialność za bezdomność ich dziecka. Ponad połowa (56%) wskazała siebie, zaś po 22% badanych wskazało własną rodzinę oraz państwo (wyk. 30).

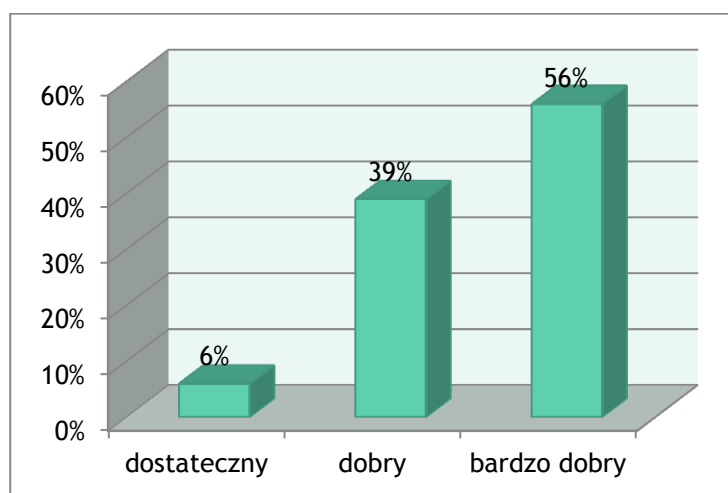
WYKRES 30. Jednostki odpowiedzialne za bezdomność dziecka w opinii rodziców

Źródło: opracowanie własne

Badanych poproszono o ocenę kontaktu z własnym dzieckiem. Większość badanych uważa, że kontakt z dzieckiem ma bardzo dobry lub dobry, tylko 6% badanych ocenia kontakt jako dostateczny (wyk. 31). Wszyscy badani deklarują, że ich dziecko nie było bite przez żadnego z rodziców.

WYKRES 31. Jakość kontaktów osób bezdomnych z dziećmi

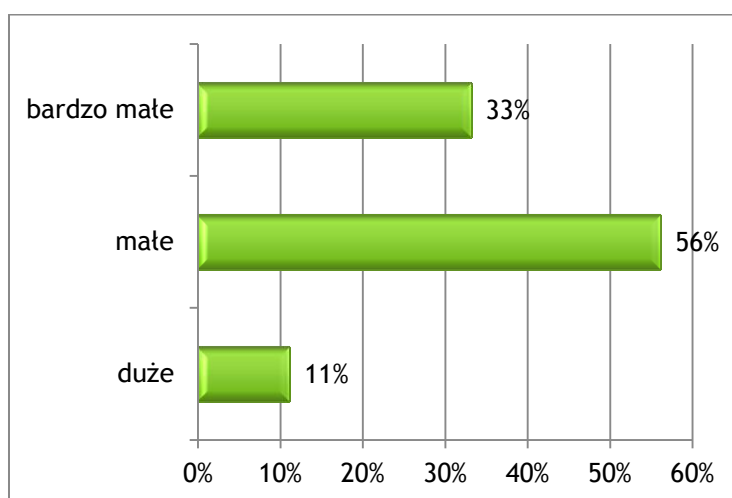

Źródło: opracowanie własne

Zdaniem większości badanych (83%) w wyjściu z bezdomności pomogłoby ich dziecku własne mieszkanie. Około 62% uważa, że pomoc w wyjściu z bezdomności może im państwo.

Tylko jedna badana osoba twierdzi, że jej dziecko ma mniejszą szansę niż inne dzieci na odpowiednie kształcenie. Pozostali uważają, że ich dzieci mają takie same szanse na odpowiednie kształcenie. Ponadto rodzice nie uważają, żeby ich dziecko było w jakiś sposób lub przez kogokolwiek dyskryminowane. Niestety większość rodziców uważa, że ich dziecko ma małe albo bardzo małe szanse na wyjście z bezdomności (wyk. 32).

WYKRES 32. Opinia bezdomnych nt. możliwości wyjścia dzieci z bezdomności

Źródło: opracowanie własne

Oceniając system pomocy tylko 28% badanych uważa, że system pomocy pomaga ich dziecku wyjść z bezdomności. Połowa stwierdza, że system pomocy uzależnia dziecko od pomocy. Jednakże 83% badanych przyznaje, że pomoc udzielana ich dziecku jest zgodna z potrzebami. Dla takiej samej części ankietowanych system pomocy jest pomocny w sprawowaniu opieki nad dzieckiem.

Respondenci zapytani zostali o to, czy ich dzieci korzystały w ciągu ostatniego roku z różnego rodzaju porad. Połowa badanych zadeklarowała, że często ich dziecko odbywało wizyty u psychologa lub pedagoga. Druga połowa wcale nie korzystała z takiej pomocy. Analiza wykazała, że z usług lekarza pierwszego kontaktu sporadycznie korzysta połowa dzieci osób bezdomnych. Często takiej formy pomocy używało 17% badanych. Porady pracownika socjalnego są wśród badanych rzadkością - 89% wcale z nich nie korzysta, zaś 11% jedynie sporadycznie. Z usług lekarza dentystry nie korzystało aż 72% dzieci badanych.

Badanych poproszono o wyrażenie opinii na temat dawania dzieciom klapsa przez rodziców. Tylko 22% badanych uważa, że klaps to dobry i skuteczny środek wychowawczy. 33% badanych mimo że uważa, iż klaps to coś złego, to dopuszcza możliwość jego stosowania. Pozostali badani są zdecydowanymi przeciwnikami dawania dzieciom klapsów. Ponadto 89% badanych uważa, że stosowanie kar fizycznych bądź psychicznych przez rodziców powinno być prawnie zakazane.

4.1 Zasięg oraz dynamika bezdomności w województwie podlaskim

Zjawisko bezdomności to zjawisko trudne do zbadania. Respondenci uczestniczący w przedmiotowym badaniu zgodnie stwierdzają, że niełatwo jest precyzyjnie określić rzeczywistą liczbę osób bezdomnych, nie tylko na terenie województwa podlaskiego ale również w skali kraju. Dane statystyczne dotyczące populacji bezdomnych wielokrotnie znacznie różnią się od siebie. Trudności z ustaleniem skali wynikają z faktu, że część osób bezdomnych uzyskuje pomoc z kilku źródeł. Ponadto bezdomni znacznie częściej niż inne grupy zmieniają miejsce swojego pobytu. Jak stwierdza jeden z uczestników dyskusji: *„Osoby bezdomne często się przemieszczają, dzisiaj są u nas jutro są w innej placówce, następnego dnia jeszcze w jakiejś innej organizacji a nawet w innym mieście.”* Trudności w ewidencji bezdomnych, w uchwyceniu parametrów ilościowych wynikają z tego, iż bezdomni *„mogą się przemieścić w ciągu godziny, nie tylko w ciągu dnia. Nie chodzi o dzień, tydzień, chodzi o godzinę, pół godziny, oni przechodzą z jednego miejsca na drugie.”*

Brak jest dokładnych informacji o skali zjawiska bezdomności w województwie podlaskim. Jeden z uczestników badania stwierdził: *„To jest duży problem. W tej chwili jest tendencja wzrostowa i w tym roku, w tym okresie jesienno - zimowym odnotowaliśmy 1500 osób, w poprzednich latach było dużo, dużo mniej.”* Z wypowiedzi respondentów wynika, że aby dokonać wiarygodnego i rzetelnego spisu osób bezdomnych na terenie województwa podlaskiego niezbędne jest stworzenie kompleksowej bazy danych. *„Myślę, że dopóki nie zrobimy konkretnej bazy danych - wspólnej, do tej pory nie policzymy (osób bezdomnych) i to też nie będzie 100% (skala), ponieważ na pustostanach są osoby, których my nie jesteśmy w stanie wszystkich spisać.”* Określenie liczby osób bezdomnych wymaga dokładnego sprecyzowania pojęcia bezdomność. *„To zależy od definicji bezdomności, tu też ta skala się zwiększa lub zmniejsza, zależy jakie przyjmujemy kryteria osoby bezdomnej.”*

Uczestnicy wywiadu grupowego podkreślają, że miarodajnym źródłem wiedzy w zakresie bezdomności są badania prowadzone przez Główny Urząd

Statystyczny (GUS). *„W miarę wiarygodne mogą być te badania GUS-u w ramach spisu powszechnego, bo one jednak (byliśmy dobrze przygotowani) były robione w ciągu jednego dnia, w podobnych godzinach.”*

Sytuację ludzi doświadczających bezdomności można podzielić na kilka rodzajów ze względu na charakter miejsc, w których te osoby przebywają. Wśród typów wyróżnia się bezdomnych „bez dachu nad głową” tzw. „bezdomność bezdachowa” oraz „bezdomność bezmieszkaniową”. Pierwszy rodzaj dotyczy ludzi przebywających i zamieszkujących miejsca publiczne np. parki, dworce, ulice oraz ludzi przebywających w takich miejscach, jak kanały, zsypy, piwnice, śmietniki itp. Drugi typ to bezdomność „bezmieszkaniowa”, czyli nieposiadanie własnego mieszkania. Taka sytuacja dotyczy ludzi przebywających w placówkach całodobowego pobytu dla ludzi bezdomnych tj. schroniskach, hostelach czy domach dla bezdomnych, jak również ludzi przebywających w mieszkaniach treningowych oraz w szpitalach czy placówkach penitencjarnych. Członkowie grupy fokusowej podkreślają, że *„bardziej rzetelny jest spis placówkowy (...) w miejscach niemieszkalnych jest on niewiarygodny”*. Badanie przeprowadzane wśród ludzi, którzy przebywają poza placówkami, powinno być dokładnie przemyślane i zaplanowane. Tylko wówczas efekt badania będzie widoczny a uzyskane wyniki miarodajne i prawdziwe.

Uczestnicy spotkania zostali zapytani podczas dyskusji o to, jakie badania prowadzone na terenie miasta Białystok i województwa podlaskiego są im najbardziej znane. Jedną z wypowiedzi brzmiała: *„To znaczy to nie było badanie, jest to spis osób, które korzystały z naszej pomocy i które deklarują się jako osoby bezdomne. Są to osoby, które korzystają z noclegu, posiłków (prawda), no i które zamieszkują domy dla bezdomnych, noclegownie w Centrum Samarytanin, tylko to nie są wszystkie osoby, to są osoby deklarujące się jako osoby bezdomne, a nie wszystkie muszą być faktycznie osobami bezdomnymi, bo np. z Centrum Samarytanin korzystają też osoby ubogie, po prostu potrzebujące (...)”*. W/w spis był przeprowadzony w 2011 roku na terenie miasta Białystok. Inny uczestnik spotkania wskazał jako najbardziej mu znany *„Raport z diagnozy partnerstwa lokalnego.”*

4.2 Proces wchodzenia w bezdomność i przyczyny marginalizacji

Z informacji uzyskanych od pracowników instytucji, które na co dzień zajmują się pracą z osobami bezdomnymi i marginalizowanymi wynika, iż „bezdomność to problem wielowarstwowy.” Jeden z uczestników badania fokusowego twierdzi „nie ma jednej jakiejś definicji, że osoba bezdomna to jest np. po eksmisji. Jest dużo składników, które na to wszystko się składają.” A więc powodów bezdomności jest wiele. W praktyce zwykle jedne nakładają się na inne. „Syndrom podatności na bezdomność konkretnych jednostek ludzkich formułują różne, specyficzne dla każdego przypadku konfiguracje, w znacznej części dobrze już rozpoznanych, powtarzalnych i typowych, przyczyn mikrospołecznych”²².

Poniższy rysunek prezentuje najczęstsze przyczyny bezdomności na terenie województwa podlaskiego, określone na podstawie analizy wypowiedzi uczestników badania fokusowego.

RYSUNEK 5. Przyczyny bezdomności na terenie województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne

W poczuciu respondentów biorących udział w badaniu najczęstrzą przyczyną bezdomności są uzależnienia. Bezdomność jest stanem, który następuje w wyniku różnych problemów. Warto wspomnieć, iż odporność ludzi na różnego typu trudne sytuacje życiowe jest inna. Niektóre jednostki te same sytuacje znoszą dzielnie,

²² D. Piekut – Brodzka, *O bezdomnych i bezdomności. Aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 2000, s.27

walczą o przetrwanie i rozwiązują swoje problemy. Mają wiele sił wewnętrznych i determinacji, a to powoduje, że nawet bardzo trudne sprawy rozwiązują sami. Inni natomiast, kiedy spotykają ich kłopoty, uginają się pod ich brzemieniem i nie widzą szans wyjścia, poddają się oraz grzęzną w kolejne problemy. Wówczas to bardzo często sięgają po alkohol tudzież inne używki. Warto podkreślić, iż proces przechodzenia w stan bezdomności jest długą i skomplikowaną drogą. Bezdomność nie jest efektem jednego aktu, na proces ten składają się różne czynniki. Jeden z uczestników sądzi „*bo wiadomo jak jest uzależnienie, to jest cały łańcuch. Najpierw utrata pracy, kłopoty... Wśród ludzi młodych to trochę inaczej wygląda, te nieszczęsne placówki, jak wychodzą z placówek, z rodzin zastępczych, z domów dziecka wracają do rodzin, a wiadomo w tych rodzinach nie mają oparcia, później robią się bezdomni, po prostu (...)*”.

Uczestnicy badania zwracają uwagę na fakt, że historie na temat przyczyn bezdomności opowiadane przez same osoby bezdomne „*trzeba weryfikować*”. Argumentują to w następujący sposób: „*bo jak weźmiemy informacje od samej osoby to wychodzi na to, że to rodzina jest winna i tak dalej. Kiedy się przyjrzymy albo skontaktujemy z rodziną albo z pracownikiem socjalnym, który najlepiej zna sytuację, gdzieś tam obok stoi, to wygląda to zupełnie inaczej*”.

Jeden z respondentów podkreśla w swojej wypowiedzi, że przyczyny bezdomności mogą przybierać formę „*(...) tak zwanej ignorancji zawinionej i niezawinionej. Czyli ignorancja niezawiniona - to jest taka sytuacja, w której znalazł się człowiek, gdzie jego stan nie jest jego winą (...). Oni mają większe szanse niż ci z własną decyzją wchodzący w bezdomność, na przykład przez uzależnienia*”. Jeden z respondentów opowiada: „*Ja znam bezdomnych, którzy przypadkiem stawali się bezdomnymi, na przykład ktoś był młodym chłopcem i uczestniczył w bójce na zabawie, zabito człowieka przy tym, on dostał wyrok, trafił do zakładu karnego, tam zamiast go zresocjalizować wprowadzono go w stan bezdomności. Jest dużo takich osób, że to nie jest ich wina*”.

Warto odnotować jedną z wypowiedzi: „*w domu dla bezdomnych 90% osób jest po zakładach karnych*”. Respondenci wskazują również, że znaczny odsetek osób bezdomnych to również „*osoby po placówkach opiekuńczo - wychowawczych, czyli dziecko właściwie które nie ma odpowiedniego wsparcia, staje się bezdomnym (...)*”.

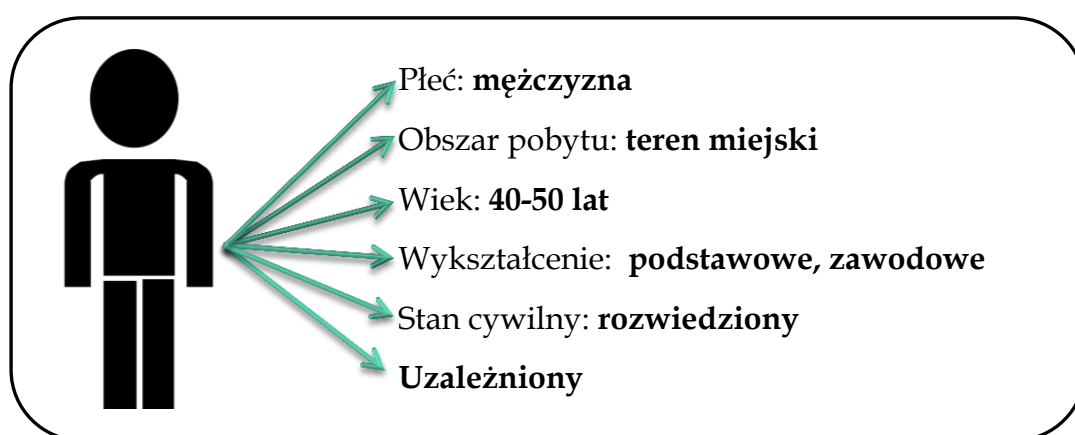
4.3 Cechy społeczno - demograficzne osób bezdomnych w regionie

Podczas realizacji badania zapytano osoby, które brały udział w focusie, jaki według nich jest socjodemograficzny obraz typowego bezdomnego na terenie województwa podlaskiego. Odpowiedzi były bardzo podobne. Uczestnicy przyznali, że najczęściej jest to mężczyzna w wieku 40-50 lat. Większość podkreślała, że zwykle jest to osoba przebywająca na terenach miejskich. Ponadto wskazywano, że w wielu przypadkach jest to człowiek uzależniony. Respondenci zapytani o wykształcenie, najczęściej wymieniali - podstawowe lub zawodowe, natomiast o stan cywilny: rozwiedziony.

Z opinii pracowników instytucji zajmujących się bezdomnością wynika, że skala bezdomności wśród kobiet jest niższa niż wśród mężczyzn. Jeden z respondentów stwierdził: „Bezdomność jest dobrym przykładem tego, że mężczyźni są słabsi generalnie niż kobiety (...) bo kobiecie jest łatwiej się dokołtować do jakiegoś innego mężczyzny (...) i zaraz gdzieś do mieszkania idzie”.

Deskrypcja osoby bezdomnej na terenie województwa podlaskiego pozwoliła stworzyć graficzny obraz typowej osoby bezdomnej, który prezentuje poniższy rysunek.

RYSUNEK 6. Cechy społeczno - demograficzne osoby bezdomnej na terenie województwa podlaskiego

Źródło: opracowanie własne

Dokonując analizy wypowiedzi respondentów dostrzeżono, że istnieją również jednostkowe szczególne przypadki. Jeden z respondentów opowiada:

„Bardzo dużo jest osób, które prowadziły firmy, u nas też były takie osoby (...). Mają wykształcenie wyższe, prawnicze, mają po dwa trzy domy i mimo wszystko są u nas w ośrodku”. Jeden z respondentów zauważa, że w ostatnim czasie w Domu Matki i Dziecka przebywa coraz więcej kobiet. Analizując uwarunkowania problemu bezdomności wśród samotnych matek trudno jest wskazać jeden czynnik powodujący ten stan. Respondenci najczęściej wymieniają jednak konflikty rodzinne. Do uwarunkowań bezdomności kobiet można również zaliczyć wypowiedź „bo mama ją wygoniła z dzieckiem”.

Respondenci zgodnie stwierdzają podczas dyskusji, że każdy przypadek bezdomności jest indywidualny, nie ma szablonu. Jeden z uczestników podkreśla, że historie osób bezdomnych są niesamowite i niejednokrotnie bardzo skomplikowane. Przytoczono historię życia pewnego człowieka: *„O Marianie można przeczytać w ostatnim magazynie we Współczesnej, jest krótka informacja. Mamy takiego Mariana, który nie pije, nie pił. Po prostu żył kiedyś normalnie, miał dużą firmę. Skończył studia, jest po pedagogice specjalnej, studiował też psychologię, jest tak po 50-tce i żona go zostawiła. Przeżył załamanie z tego powodu, sprzedał cały majątek, rozwiązał firmę. Pieniądze oddał żonie i dzieciom i wyprowadził się. Przez 14 lat był bezdomnym w Warszawie. Żył w taki sposób, że chodził do Biblioteki Narodowej i tam czytał przez 10 lat, korzystał z pomocy w placówkach. Jest to dla niego pewien styl życia, chodził do kina. Natomiast kiedyś go pobito w Warszawie i stracił pamięć, zresetował się. Stracił całkowicie pamięć, w wiadomościach była informacja o nim, znalazła go rodzina w Hajnówce. Trafił do nas do domu dla bezdomnych teraz jest w CIS-ie. Uczył się od początku i alfabetu i pisanie, czytania wszystkiego, ale ma niesamowite zdolności artystyczne. Robi tak piękne rzeczy, jest lepszy od naszego instruktora. Znaczący nasz instruktor tak twierdzi, który jest rękodzielnikiem, zajmuje się tym. Jest po prostu lepszy do niego, ale ma specyficzne podejście do życia. Od niego można się dużo nauczyć – filozofii życia. Dla mnie on jest taki hm (...), jak z nim porozmawiam to człowiek dostaje takiego stopa, że nie musi pędzić. Życie może inaczej wyglądać. (...) teraz w CIS-ie dostaje świadczenie integracyjne (tak). No to są ciekawe historie takich osób. I to jest człowiek, który nie jest uzależniony. Teraz pracuje nad tym, żeby się wyprowadzić z domu dla bezdomnych czyli odkłada pieniądze, po to żeby mieć na dłuższy czas, jakieś mieszkanie, normalnie funkcjonować. Więc historie są bardzo różne. Niektóre bardzo ciekawe”.*

Badane osoby wskazywały także na następujące przypadki. *„Są takie dosyć ciekawe sytuacje, że większość panów starszych zostawia mieszkanie dla dzieci. Robią się*

bezdolnymi, żeby zapewnić dzieciom mieszkanie". Jeden z respondentów podkreśla, że „takie przypadki bywają coraz częściej”. Z dyskusji wynika, że zjawisko bezdomności nie dotyczy wyłącznie jednostkowych przypadków. Nieraz zdarza się, że dotyka całe rodziny. „U nas jeżeli były takie rodziny to z dorosłymi dziećmi, czyli cała rodzina zamieszkiwała faktycznie na ogrzewalni (...) ale to jednostkowe, sporadyczne przypadki, ale bywają”.

4.4 Funkcjonowanie systemu wsparcia i pomocy osobom bezdomnym na terenie województwa podlaskiego

Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej za pomoc dla osób bezdomnych odpowiedzialne są gminy. Ich obowiązkiem jest zapewnienie swoim mieszkańcom żywienia, odzieży oraz schronienia. W praktyce zadania te samorządy gminne zlecają organizacjom pozarządowym. Gminy poprzez kontraktowanie usług obowiązkowych oraz poprzez własne ośrodki pomocy społecznej udzielają świadczeń socjalnych osobom bezdomnym. Organizacje pozarządowe również realizują usługi związane ze schronieniem dla ludzi bezdomnych. Prowadzą ogrzewalnie, noclegownie, schroniska, domy dla bezdomnych, hostele i mieszkania treningowe. Ponadto realizują inne usługi interwencyjne tj. jadłodajnie czy punkty wydawania odzieży. Prowadzą programy streetworkerskie, projekty w obszarze edukacji, aktywizacji zawodowej i mieszkalnictwa. W przeprowadzonym badaniu fokusowym uczestnicy wyrazili swoją opinię na temat funkcjonowania systemu wsparcia i pomocy osobom bezdomnym na terenie województwa podlaskiego. Wskazano zarówno zasoby jak i deficyty w omawianym obszarze, o których szerzej w dalszej części raportu.

Działania zapobiegające bezdomności podejmowane na terenie województwa podlaskiego

W czasie dyskusji na temat zjawiska bezdomności w województwie podlaskim przedstawiciele zebranych instytucji poinformowali o działaniach jakie są prowadzone w mieście Białystok oraz na terenie całego województwa. Respondenci

wymieniali zarówno działania, które mają charakter inicjatyw samodzielnych, wpisanych we właściwości ich instytucji ale też takie, które są prowadzone przy współpracy z lokalnymi partnerami.

Pojawiły się następujące wypowiedzi:

-
- *„My u siebie na Żelaznej stworzyliśmy taki ośrodek wychodzenia z bezdomności, to jest taki jakby mikro system takiej pomocy wspólnotowej w pewnym sensie, w takim sensie, że ogrzewalnia to jest jakby takie sito, w którym wyłapujemy osoby, które chcą coś zmienić w swoim życiu na lepsze oczywiście, i wtedy im dajemy jakieś obowiązki drobne: sprzątanie, pomaganie przy żywności przy zmywaniu. Jeśli widzimy, że one są w tym stałe, wierne to wtedy przechodzą do pokoju treningowego, to są takie mieszkanca (...) pokoje, gdzie mogą spać, mają swoje łóżko, mają jakąś tam szafkę. Przez to uczą się mieszkać, uczą się dbać o swoje. Pomagamy szukać pracy, motywujemy, pomagamy wychodzić z uzależnień, no i próbujemy zatrudniać w projektach ich przede wszystkim (...)”.*
-
- *„Są jakieś takie, może krótkotrwałe te akcje (prawda), ale w jakiś sposób wpływają na świadomość i psychikę też bezdomnych (tak), że nie są odrzuceni, że te działania, które się dla nich prowadzi w jakiś sposób ich (no) też aktywizują. Tylko tej furtki nie ma, jakby pracy tak, nie ma tego co najważniejsze, czyli mieszkania”.*
-
- *„My pilnujemy, żeby ten czynsz był płacony naprawdę, bo jeżeli człowieka pozbawi się (...) dachu nad głową, no to koniec po prostu”; „także często jest pomoc przez nas udzielana na opłacenie czynszu bieżącego, żeby nie narosły zaległości”.*
-
- *„Jeszcze sylwester organizujemy (...), żeby osoby w tym też momencie nie poszły gdzieś tam na ulicę sobie podpijać, tylko żeby miały jeszcze tą kolację sylwestrową i coś zapewnione w tym momencie, bo wszyscy stosujemy taką profilaktykę uzależnień”.*
-
- *„Śniadanie wielkanocne to też jest swego rodzaju pomoc (prawda) doraźna osobom, które są zarówno zagrożone jak i bezdomne. Msza święta i śniadanie (...)”.*
-

-
- *„Tak samo są organizowane wigilie dla osób bezdomnych (...), osoby te właśnie wtedy nie czują się takie osamotnione, zostawione same sobie, czują więź między sobą, ale to też jest właśnie takie krótkie działanie (tak), i co potem dalej (prawda). Żeby to było coś, co owocowałoby dalej, taki jakby zaczątek...”*
-

Jednym z zagadnień badawczych był również aspekt inicjowania przedsięwzięć wpisanych w regułę „co jeszcze można zrobić”, aby pomoc najbardziej potrzebującym była skuteczniejsza. Jeden z uczestników spotkania, prężnie działający w obszarze przeciwdziałania bezdomności na terenie województwa podlaskiego opowiada, że jego instytucja podejmowała różne tego typu działania: *„Składaliśmy rekomendacje dla Prezydenta (...) co by trzeba było zmienić ewentualnie żeby, no żeby pomóc w rozwiązywaniu problemu bezdomności, ale też problemów społecznych. Natomiast to jakoś tak nie ma odzewu, żadnego odzewu nie ma”*. Inna osoba stwierdza: *„lobbujemy nad tym, żeby zmieniać system tych palcówek wielofunkcyjno - wychowawczych, dużych molochów, które często generują bezdomnych, pomimo tego, że jest tam bardzo dużo dobrej kadry to (...) cały ten system jest po prostu niewłaściwy, bo za dużo dzieci mieszka w tego typu domach, więc są nieskuteczne”*.

Streetwoking na Podlasiu

Streetworkeng to praca prowadzona na ulicy, która stanowi przykład pracy poza instytucjami. Wyjście „do klienta” jest nowatorskim ujęciem pracy z osobą bezdomną. Metoda ta umożliwia pomaganie ludziom dotychczas izolowanym, odrzucanym i niezauważanym. Pozwala na docieranie ze wsparciem do wielu grup społecznych, w tym osób bezdomnych - w miejscach ich przebywania. *„To jest wchodzenie w środowisko (...), które zamieszkują osoby bezdomne, bezpośrednio przebywanie w ich środowisku czyli wchodzenie na przykład na pustostan, rozmowa, nakłanianie na sprawdzanie stanu zdrowia takiej osoby, ewentualnie udanie się z nią do miejskiego ośrodka pomocy społecznej czy na przykład do lekarza. Czy z kolei na przykład jeżeli ta osoba wyraża jakiegokolwiek w ogóle chęci zmiany na przykład na jakąś terapię - pomóc się dostać, czy przez to, że mamy jakieś tam kontakty między sobą (...) to znaczy my pracujemy, opieramy swoją pracę na współpracy z innymi (po prostu) instytucjami, bo jesteśmy uzależnione tak*

naprawę od innych instytucji, bo nie mamy żadnych miejsc noclegowych. No teraz mamy (...) takie nasze centrum streetwoorkingu, gdzie przebywają osoby bezdomne. Przedtem mieliśmy 24 - godzinny (system) w okresie zimowym, a teraz przeszliśmy na nocny. (...) Streetworker – jedna z uczestniczek badania opowiada, że ma powstać druga taka świetlica, w której będzie zatrudniony doradca zawodowy oraz będą prowadzone różne działania aktywizujące. Respondentka podkreśla problem osób, którzy nie nadają się do aktywizacji. Stwierdza, że takich ludzi jest bardzo dużo. W ciągu dnia wychodzą i idą „gdzieś tam na ławkę, no i na noc wracają do mnie z powrotem (...) o młodych to się nie boję, pójdą się zaktywizują, coś tam zawsze porobią”.

„(...) Bezdomni nie należą do jakiejś tam grupy agresywnej, raczej na początku są zdziwieni (tak), jeżeli chodzi o mój pierwszy taki kontakt na jakimś tam pustostanie, czy w miejscu niemieszkalnym w którym przebywają. Na początku jest takie zdziwienie - kim ja jestem, czy to pracownik socjalny, czy to może policja? A jeśli już wyjaśnimy kim jesteśmy i po co tutaj przyszliśmy, no to są raczej otwarci na rozmowę, współpracę. Fakt, że małe kroczki robią i pomatu to wszystko działa (...). Łatwiej jest nam „zostać” z nimi, jakąś rozmowę (przeprowadzić), zachęcić do jakiegokolwiek formy pomocy, niż pewnie straży miejskiej, policji czy jakiemuś pracownikowi socjalnemu (tak). Bo z racji tego, że nie jesteśmy jakąś państwową instytucją tylko pozarządową (tak), my nie jesteśmy zrzeszeni z jakąś tam policją, nie boją się nas i są wobec nas bardziej otwarci. Także nakłonienie ich do wyrobienia dowodu mi zajmie mniej czasu, bo ja wezmę taką osobę i pójdę z nią wyrobić ten dowód, bo w końcu się uprę, bardziej mi zależy czasami niż osobie bezdomnej na wyrobieniu tego dowodu. Tak to wygląda”.

Streetworker w swojej pracy pomaga rozwiązywać indywidualne i codzienne problemy osób bezdomnych o charakterze zdrowotnym, psychologicznym, formalno-prawnym czy instytucjonalnym. Jak wskazują doświadczenia streetworkerów, niejednokrotnie relacja z bezdomnym wgląda tak, że to im bardziej zależy niż samej osobie bezdomnej na załatwieniu pewnych spraw np. wyrobieniu dowodu osobistego, który znacznie ułatwia korzystanie z oferowanej pomocy i załatwieniu wielu spraw. Dowodem tego jest wypowiedz: *„bo potem ja mam mniejsze problemy, żeby doprowadzić taką osobę bezdomną na przykład do szpitala (...)”.*

Rozwiązanie problemu bezdomności nie jest proste i wymaga szerokiego zakresu działania. Jedną z prawidłowości jest fakt, że ludzie bezdomni to często osoby uzależnione. Uczestniczka badania podkreśla, że wszelkiego rodzaju

uzależnienia osób bezdomnych znacznie utrudniają pracę z tymi osobami. Kobieta opowiada przypadek pewnego chłopca, który każdy problem „zapijał”. Chłopiec ten rozpoczął naukę, miał nawet szansę na pracę, chodził na terapię, jednak w momentach kryzysowych sięgał po alkohol, a to przekreślało szansę na poprawę jego sytuacji.

Indywidualne programy wychodzenia z bezdomności

Osoba bezdomna może zostać objęta indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności. Program opracowuje pracownik socjalny ośrodka pomocy społecznej właściwego ze względu na miejsce pobytu osoby bezdomnej, przy udziale osoby zainteresowanej. Program zapewnia wsparcie w procesie wychodzenia z bezdomności. Jego realizacja przez daną osobę jest warunkiem korzystania przez nią ze świadczeń z ubezpieczenia zdrowotnego. OPS podpisuje z osobą objętą programem umowę, która zawiera m.in. zobowiązania stron, informację o dacie objęcia bezdomnego ubezpieczeniem zdrowotnym, oznaczenie okresu obowiązywania umowy²³. Jeden z uczestników spotkania opowiada o programie skierowanym do osób bezdomnych realizowanym przez jego placówkę: *„Mamy indywidualny program wychodzenia z bezdomności, ale realizowany dla tych osób, które są już w tych mieszkaniach naszych, mieszkaniach treningowych (...). Jest on troszeczkę inny niż ten prowadzony przez ośrodek pomocy społecznej, którego że tak powiem obliguje ustawa (tak). My stworzyliśmy taki na własne potrzeby (...). Jest trzystopniowy. Pierwszy etap to jest taki - takie ogólne rozeznanie, bo nie każdy jeżeli rozmawiam z osobą bezdomną, nie od razu powie o całej swojej sytuacji (tak). Dozuje, troszeczkę, coś tam odstani, coś tam z drugiej strony odstani. To jest takie ogólne rozpoznanie. Czasami jest tylko w tym pierwszym etapie pokierowanie, gdzie, jakie dokumenty można na nowo wyrobić - dowód osobisty czy jakieś poświadczenie o ubezpieczeniu zdrowotnym. Takie króciutkie pokierowanie do pomocy społecznej, do którego ośrodka iść, taką właściwość gminy ustalić. I myślę, że na pierwszym etapie to jest to wszystko co się da zrobić”*.

²³ <http://pomocspoleczna.ngo.pl>.

Osoby biorące udział w badaniu zostały zapytane o to, czy ludzie bezdomni chętnie podejmują współpracę w ramach programów wychodzenia z bezdomności. Zdecydowanie przeważały odpowiedzi negatywne tj. „niechętnie”, „niezbyt”. Pojawiła się również opinia: „to zależy od osoby na którą trafią, czy to jest osoba, która serce otworzy automatycznie do tej osoby, czy jednak jest to urzędnik. Więc to pierwsze zderzenie jest ważne”. Analiza wypowiedzi uczestników badania dowodzi, że osoby bezdomne częstokroć przejawiają pejoratywny stosunek do osób, które chcą im pomóc. „Na przykład jest coś takiego, jeżeli pracownik pomocy społecznej zaproponuje dla osoby bezdomnej podpisanie jakby takiego kontraktu - to jest umowa, ten indywidualny program, najczęściej słyszy się: „a co Pani ode mnie chce? a co Pani może dać?”. Badane osoby stwierdzają, że osoby bezdomne nie są z reguły agresywne. Zdarzają się jednak pojedyncze przypadki sytuacji konfliktowych. Jedna z uczestniczek opowiada „pewien Pan chciał mnie przestraszyć”. W takiej chwili lepiej jest się wycofać. W momencie kiedy kobieta się wycofała, bezdomny sam zaczął rozmowę. Uczestniczka badania podsumowuje, że bezdomni „muszą czuć zaufanie”, aby otworzyć się przed obcym i zacząć współpracować.

Wśród wypowiedzi respondentów dominowała opinia, iż praca w ramach indywidualnych programów wychodzenia z bezdomności jest pracą szczególnie trudną, lecz niezmiernie skuteczną i efektywną. Pozwala na odnoszenie prawdziwych sukcesów. Jak stwierdza jedna z badanych osób „w nich jest furтка”. Niejednokrotnie praca z bezdomnym jest czasochłonna i uciążliwa, „bo to trzeba pomóc uzupełnić wnioski, trzeba napisać czasami list (...), nawet napisać do jakiegoś urzędu (tak). Czasami jest tak, że widzę że osoba potrafi pisać, to tylko podyktuję dla niej, ona sama własnoręcznie napisze, powiem jak zaadresować kopertę, zaadresuje. Ale czasami nawet nie potrafi napisać”.

Istotne jest również to, na co zwrócił uwagę jeden z uczestniczących w badaniu „GOPS-y nie wiedzą jak mają tworzyć indywidualne programy wychodzenia z bezdomności, często w ogóle nie wiedzą, że mają takie narzędzie”. Przedstawiciel ośrodka pomocy społecznej z terenu województwa podlaskiego stwierdza - „te indywidualne programy to nie jest ich tak dużo, w ubiegłym roku było dwa”. Po chwili dodaje: „Myśmym zanim zatrudnili pracownika socjalnego do CIS-u, to poszliśmy do MOPR-u z taką propozycją, że weźmiemy pracownika, który pracuje też w MOPR, a który byłby trochę

oddelegowany. No to mamy na pół etatu zatrudnioną osobę, która też pracuje równocześnie w MOPR w Białymstoku, co bardzo ułatwia komunikację. To znaczy, że ona chodzi tam na pół etatu i u nas na pół etatu, (...) no i ona tworzy indywidualne programy wychodzenia z bezdomności, głównie dla osób, które do CIS-u trafiają, czyli to są te osoby, to wynika też z ustawy, czyli są zobligowane do tworzenia. Myślę, że teraz będzie trochę łatwiejsza sytuacja, bo w tym projekcie systemowym będzie zespół pracowników socjalnych tylko do bezdomnych oddelegowany. Znaczą teraz projekt systemowy, znaczą miasto Białystok złożyło wspólnie z nami wniosek o dofinansowanie w ramach testowania gminnych standardowych oznak wychodzenia z bezdomności 1.18, no i otrzymaliśmy dofinansowanie, więc teraz będzie sporo zmian. Powstaną świetlice, nowe świetlice. My w Caritas mamy w Domu dla bezdomnych rodzinnego lekarza i dwie pielęgniarki, czyli bardzo ułatwia to nam pracę, jeżeli chodzi o te osoby chore długotrwale i te które do śmierci będą mieszkać w Domu dla bezdomnych (...)"

Uczestnicy spotkania opowiadają o swoich zamierzeniach w najbliższym czasie: *„my to przede wszystkim pokoje treningowe chcemy doprowadzić do standardów i też ogrzewalnię (...) i podłogę trzeba wymienić (...), żeby Sanepid nam nie związywał rąk co chwila"”. Inna osoba dodaje: „(...)będzie kontynuacja streetworkingu, bo też 7.2.1 się kończył teraz i będzie dofinansowanie na strretworker-ów bezdomności, czyli dalej będą funkcjonować"”. Kolejna osoba stwierdza: „u nas będzie świetlica z aktywizacją osób bezdomnych, także będzie socjoterapia, doradca zawodowy i zajęcia komputerowe."*

Program rozwiązywania problemów bezdomności

Z badania wynika, że na terenie województwa podlaskiego *„nie ma takiego wspólnego programu dla organizacji. Każda pomaga, ma jakieś swoje cele, założenia (...) np. teraz zaczęliśmy, mamy forum powołane, (...) mamy już rozpoznanie środowiska (...)"*. Respondenci zwrócili uwagę, że brak jest spójnego, zintegrowanego systemu informującego o ludziach bezdomnych. System pomocy doraźnej niejednokrotnie jest nadużywany. Oznacza to, że *„jedna osoba korzysta w iluś tam organizacjach, może brać czy tą żywność czy ubranie, także to jest też takie niedostosowanie po prostu."* Z wypowiedzi uczestników spotkania wynika, że zdarzają się takie sytuacje, że

niektóre osoby bezdomne w ciągu jednego dnia potrafią kilkakrotnie korzystać z pomocy w różnych placówkach np. jadłodajniach.

Pomoc doraźna versus tradycyjna

W opinii uczestników badań na terenie województwa podlaskiego zdecydowanie większy nacisk kładziony jest na pomoc doraźną dla osób bezdomnych niż na pomoc długofalową. Analiza wypowiedzi dowodzi, że codzienna pomoc w formie np. posiłku, możliwości skorzystania z łaźni, pralni, możliwość otrzymania środków czystości, bielizny osobistej, odzieży i obuwia, zasięgnięcia informacji i porady pracowników, możliwości krótkiego odpoczynku i ochrony przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi jest zaspokajana na dobrym poziomie. Zwrócono uwagę, że na pomoc długookresową kładziony jest jednak słabszy nacisk. Osoby bezdomne, zagrożone bezdomnością oraz wszystkie te, które znalazły się w kryzysie, wywołanym utratą bezpiecznego schronienia rzadziej mogą liczyć na pomoc długoterminową tj. pomoc w poszukiwaniu pracy, pomoc w leczeniu uzależnień – terapię, pomoc w znalezieniu stałego miejsca zamieszkania, w rozwiązywaniu problemów rodzinnych, wyprowadzeniu z izolacji i marginesu społecznego.

Respondenci podkreślają potrzebę pomocy rodzinie. *„Bardzo często skupiamy się na bezdomnych, natomiast nie skupiamy się na rodzinach, które często gęsto potrzebują jakiegoś tam wsparcia. Sama osoba bezdomna w mieście Białystok ma kompleksowo wszystko załatwione, oczywiście nie ma tych mieszkań, ale to jest nie tylko problem Podlasia, ale ogólnopolski. Natomiast rodzina zostaje bez niczego. Często, gęsto jest pięcioro, sześcioro dzieci (prawda), i jedna kobieta, która nie ma dostępu. I takie Panie przychodzą do nas do Centrum Samarytanin i też jesteśmy tu bezradni. Bardzo często skupiamy się na problemach bezdomnych, a to jakby trzeba objąć te rodziny wsparciem”.*

Stosunek mieszkańców województwa podlaskiego do ludzi bezdomnych

Ludzie bezdomni w oczach reszty społeczeństwa są różnie postrzegani. Nieliczni okazują współczucie, tudzież gro z nich przejawia awersje i niechęć. Obraz bezdomnych dla wielu z nas jest mocno odpychający i niewielu chce go oglądać. Niejednokrotnie osoby bezdomne postrzegane są jako grupa na najniższym szczeblu hierarchii społecznej. Takie postrzeganie tej grupy ludzi tworzy wizerunek bezdomnego jako „obcego”. „Stygmat ten umiejscawia osobę bezdomną w przestrzeni publicznej, obrazując ją jako osobę uzależnioną od alkoholu, cuchnącą, zaniedbaną”²⁴.

Opinie wygłaszane przez uczestników badania fokusowego dowodzą, że izolowanie oraz stygmatyzowanie osób bezdomnych jest często obserwowane wśród mieszkańców województwa podlaskiego. Warto przy tej okazji zacytować opinię jednego z uczestników badania: *„Myślę, że u nas takim minusem w ogóle Podlasia to jest brak form współczucia wspólnotowego dla osób bezdomnych, w innych częściach Polski jest ich więcej.”* Sposobem na zmianę tego typu wyobrażeń na temat ludzi bezdomnych oraz przełamaniu negatywnych stereotypów związanych z postrzeganiem bezdomności w województwie podlaskim są różnego rodzaju działania pedagogiczne.

Klauzula społeczna

Jednym z ważniejszych postulatów wysuniętych przez uczestników spotkania fokusowego była potrzeba wprowadzenia klauzuli społecznej. *„Myśmy zrobili eksperyment, założyliśmy przedsiębiorstwa społeczne. W Caritas założyliśmy Fortis Caritate. Jego główny cel miał być taki, że dogadajmy się z miastem, myśleliśmy, że miasto zacznie stosować klauzule społeczne. To nie wyszło. Ostatnio, dwa tygodnie temu realizowaliśmy pierwsze takie zlecenie, gdzie właśnie osoby bezdomne (...) na zlecenie zarządu mienia komunalnego, pewne roboty wykonywały, rozbiórki. No i to się sprawdziło”.* Jeden

²⁴ <http://www.pfwb.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/20091.pdf>.

z respondentów podkreśla „(...) nikt nie chce stosować klauzuli społecznej, jest to pewien problem no bo, jeżeli się nie stosuje, to tego typu przedsiębiorstwa nie mają szans na normalnym rynku (...)”. Inna osoba przyznaje: „my się przymierzamy do założenia takiej spółdzielni socjalnej i jeżeli klauzula po prostu nie zafunkcjonuje będzie ciężko przebić się z tą grupą społeczną, (...) oni nie będą zarabiać jakby jakiś takich wielkich pieniędzy (tak), tyle żeby przeżyć. A nam zależy na tym, żeby ich aktywizować zawodowo, żeby były te miejsca”. Kolejne argumenty przemawiające za potrzebą wprowadzenia klauzuli społecznej to: „Myślę, że po stronie urzędów teraz jest pięteczka, jak uruchomi się klauzulę społeczną (to znaczy), jak zacznie się ją stosować (...) w praktyce, nawet żeby zarząd mienia komunalnego zaczął stosować klauzulę społeczną no to (nawet) osoby, które mieszkają (nie wiem) nie chcą stygmatyzować, ale (nie wiem) są pewne okolice Barszczańska, Dojnowska, czy inne gdzie są osoby (...) wykluczone po prostu często i one gdyby tam nawet same te osoby, które mieszkają robiły remonty w przedsiębiorstwach społecznych, za to, że będą splotać zadłużenie to też by na pewno przeciwdziałało na pewno bezdomności, bo one i tak potem wchodzą w bezdomność, jeżeli zaczną pić, przestają płacić za czynsz, stracą mieszkanie, a to by było motywujące, bo takie przedsiębiorstwa mogą mocno motywować (...). Wypowiedzi uczestników spotkania dowodzą, że wdrożenie klauzuli społecznej w zamówieniach publicznych na terenie województwa podlaskiego jest bezwzględnie potrzebne. Narzędzie to jest niezbędne do tego, by móc organizować różne formy aktywizacji osób bezdomnych. Uczestnicy podkreślają, że aby aktywizacja bezdomnych była skuteczna, to musi być klauzula.

Jeden z respondentów opowiada: „na przykład w CIS-ie mamy tego typu problem, że wygenerowanie zysków w CIS-ie sprawia, że dotacja jest nam obcinana. Tworzy się błędne koło, niedostosowane są pewne procedury prawne przy funkcjonowaniu tego (...), moglibyśmy sprzątać miasto, robić porządek, upiększać teren (po prostu) i to mogłyby robić osoby bezdomne za świadczenie integracyjne. Ta dotacja, która przeznaczana jest na bezdomność ona po prostu by wracała. Są niedograne pewne rzeczy prawnie. To jest bardzo trudne. Myśmy po to założyli przedsiębiorstwo społeczne, żeby to jakoś rozwiązać. Dzięki temu, że mamy przedsiębiorstwo społeczne to osoby, które są w CIS-ie mogą pójść na praktykę do przedsiębiorstwa społecznego i generować zysk. Ale też nie może go wypłacić sobie bezpośrednio, tylko musi przekazać dla organizacji, która w formie darów przekaze jej. To jest trochę bezsensowne. Czyli brakuje takiego dogrania, procedur prawnych i stosowania prawa właśnie, właśnie klauzuli społecznej. Na zachodzie jest stosowana, u nas w ogóle. Wydaje się duże pieniądze na rozwój ekonomii społecznej, ale nie ma bezpośredniego przełożenia potem

na praktykę. Tworzy się nie wiem jakieś doradztwo głównie, wydaje się duże środki na to, a w praktyce podmiot ekonomii społecznej nie jest w stanie ruszyć". Inna osoba dodaje: „oni muszą wiedzieć też, że jak coś więcej zrobią, mogą to sprzedać i faktycznie mają potem z tego zysk. Nawet ta grupa rękodzielnicza (tak), jeżeli produkuje pewne rzeczy i (...) nie mogą tego nigdzie sprzedać, muszą to trzymać na półkach a potem wyrzucić. Trzeba się mocno nagłówkować, żeby to zgodnie z prawem wszystko zrobić. Jest to poważny problem. I na pewno trzeba pomyśleć o zapewnieniu finansowania, ale nie finansowania szkoleń jak tworzyć podmioty ekonomii społecznej, tylko finansowania właśnie podmiotów ekonomii społecznej tak jak CIS-y, KIS-y i inne formy, gdzie faktycznie można aktywizować osoby wykluczone społecznie”.

Środki finansowe na bezdomność w województwie podlaskim

Jak wynika z analizowanych informacji środki finansowe przeznaczone na działania związane z wychodzeniem z bezdomności w województwie podlaskim wciąż są niewystarczające. Uczestnicy badania podkreślają, że największym programem finansowym w zakresie bezdomności jest projekt systemowy 1.18 „Tworzenie i rozwijanie standardów usług pomocy i integracji społecznej” w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Celem realizacji projektu jest podniesienie skuteczności systemu rozwiązywania i łagodzenia skutków problemu bezdomności, poprzez opracowywanie i wdrożenie standardów usług skierowanych do ludzi bezdomnych i zagrożonych bezdomnością (tzw. gminne standardy wychodzenia z bezdomności). Niektórzy uczestnicy badania fokusowego wspomnieli również o realizacji projektów konkursowych w ramach Poddziałania 7.2.1 - Aktywizacja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Jeden z respondentów stwierdził: „U nas kilka lat temu był taki projekt, nazywał się „Nowy Zawód - Nowe Życie” (skierowany) do wykluczonych i tam osoby bezdomne korzystały ze szkoleń, kursów, była opieka psychologiczna, doradcy zawodowego i tego typu”. Opinia uczestników spotkania na temat środków finansowych przeznaczanych na bezdomność w województwie podlaskim jest zgodna i z ich punktu widzenia wciąż niedostateczna. „Mimo wszystko za mało środków (...) jest przeznaczanych na to (tak) i za wąski temat działania, ponieważ osobę bezdomną nie tylko trzeba ją aktywizować zawodowo,

ale trzeba naprawdę zająć się dookoła wszystkim". Pojawił się również głos dotyczący finansowania działań zorientowanych na ograniczanie skali bezdomności na terenie gmin - „jest duży problem z finansowaniem też innych gmin, które umywają po prostu ręce i na wszystkie sposoby robią wszystko żeby nie płacić”.

„(...) Mamy największe placówki (...) mamy dom dla bezdomnych, noclegownię dla kobiet, noclegownię dla mężczyzn, dogrzewalnię. No i przez taką liczbę osób, gdyby nie środki nasze własne, czyli z jednego procenta (1%) i te, które udaje się nam zbierać, i nie to że jednak Kościół daje na jakąś pozycję (...) mamy też wpłaty bezpośrednio z Parafii no to byśmy nie byli w stanie tego utrzymać. Więc na pewno mała ilość środków przeznaczanych na bezdomność ze środków publicznych, nie mówię o POKL, bo tam właściwie każdy do konkursów może przystąpić, właściwie każda organizacja może z nich korzystać, ale tych jeżeli chodzi o Białystok to jest na pewno za mało” - stwierdza kolejny uczestnik dyskusji. Wspomniano również o potrzebie stosowania „ulg” dla ludzi bezdomnych. „Brak też jakiś takich ulg (...), że choćby w zarządzie mienia komunalnego te osoby bezdomne nie mają jakiegoś tam pierwszeństwa. Moim zdaniem powinny mieć w otrzymaniu mieszkania, po prostu muszą stawać w kolejce tak jak wszyscy inni, to czasami latami trwa”. Inna osoba stwierdza: „No to jest jedna strona, druga strona to jeszcze domy pomocy społecznej, też (prawda) przyjmują osoby bezdomne, to też jest problem, bo w pewnym momencie nastąpi całkowita blokada”. Zwrócono uwagę na fakt, iż gminy „bardzo bronią się” przed umieszczaniem mieszkańców w domach pomocy społecznej. Związane jest to głównie z wysokimi kosztami utrzymania „bo tam są koszty rzędu trzech tysięcy”. Jeden z uczestników stwierdza - „jeżeli nie ma miejsc w domach pomocy społecznej to nasze placówki robią się trochę małymi DPS - ami”.

Starzenie się społeczeństwa oraz współpraca placówek zajmujących się bezdomnością ze szpitalami

Respondenci badania wskazywali jako jeden z najistotniejszych problemów starzenie się społeczeństwa - „populacja osób starzeje się”. Odzwierciedleniem procesu starzenia się społeczeństwa dostrzegane jest również zjawisko starzenia się bezdomnych. Jeden z respondentów zwrócił uwagę na to, że dom dla bezdomnych niejednokrotnie jest miejscem, w którym bezdomni przebywają do śmierci „bo nie ma

co z nimi zrobić, DPS ich nie przyjmuje, bo nie miejsca i błędne koło się robi”. Jego zdaniem „właśnie brak jest takiej placówki, takiego po prostu nazwałbym wprost domu starców dla bezdomnych, stricte dla bezdomnych, bo nikt ich nie chce przyjmować (...) w domu dla bezdomnych jeszcze mają warunki przynajmniej, ale jak do nas do ogrzewalni trafia taki ktoś, to jest dla niego masakra, męczarnia po prostu, musi siedzieć przy stoliku, całą dobę bo na przykład ma gips od pasa do kostki”.

Inny uczestnik spotkania porusza następny problem: „kolejna rzecz - wypychanie przez szpitale (tak) bezdomnych, którzy nie obsłużą się sami, mają właśnie gips, mają inne jakieś schorzenia i wypychają ich do nas (tak) do ogrzewalni, noclegowni”. Inna osoba dodaje: „oszukując często”, kolejna: „a my nie mamy opieki medycznej, która się nimi zajmie”. Pozostali respondenci również podkreślają istotę tego problemu - „karetka zatrzymuje się, wysadza i ucieka”. Jeden z beneficjentów badania przytacza pewien przykład: „mieliśmy kiedyś ze Szczytna taką kobietę, mówili, że wszystko jest ok (...) prawie, że biega, a okazało się że w ogóle nie może się podnieść”. Z informacji pozyskanych w drodze badania dowiadujemy się, że na terenie województwa podlaskiego brakuje ZOL-i (Zakładów Opiekuńczo - Leczniczych), „takiego ZOL-u brakuje (...) takiego pielęgnacyjnego dla osób bezdomnych, niekoniecznie te ZOL - e, które są chcą przyjmować osoby bezdomne”. Ktoś inny dodaje: „bo to jest bardzo trudny klient”. Uczestnicy spotkania wypowiadają się na temat szpitali w województwie podlaskim. Stwierdzają, że mają z nimi duży kontakt, jednak współpraca nie układa się zbyt pomyślnie, „problem służby zdrowia to my wszyscy znamy i nie dotyczy on tylko bezdomnych” - finalizuje dyskusję w tej kwestii jeden z respondentów.

Sytuacja mieszkań komunalnych i socjalnych w województwie podlaskim

Jedną z największych barier w realizacji działań na rzecz wychodzenia z bezdomności jest brak mieszkań komunalnych oraz socjalnych. „Gdyby były mieszkania dostępne to dwie rodziny, by mogły już spokojnie opuścić nasz ośrodek. Podejrzewam jeszcze z dwóch chłopaków też mogłoby już pójść na swoje (...). Są dwie rodziny, które u nas pobrały się, które u nas wzięły ślub, miały wesele, no i teraz są pracownikami. Uczą się też, to też dziewczyna nagle ruszyła dwie szkoły (...). Uczestnicy

badania podkreślają, że problem mieszkalnictwa jest bardzo poważny i ma swój specyficzny wymiar. Kwestia braku mieszkań jest przede wszystkim problemem związanym z niedostateczną dostępnością, rozumianą jako możliwość zaspokajania potrzeb mieszkaniowych przez osoby bezdomne. *„Tylko jednej rodzinie udało się (po prostu) wyprowadzić, kupić dom, ale tylko dlatego ponieważ jeden człowiek, który im sprzedawał, sprzedał go bardzo tanio i im się opłacało, byli w stanie wziąć kredyt (...) wszyscy pracują, nie są wykluczeni. Także problem mieszkalnictwa, to jest taki bardzo poważny problem w Polsce, szczególnie dla osób, których nie stać na kredyty hipoteczne, nie są w stanie ich wziąć, bo są za starzy już żeby wziąć kredyt hipoteczny, albo nie mają stałych dochodów, no i tak myślę, że jednak te nasze małżeństwo do śmierci spędzi tam czas”.* Beneficjenci badania przedstawiają pesymistyczny obraz mieszkalnictwa, tudzież podkreślają swoją bezradność *„nie jesteśmy w stanie nic poza na przykład jakimś tam skierowaniem (...) do miejsca noclegowego, czy gdzieś do jakiejś świetlicy, czy na jakiś positek. Nie jesteśmy w stanie nic więcej zaoferować (...)”.*

Innym problemem wskazanym przez respondentów są obciążenia komornicze. *„Dużą barierą w aktywizacji jest to, że większość osób bezdomnych ma bardzo duże obciążenia komornicze (...) i zatrudnić taką osobę, gdzie co chwila komornik próbuje wejść na konto. Zmotywować ją do tego, to trzeba cudów, szczególnie jak ktoś ma 100 tysięcy długu (...) bo to narasta (tak), to są odsetki”.* Jedna z osób zatrudnionych w instytucji aktywizującej bezdomnych opowiada: *„Chcemy kolejną osobę (właśnie) zatrudnić bezdomną, ale ma niesamowite obciążenia komornicze i zastanawiamy się jak zrobić, jak to rozłożyć na raty, aby go zatrudnić, bo jest to mu potrzebne. Jeżeli komornik nie pójdzie na ugodę to nawet nie ma szans na zatrudnienie go, na szczęście komornicy są na tyle przychylni”.* Inna osoba dodaje: *„wiesz, różnie to bywa”.* Inny uczestnik badania przytacza inną historię: *„Teraz u nas Pan się wyprowadził, super zadowolony, wszystko fajnie i okazało się, że miał zadłużenia komornicze, które dopiero się odezwały po kilku tam latach (tak) i gość jest załamany bo prawdopodobnie znowu wróci do ośrodka”.* Powyższe przykłady dowodzą, że obciążenie komornicze częstokroć stanowi poważny problem, toruje drogę do wyjścia z trudnej sytuacji oraz napędza kolejne problemy.

Podczas dyskusji uczestnicy nagminnie podkreślali potrzebę prowadzenia profilaktyki i działań prewencyjnych zapobiegających bezdomności oraz ograniczających jej skutki. Respondenci kładą nacisk na zapobieganie. Uważają, że nakłady poniesione na działania prewencyjne są znacznie niższe niż przeznaczone na „usuwanie skutków”. Ponadto wskazano potrzebę zmian w systemie opieki zastępczej jako jeden z priorytetowych kierunków działań. *„Musi być większy nacisk położony, większe wspieranie rodzin zastępczych, no i profilaktyka uzależnień. Niestety w wielu gminach nie dba się w ogóle o profilaktykę uzależnień”*. Jeden z respondentów podaje przykład gminy X: *„zamiast wydawać pieniądze na alternatywne formy spędzania wolnego czasu, wiele gmin, na przykład X, która wydaje ze swego budżetu olbrzymie środki na utrzymanie drugoligowego klubu sportowego zamiast na wspieranie zajęć sportowych i organizowanie alternatywnych form spędzania czasu dla dzieci. Tak powstaje bezdomność, bo jak nie ma żadnych alternatyw w małej miejscowości no to alternatywą jest alkohol po prostu, narkotyki”*. Inny uczestnik stwierdza: *„w przypadku gminy Y przykładowo, to jest taki przykład na Podlasiu, gdzie heroina to jest taki raj dla heroinistów”*. Respondent zwrócił uwagę na to, że znaczny odsetek mieszkańców tego regionu wyjeżdża w celach zarobkowych za granice kraju, najczęściej do Belgii. Pozostawanie bez opieki młodych osób, tudzież ograniczona kontrola rodzicielska często przyczyniają się do rozwoju uzależnień, *„to są tacy kandydaci na bezdomnych, bo oni często kończą na dworcach czy to się prostytuując”*.

Ważnym odnotowania jest punkt, iż gminy z terenu województwa podlaskiego niechętnie podejmują działania w obszarze przeciwdziałania bezdomności. *„Są dwie gminy, jest gmina X, gdzie telefon działa tylko sezonowo w ośrodku pomocy społecznej i Y. I mimo tego, że wychodzimy z propozycją otworzenia tymczasowej noclegowni, czegokolwiek to nikt nie chce rozmawiać (tak). Gmina nie widzi problemu prawda, jeżeli mówi, że nie ma bezdomnych to kpina, bo generalnie z tej gminy jest u nas 6 panów (...) a gmina wykazuje, że nie ma u nich bezdomnych, gmina woli nie widzieć”*.

Badanie pokazuje, że na terenie województwa podlaskiego istnieje potrzeba tworzenia Centrów Integracji Społecznej. Według osób pracujących z osobami bezdomnymi CIS-y są jedną z najlepszych form wychodzenia z bezdomności. Jeden z uczestników badania stwierdza *„U nas w CIS -ie jest sporo pozytywnych przykładów wyjścia z bezdomności (...) takich przykładów pojedynczych osób. Pewien Pan, (...) przeprowadził się teraz do Białowieży, był kierowcą PKS, wszedł w alkoholizm, mieszkał w Domu dla Bezdomnych, w CIS -ie się zaktywizował, przestał pić, miał wsparcie coach-a, doradcy zawodowego, pomogli mu znaleźć mieszkanie w Białowieży. Człowiek, który prowadzi hotel duży, dał mu mieszkanie i zatrudnił go legalnie na umowę o pracę. Dodatkowo jeszcze jeździ jako kierowca. Jest w wieku 61 lat i myślę, że w najbliższym czasie (...) dostanie emeryturę (...) no to na pewno jest taki pozytywny przykład”*.

Z zebranych materiałów badawczych wynika, że Centra Integracji Społecznej dają osobom bezdomnym szansę na lepsze jutro i nowe życie. Są to miejsca, w których odbywa się reintegracja zawodowa i społeczna osób, dotąd nie radzących sobie samodzielnie. *„Myśmymy też to (CIS) traktowali jako eksperyment, ale to jest bardzo dobry eksperyment. Bo tutaj jest całościówka, i psycholog i coach, i nie tylko te zajęcia zawodowe, ale pełne zajęcie się tą osobą, czyli on (bezdomny) nauczył się i pisać na komputerze i pisać CV, jak ubrać się, jak dbać o siebie, gdzie załatwić, jakie dokumenty trzeba zanieść, także to są wszystkie zajęcia (...). Badani postulowali „(...) żeby to rozwijać, może Program Kapitał Ludzki dostosować do tego, żeby jednak było stałe finansowanie CIS-ów, bo to jest na prawdę dobra forma. Może za droga, bo to ustawa koszty narzuca”*. Inna osoba stwierdziła: *„bo wcale nie musiałyby być takie drogie (koszty związane z prowadzeniem CIS-ów), ale żeby spełnić kryteria, no to dosłownie tej kadry jest sporo potrzeba, natomiast jak by było finansowanie, to by było bardzo dobre narzędzie do wychodzenia z bezdomności (...)*.

Ze zrealizowanego badania wynika, że często osoby bezdomne zatrudniane są w ramach projektów realizowanych przez instytucje zajmujące się bezdomnością. Pomimo to wciąż to za mało. Uczestnicy badania podkreślają, że rozwój Centrów Integracji Społecznej na terenie Podlasia stworzyłby większe szanse na zmianę sytuacji zawodowej wielu bezdomnych osób. *„Trochę się zmieniło w tym zakresie (...), ale CIS jest na 20 osób, zaczyna się rok i koniec, i masz zamknięte miejsca i musisz czekać, że*

ktoś wypadnie z tego, a tu czasami trzeba nagle. Ktoś wychodzi z zakładu karnego i żeby nagle nie poszedł na tą ulicę, trzeba go automatycznie wciągnąć w tą maszynkę”.

Bezdomność w aspekcie instytucjonalnym

Aby działania na rzecz osób bezdomnych były skuteczne, sprawą niezwyklej wagi jest dążenie do skupienia jak największego grona instytucji, które będą zaangażowane w pomoc bezdomnym oraz do skoordynowania ich wspólnych poczynań. Z informacji, jakie pozyskano od uczestników badania fokusowego wynika, że na terenie województwa podlaskiego standard placówek udzielających pomocy osobom bezdomnym jest na wysokim poziomie. Kwestia wciąż problematyczną jest ograniczona liczba miejsc w tego typu instytucjach. Problem ten widoczny jest zwłaszcza w okresie zimowym, kiedy osoby bezdomne narażone są szczególnie na bezpośrednie zagrożenie życia ze względu na wychłodzenie, głód czy brak ciepłej odzieży. Jeden z uczestników spotkania fokusowego opowiada, że w jego domu dla bezdomnych są łącznie 83 stałe miejsca, 40 w noclegowni dla mężczyzn, 20 w noclegowni dla kobiet. Respondent podkreśla, że w okresie wiosenno – letnim nie ma większego problemu z miejscami, natomiast w okresie zimowym liczba osób przebywających na terenie placówki „*dobija nawet do 200 osób*”. „*Do tego celu przeznaczamy jeszcze jadalnię, z prostego względu, że osoby pod wpływem alkoholu nikt nie chce przyjąć. Mimo tego, że mamy izby wytrzeźwień (prawda), to nikt nie chce, bo ma albo za dużą tendencję - jakby stężenie tego alkoholu albo z kolei ma za mało, żeby być w izbie wytrzeźwień. I tworzy się pewien pat i ta osoba trafiłaby na ulicę i temu jadalnię przerobiliśmy jako swego rodzaju tymczasową taką. Mamy też ogrzewalnię ale za mało jest miejsc, 30 – 40. Jak jest 40 to jest dobrze, to jest w miarę komfortowo, natomiast jak jest więcej to jest problem*”.

Według respondentów badania bardzo poważnym problemem na terenie naszego województwa jest to, że „*duża część bezdomnych w Białymstoku są to osoby spoza Białegostoku*”. Jedna z osób stwierdziła: „*powiem tak, w domu dla bezdomnych nie możemy sobie pozwolić na to, żeby przyjąć osoby z całego województwa (prawda). Generalnie finansowanie jest ze środków miasta i pierwszeństwo mają osoby, które są z terenu miasta*”. Inna osoba dodaje: „*brakuje nam pewnych procedur. Zrobiłem pewien eksperyment,*

przygotowałem pisma, wziąłem wszystkich Panów spoza Białegostoku i wysłałem pismo z prośbą o podpisanie takiego porozumienia, gdzie gmina zobowiązuje się, że będzie współfinansować koszty pobytu osoby bezdomnej w placówce. I właściwie tyle ile GOPS-ów, tyle dostałem różnych odpowiedzi z odwołaniem do różnych podstaw prawnych. Większość się wykrciła, żeby nie płacić". Inna osoba uzupełnia wypowiedź: „na piętnaście, dwie, czy trzy gminy odpowiedziały w sensie pozytywnym”.

Respondenci biorący udział w badaniu zgodnie podkreślają, że instytucje i placówki zajmujące się bezdomnością na Podlasiu nie byłyby w stanie się same utrzymać gdyby nie inne źródło finansowania. Podkreśla się rolę parafii. Jeden z uczestników stwierdził: *„jest dużo parafii, gdyby nie one, to nie byłibyśmy w stanie utrzymywać naszych placówek dla bezdomnych, lepiej byłoby je zlikwidować. Miasto nie byłoby w stanie poprowadzić tego za takie pieniądze”.*

Kolejną kwestią, która została poruszona w dyskusji jest rola wolontariuszy. Jeden z przedstawicieli organizacji podejmującej na terenie województwa działania w zakresie bezdomności przyznaje: *„gdyby nie zaangażowanie wolontariuszy, ilości osób, które pracują społecznie, no to nie ma szans, żeby prowadzić tego typu placówki”.*

WNIOSKI DO BADANIA ILOŚCIOWEGO

- 1) Typowym bezdomnym jest mężczyzna, w średnim lub starszym wieku, z wykształceniem podstawowym (często także zawodowym), o stażu bezdomności ok. 5 lat, kawaler lub rozwiedziony, charakteryzujący się bezdomnością instytucjonalną.
- 2) Kobiety stanowią jedynie ok. 1/6 zbiorowości bezdomnych.
- 3) Typowa bezdomna kobieta to osoba w średnim wieku lub młodsza, mająca wykształcenie zawodowe lub podstawowe, o stażu bezdomności ok. 5 lat, panna lub rozwiedziona.
- 4) Blisko 1/3 badanych znajduje się we wstępnej fazie bezdomności, czyli w sytuacji, z której najłatwiej „zerwać” z bezdomnością. Natomiast w fazie trwałej bezdomności, czyli fazie o najdłuższym okresie bezdomności odnotowano ponad 20% badanych, którzy tracą wszelką motywację do podejmowania prób wyjścia z bezdomności, nie potrafią samodzielnie funkcjonować w społeczeństwie, są uzależnieni od otrzymywanej pomocy.
- 5) Ludzie bezdomni najczęściej nie mają rodziny lub nie utrzymują z nią kontaktu. Badani bezdomni to najczęściej osoby nie będące w związkach małżeńskich.
- 6) Badani bezdomni dosyć często korzystali ze schronisk i noclegowni, trzeba jednak wziąć pod uwagę specyfikę badanej próby, a przede wszystkim miejsce przeprowadzania badania. Otrzymane wyniki uzyskano bowiem w oparciu o odpowiedzi osób przebywających w instytucjach skierowanych do bezdomnych. Zdecydowana większość badanych zamieszkuje w schronisku lub domu dla bezdomnych. Dotarcie do bezdomnych nie korzystających z pomocy instytucjonalnej jest bowiem niezwykle uciążliwe i wymaga zaangażowania odpowiednich środków.
- 7) Samoocena stanu zdrowia osób bezdomnych ma związek z długością pozostawania w bezdomności, bowiem z przeprowadzonych badań wynika, że osoby w fazie bezdomności wstępnej, adaptacyjnej i ostrzegawczej częściej wskazywały na to, że aktualnie czują się osobami zdrowymi. Natomiast osoby w fazie bezdomności chronicznej i trwałej częściej wskazywały, że aktualnie nie

- czują się osobami zdrowymi. Ponadto z badań wynika, że pomimo tego, że osoby bezdomne często chorują, to rzadko korzystają z opieki zdrowotnej.
- 8) Przeprowadzone badania ukazują, że osoby bezdomne są często osobami niepełnosprawnymi, posiadającymi orzeczenie o niepełnosprawności.
  - 9) Posiadanie kwalifikacji zawodowych nie warunkuje podjęcia pracy zarobkowej przez bezdomnych. Nieliczne osoby deklarują posiadanie pracy zarobkowej mimo, że niejednokrotnie posiadają odpowiednie kwalifikacje zawodowe.
  - 10) Osoby bezdomne dość często nie posiadają dowodu tożsamości ani ubezpieczenia zdrowotnego.
  - 11) 1/4 badanych respondentów posiada stały meldunek, ale nie zamieszkuje w danym miejscu. 1/5 badanych oczekuje na mieszkanie komunalne lub socjalne.
  - 12) Osoby bezdomne często mają lub miały konflikty z prawem. Ponad połowa badanych przyznaje, że przebywała w zakładzie karnym, areszcie śledczym lub zakładzie poprawczym.
  - 13) Alkohol i inne używki są częstą przyczyną bezdomności. Ponad połowa badanych (52%) twierdzi, że zdażyło się im upić w ciągu ostatniego roku. Doświadczenia z narkotykami miało 5% badanych.
  - 14) Blisko 1/3 badanych może liczyć na wsparcie ze strony rodziny, podobny odsetek na osobę bliską spoza rodziny, zaś pozostała część ankietowanych może oczekiwać jakiegokolwiek wsparcia kolegów lub znajomych.
  - 15) Z pomocy instytucjonalnej w ciągu ostatniego roku skorzystała ponad połowa badanych – 58%. Nieco mniej niż połowa (44%) korzystała z pomocy instytucji charytatywnych lub kościelnych.
  - 16) Zdecydowana większość badanych (90%) czuje się bezpiecznie w miejscu, w którym aktualnie przebywa.
  - 17) Ponad połowa respondentów (56%) wskazała, że największą odpowiedzialność za bezdomność ich dziecka ponoszą oni sami, zaś po 22% badanych obwinia własną rodzinę oraz państwo.
  - 18) Przeprowadzone badanie wśród osób bezdomnych, które mają dzieci, ukazuje występowanie silnych więzi pomiędzy rodzicami (szczególnie matkami) a ich dziećmi. Z ich deklaracji wynika, że nie stosują przemocy wobec swoich dzieci.

Uważają, że mają takie same szanse na rozwój i wykształcenie jak dzieci osób nie będących bezdomnymi. Zdają sobie również sprawę z faktu, że posiadanie mieszkania zdecydowanie pomogłoby w stabilizacji sytuacji rodzinnej.

- 19) 72% badanych stwierdziło, że wsparcie, które otrzymuje ich dziecko raczej nie pomaga w wyjściu z bezdomności.
- 20) Bezdomni rodzice korzystają z pomocy socjalnej skierowanej do ich dzieci, uczestniczą w poradach specjalistów. Mimo to uważają, że system pomocy nie pomaga ich dzieciom w wyjściu z bezdomności.

WNIOSKI DO BADANIA JAKOŚCIOWEGO

- 1) Brak aktualnej diagnozy syntezującej zjawisko bezdomności w województwie podlaskim.
- 2) Brak rzetelnej i kompleksowej bazy danych dotyczących placówek zajmujących się bezdomnością na terenie województwa podlaskiego.
- 3) Główne przyczyny bezdomności na terenie Podlasia, w opinii respondentów to: uzależnienia, konflikty rodzinne, eksmisja, utrata pracy, choroba, opuszczenie zakładu karnego, placówki lub domu dziecka.
- 4) Cechy społeczno - demograficzne osoby bezdomnej na terenie województwa podlaskiego to: mężczyzna w wieku 40-50 lat, zwykle jest to osoba przebywająca na terenach miejskich, w wielu przypadkach jest to człowiek uzależniony, rozwiedziony, z wykształceniem podstawowym lub zawodowym. W opinii respondentów wśród kobiet widoczna jest większa efektywność w wychodzeniu z bezdomności.
- 5) Na terenie województwa podlaskiego standard placówek udzielających pomoc osobom bezdomnym jest na wysokim poziomie.
- 6) Niewystarczająca liczba miejsc w noclegowniach, domach dla bezdomnych, ogrzewalniach, schroniskach itp., zwłaszcza w okresie jesienno - zimowym.
- 7) Placówki zajmujące się bezdomnością na Podlasiu nie byłyby w stanie się same utrzymać gdyby nie inne źródło finansowania.

- 8) Duże zaangażowanie wolontariuszy w prace placówek podejmujących działania na rzecz bezdomności.
- 9) Brak jest spójnego, zintegrowanego systemu informującego o ludziach bezdomnych na terenie województwa podlaskiego, co niejednokrotnie wpływa na nadużywanie przez osoby bezdomne systemu pomocy doraźnej.
- 10) Brak proporcji w skali udzielania pomocy doraźnej (posiłki, odzież) i długofalowej (np. terapia). Pomoc doraźna świadczona jest na poziomie znacznie wyższym niż długofalowa.
- 11) Brak form współczucia wspólnotowego dla osób bezdomnych.
- 12) Brak systemowego podejścia do zamówień publicznych z klauzulami społecznymi, co znacznie ułatwiłoby aktywizację ludzi bezdomnych.
- 13) Brak stabilnego źródła finansowania inicjatyw na rzecz osób bezdomnych. Ograniczone publiczne środki finansowe na bezdomność w województwie podlaskim.
- 14) Dostrzega się proces starzenia się społeczeństwa, a w związku z tym również zjawisko starzenia się bezdomnych. Brak na terenie Podlasia „Domu Starców dla Bezdomnych”.
- 15) Niewystarczająca liczba zakładów opiekuńczo - leczniczych w województwie oraz trudności placówek realizujących zadania w zakresie bezdomności we współpracy ze szpitalami.
- 16) Jedną z największych barier w realizacji działań na rzecz wychodzenia z bezdomności jest brak mieszkań komunalnych oraz socjalnych.
- 17) Niewielkie zaangażowanie gmin z terenu województwa w realizację działań na rzecz wychodzenia z bezdomności.
- 18) Streetworking jako efektywna metoda niesienia pomocy ludziom wykluczonym społecznie na terenie województwa podlaskiego.
- 19) Ludzie bezdomni niechętnie podejmują współpracę z pracownikami socjalnych w ramach programów wychodzenia z bezdomności. Mała liczba programów realizowanych w gminach.
- 20) Potrzeba tworzenia Centrów Integracji Społecznej.

REKOMENDACJE

- 1) Przeprowadzenie kompleksowej diagnozy systematyzującej informacje na temat zjawiska bezdomności w województwie podlaskim.
- 2) Opracowanie rzetelnej i kompleksowej bazy danych dotyczących placówek zajmujących się bezdomnością na terenie województwa podlaskiego.
- 3) Tworzenie korzystnych warunków do powstawania nowych placówek (np. CIS, KIS, spółdzielni socjalnych itp.) oraz rozwoju istniejących.
- 4) Dywersyfikacja sposobów i źródeł finansowania wszelkich form pomocy osobom bezdomnym.
- 5) Angażowanie różnych środowisk w prace zmierzające do tworzenia katalogu działań składających się na różnorodne ścieżki wychodzenia z bezdomności, szczególnie świadczenie pomocy długofalowej.
- 6) Podniesienie poziomu wiedzy oraz świadomości mieszkańców w zakresie specyfiki oraz eskalacji zjawiska bezdomności.
- 7) Wprowadzenie na terenie województwa podlaskiego w realizacji zamówień publicznych klauzuli społecznej stymulującej zatrudnienie osób zagrożonych wykluczeniem zawodowym i społecznym.
- 8) Wzmocnienie sieci współpracy placówek realizujących programy reintegracji społecznej i zawodowej dla osób bezdomnych z samorządami.
- 9) Rozwijanie polityki integrowania instytucji publicznych i niepublicznych w realizacji wspólnej polityki pomocy dla bezdomnych.
- 10) Upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie doświadczeń, form pomocy, programów w zakresie streetworkingu, pracy socjalnej, mieszkalnictwa, pomocy doraźnej, zdrowia, rynku pracy czy edukacji.
- 11) Uskutecznienie oraz podniesienie efektywności działań doradczych, psychologicznych, coaching'owych skierowanych do osób bezdomnych oraz tworzenia kompleksowych form wychodzenia z bezdomności.
- 12) Skuteczne i konsekwentne wdrażanie programów specjalnych adresowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
- 13) Rozwijanie streetworkingu i wolontariatu.

ZAKOŃCZENIE

Niniejszy raport dotyczy zjawiska bezdomności na terenie województwa podlaskiego. Zaprezentowane wyniki zostały opracowane na podstawie dwóch badań – ilościowego tj. wywiadów kwestionariuszowych oraz jakościowego – zogniskowanego wywiadu fokusowego. Pierwsze badanie skierowane było do osób bezdomnych z województwa podlaskiego. Główny jego cel to stworzenie socjodemograficznego portretu osoby bezdomnej na terenie województwa podlaskiego. Druga analiza stanowi uzupełnienie części diagnostycznej i została opracowana na podstawie informacji pozyskanych od pracowników instytucji pracujących na co dzień z osobami bezdomnymi. Respondenci, którzy wzięli udział w dyskusji, wyrazili swoją opinie nt. zasięgu oraz dynamiki bezdomności, przyczyn marginalizacji, diagnozy i oceny funkcjonowania systemu wsparcia i pomocy osobom bezdomnym, potrzeb beneficjentów jak też cech społeczno – demograficznych osób bezdomnych z naszego województwa. Informacje pozyskane z badań pozwoliły wyciągnąć wnioski, tudzież przybliżyły obraz sytuacji osób bezdomnych na terenie Podlasia.

Dane pochodzące z badań ogólnopolskich wskazują, że luka w systemie zabezpieczenia społecznego, wynikająca z braku państwowej gwarancji minimalnego poziomu życia, przyczynia się do eskalacji zjawiska bezdomności w skali kraju. By w skuteczny i adekwatny sposób nieść pomoc osobom bezdomnym, niezbędna jest rzetelna diagnoza potrzeb samych beneficjentów systemu pomocy. Tymczasem informacje pozyskane w drodze badania własnego wskazują na fakt, że zarówno na Podlasiu jak i w innych województwach brak jest rzetelnych diagnoz skali i charakteru zjawiska bezdomności, głównych problemów i wyzwań. Szacowana skala bezdomności w województwie podlaskim „wymusza” prowadzenie efektywnej polityki społecznej w zakresie zapobiegania oraz ograniczania i zwalczania skutków bezdomności na terenie województwa. Ponadto wymaga prowadzenia szeregu działań w zakresie prewencji bezdomności, pomocy doraźnej oraz reintegracji społecznej.

W opinii osób udzielających wsparcia ludziom bezdomnym, pomoc doraźna świadczona na terenie województwa podlaskiego zaspokajana jest na wysokim

poziomie. Standard placówek, oferujących pomoc w dużej mierze również spełnia oczekiwania. Przeprowadzone badanie wskazuje też deficyty i braki, występujące w sektorze pomocy społecznej skierowanej do omawianej populacji osób bezdomnych. Analiza opinii respondentów badania wskazuje przede wszystkim na ograniczenia finansowe oraz trudności prawne w realizacji założonych celów.

W badaniu wyłoniono portret typowej osoby bezdomnej z terenu województwa podlaskiego. Wyniki badań przeprowadzonych w gronie ludzi bezdomnych oraz pracowników placówek zajmujących się bezdomnością dowodzą, że *bezdomnym najczęściej jest mężczyzna w średnim wieku (40-50 lat), z wykształceniem podstawowym (często także zawodowym), zwykle jest to osoba przebywająca na terenach miejskich, o stażu bezdomności około 5 lat, kawaler lub rozwiedziony, w wielu przypadkach jest to człowiek uzależniony, charakteryzujący się bezdomnością instytucjonalną.*

Wnioski opracowane na podstawie przeprowadzonych badań dowodzą, że bez odpowiednich działań w zakresie zapobiegania bezdomności, czyli niedopuszczania do rozwoju sytuacji bezdomności a także działań w zakresie wzmocnienia procesu usamodzielniania i wychodzenia z bezdomności, nie można mówić o efektywnym i skutecznym systemie rozwiązywania omawianego problemu.

Reasumując powyższe rozważania należałoby stwierdzić, iż efektywna pomoc zapobiegająca dalszej ekskluzji marginalizacji oraz trwały efekt wyjścia z bezdomności jest zazwyczaj wynikiem programowej pracy z osobami wykluczonymi, obejmującej każdą sferę ich życia. Wymaga to znacznego kapitału społecznego jak również finansowego. Kończąc konkluzje na temat zjawiska bezdomności na terenie województwa podlaskiego można zaryzykować stwierdzenie, że oferta pomocy skierowana do osób bezdomnych jest różnorodna i świadczona na wysokim poziomie, niemniej jednak wciąż daleko niewystarczająca.

BIBLIOGRAFIA

- 1) A. Dębska - Cenian, P. Olech, *Od ulicy do samodzielności życiowej. Standardy społecznej i zawodowej (re)integracji w sześciu sferach*, Drukarnia Wydawnictw Naukowych Sp.z o.o, Gdańsk 2007
- 2) B. Rosaline, *Badania fokusowe. Niezbędnik badacza.*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011
- 3) D. Piekut - Brodzka, *O bezdomnych i bezdomności. Aspekty fenomenologiczne, etiologiczne i terapeutyczne*, Chrześcijańska Akademia Teologiczna, Warszawa 2000
- 4) D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009
- 5) E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009
- 6) M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978
- 7) S. Nowak, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1970
- 8) *Encyklopedia Socjologii*, Warszawa 1996
- 9) *Podręcznik Ankietera*, praca pod red. Z. Sawińskiego, P.B. Szatabińskiego, F. Szatabińskiego SMG/KRC MEDIA S.A., wyd. IFIS PAN, Warszawa 2000
- 10) *Problem bezdomności w Polsce. Wybrane aspekty – diagnoza zespołu badawczego*, red. M. Dębski, Pomorskie Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności, Gdańsk 2011

STRONY INTERNETOWE:

- 1) <http://www.bezdomnosc.edu.pl/content/view/19/71/>, 02.01.2007
- 2) <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/PL.pdf>
- 3) <http://www.pfwb.org.pl/wp-content/uploads/2010/01/20091.pdf>
- 4) <http://pomocspoleczna.ng>
- 5) Marek Tomasz Kępka, <http://www.fecwis.org/arttykul/bezdomni>, 16.05.2012
- 6) M. Abucewicz Szcześniak, *Bezdomność we współczesnej literaturze przedmiotu*, www.ipisr.uw.edu.pl

- 7) R. Dobrzeniecki, *Bezdomność jako problem społeczny*,
<http://www.kulturaswiecka.pl/node/301>
- 8) S. Włodarczyk, *Zjawisko bezdomności w opinii podopiecznych schroniska św. Brata Alberta w Bielicach*, www.sanok.bratalbert.org.pl/bezdomnosc.pdf

---

SPIS TABEL

Tabela 1. Siedem teoretycznych obszarów bezdomności.....	7
Tabela 2. Typologia operacyjna bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego ETHOS	8
Tabela 3. Klasyfikacja bezdomności w ujęciu różnych autorów	11

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1. Obszary bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego.....	6
Rysunek 2. Przyczyny bezdomności według Danuty Piekut-Brodzkiej.....	13
Rysunek 3. Typologia przyczyn bezdomności według Bogny Bartosz i Ewy Błażej..	14
Rysunek 4. Grupy najbardziej narażone marginalizacją społeczną.....	15
Rysunek 5. Przyczyny bezdomności na terenie województwa podlaskiego	54
Rysunek 6. Cechy społeczno - demograficzne osoby bezdomnej na terenie województwa podlaskiego	56

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Rozkład wieku badanych bezdomnych	30
Wykres 2. Wiek badanych bezdomnych względem płci.....	31
Wykres 3. Wykształcenie badanych bezdomnych	31
Wykres 4. Staż bezdomności według płci	32
Wykres 5. Rozkład stażu bezdomności według faz pozostawania w bezdomności ..	33
Wykres 6. Stan cywilny bezdomnych	34
Wykres 7. Miejsce pobytu bezdomnych w ciągu ostatnich 12 miesięcy	35

Wykres 8. Aktualne miejsce pobytu badanych bezdomnych.....	36
Wykres 9. Odsetek osób bezdomnych, które czują się zdrowe.....	37
Wykres 10. Odsetek osób bezdomnych, które stale chorują na jakąś chorobę.....	37
Wykres 11. Faza bezdomności a ocena aktualnego stanu zdrowia	38
Wykres 12. Faza bezdomności a ocena zachorowalności osób bezdomnych	38
Wykres 13. Odsetek osób, które leczą się lub są pod kontrolą lekarza	39
Wykres 14. Odsetek osób, które ze względu na stan zdrowia mają jakiegokolwiek trudności w wykonywaniu codziennych czynności takich jak mycie się, ubieranie, poruszanie się, przygotowywanie posiłków.....	39
Wykres 15. Odsetek osób bezdomnych przebywających w szpitalu w ciągu ostatniego roku.....	40
Wykres 16. Odsetek osób bezdomnych pracujących aktualnie zarobkowo.....	40
Wykres 17. Odsetek osób bezdomnych posiadających zawód/fach.....	41
Wykres 18. Odsetek osób bezdomnych deklarujących gotowość podjęcia pracy w najbliższych dniach.....	41
Wykres 19. Aktywność zawodowa bezdomnych w ciągu ostatniego roku w związku z podniesieniem swoich kwalifikacji czy innych umiejętności	42
Wykres 20. Odsetek osób bezdomnych posiadających pracę w ciągu ostatniego miesiąca	42
Wykres 21. Odsetek osób bezdomnych posiadających dowód osobisty	43
Wykres 22. Odsetek osób bezdomnych posiadających ubezpieczenie zdrowotne	43
Wykres 23. Odsetek osób bezdomnych według stopnia niepełnosprawności	44
Wykres 24. Odsetek osób oczekujących na mieszkanie socjalne bądź komunalne.....	44
Wykres 25. Odsetek osób bezdomnych posiadających stały meldunek.....	45
Wykres 26. Posiadanie stałego zameldowania a faza bezdomności.....	45
Wykres 27. Poczucie bezpieczeństwa w miejscu przebywania a rodzaj bezdomności	46
Wykres 28. Płeć badanych bezdomnych posiadających dzieci	47
Wykres 29. Wiek dzieci badanych bezdomnych	48
Wykres 30. Jednostki odpowiedzialne za bezdomność dziecka w opinii rodziców ...	49
Wykres 31. Jakość kontaktów osób bezdomnych z dziećmi.....	49
Wykres 32. Opinia bezdomnych nt. możliwości wyjścia dzieci z bezdomności	50

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik Nr 1.

Scenariusz grupowego wywiadu zogniskowanego (FOCUS)

1) OKREŚLENIE ZASIĘGU ORAZ DYNAMIKI BEZDOMNOŚCI W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

- 1.1** Czy według Państwa na terenie województwa podlaskiego istnieje problem bezdomności?
- 1.2** Dlaczego tak trudno jest policzyć bezdomnych?
- 1.3** Jakie/czyje statystyki Państwa zdaniem najlepiej odzwierciedlają faktyczny stan liczebny osób bezdomnych?

2) ROZPOZNANIE PROCESU WCHODZENIA W BEZDOMNOŚĆ – PRZYCZYNY MARGINALIZACJI

- 2.1** Skąd się bierze bezdomność? Jakie są jej główne przyczyny?
- 2.2** Ogólnie rzecz ujmując przyczyny bezdomności można podzielić na mikro i makro strukturalne. Jakie według Państwa na naszym terenie są główne przyczyny makrospołeczne (*zewnętrzne procesy społeczne implikujące biedę*) a jakie mikro (*indywidualne, jednostkowe*)?

3) ZDIAGNOZOWANIE I OCENA FUNKCJONOWANIA SYSTEMU WSPARCIA I POMOCY OSOBOM BEZDOMNYM NA TERENIE WOJEWÓDZTWIA PODLASKIEGO

- 3.1** Jak oceniacie Państwo wsparcie udzielane bezdomnym ze strony państwa?
- 3.2** Czy Państwa zdaniem środki unijne wykorzystywane są w sposób wyczerpujący?
- 3.3** Jakie są według Państwa pozytywne i negatywne aspekty systemu wsparcia osób bezdomnych (*mocne i słabe strony systemu pomocy społecznej*)?
- 3.4** Jakie rodzaje wsparcia według Państwa są najbardziej skuteczne dla przeciwdziałania narastaniu skali zjawiska bezdomności?
- 3.5** Jakie działania na rzecz wychodzenia z bezdomności podejmujecie Państwo w swojej pracy?
- 3.6** Czy realizujecie Państwo Indywidualne Programy Wychodzenia z Bezdomności lub kontrakty społeczne? Jakie są efekty tych działań?
- 3.7** Czy istnieją jakieś przeszkody w realizowaniu Indywidualnych Programów Wychodzenia z Bezdomności czy kontraktów społecznych? Jeśli tak to jakie?
- 3.8** Czy bezdomni chętnie podejmują współpracę w zakresie realizacji programów wychodzenia z bezdomności?

4) DIAGNOZA POTRZEB OSÓB BEZDOMNYCH Z PUNKTU WIDZENIA PRZEDSTAWICIELI INSTYTUCJI DZIAŁAJĄCYCH W OBSZARZE BEZDOMNOŚCI

- 4.1 Współpracujecie Państwo z bezdomnymi. Jak układa się Państwa współpraca z tymi osobami?
- 4.2 Jakie napotykać Państwo problemy w relacjach z bezdomnymi?
- 4.3 Jak rozwiązujecie te problemy?
- 4.4 Czy współpracujecie Państwo z innymi instytucjami? Na czym ta współpraca polega?
- 4.5 Dlaczego Państwa zadaniem, niektórzy bezdomni nie chcą korzystać z oferowanej pomocy?
- 4.6 Jak oceniacie Państwo szanse bezdomnych na powrót do normalnego życia?
- 4.7 Jakie są najpilniejsze potrzeby osób bezdomnych?
- 4.8 Jakie działania na rzecz przeciwdziałania bezdomności zamierzacie Państwo podjąć w najbliższym czasie?

5) OKREŚLENIE CECH SPOŁECZNO - DEMOGRAFICZNYCH OSÓB BEZDOMNYCH W REGIONIE

- 5.1 Kto według Państwa obserwacji i doświadczenia zawodowego najczęściej jest osobą bezdomną? (*portret socjo-demograficzny*): płeć, wiek, wykształcenie itp.
- 5.2 Jak oceniacie Państwo poziom aktywizacji zawodowej bezdomnych?
- 5.3 Jaka jest Państwa zdaniem sytuacja bezdomnych kobiet (*w szczególności kobiet z dziećmi*)
- 5.4 Jaka jest Państwa zdaniem sytuacja rodzin bezdomnych?
- 5.5 Jaka jest Państwa zdaniem sytuacja dzieci bezdomnych?
- 5.6 Jakie są szanse uzyskania przez bezdomnego mieszkania socjalnego?
- 5.7 Dlaczego wielu bezdomnym nie udaje się wyjść z bezdomności?

**Kwestionariusz dotyczący osoby dorosłej
w dniu 12 grudnia 2011r**

**W przypadku stwierdzenia przez ankietera
zagrożenia życia lub zdrowia osoby bezdomnej
należy powiadomić policję**

Nazwa powiatu (*w którym realizowane jest badanie*).....

Nazwa gminy (*w której realizowane jest badanie*).....

Nazwa miejscowości (*w której realizowane jest badanie*).....

Miejsce przeprowadzenia badania (podać nazwę)

1. Ogrzewalnia.....
2. Noclegowania.....
3. Schronisko, dom dla osób bezdomnych, hostel.....
4. Mieszkania wspierane, chronione, treningowe.....
5. Mieszkania wynajmowane na otwartym rynku mieszkaniowym (reintegracja)
.....
6. Miejsca niemieszkalne.....
7. Działki i altany.....
8. Szpitale, hospicja, ZOL-e, inne placówki zdrowia.....
9. Zakłady karne, areszty śledcze.....
10. Izby wytrzeźwień, pogotowia socjalne.....
11. inne, jakie?.....

Uwagi.....

UWAGA!!! Pierwszym pytaniem, które należy zadać respondentowi jest pytanie czy w dniu dzisiejszym był badany tym wywiadem. Jeśli dana osoba już uczestniczyła w wywiadzie prosimy nie rozpoczynać wywiadu. Jeśli z osobą bezdomną z pewnych względów jest utrudniony kontakt (wpływ środków psychoaktywnych) bądź osoba bezdomna odmawia wzięcia udziału w badaniu prosimy o wypełnienie kwestionariusza wywiadu z zaznaczeniem płci, szacowanego wieku, miejscem przebywania osoby bezdomnej oraz z wypełnieniem ankiety dla ankietera. W znajdującym się powyżej punkcie UWAGI prosimy pokrótce opisać zaistniałą sytuację													
UWAGA!!! Ankieter nie zadaje tego pytania tylko zaznacza prawidłową odpowiedź na podstawie obserwacji 1. Płeć: ☐ mężczyzna ☐ kobieta	2. Proszę podać Pana(i) rok urodzenia :												
3. Jakie jest Pana(i) wykształcenie? 1. ☐ niepełne podstawowe; 2. ☐ podstawowe; 3. ☐ gimnazjalne 4. ☐ zawodowe, 5. ☐ średnie; 6. ☐ wyższe ; 7. ☐ nie wiem nie czytać tej odpowiedzi	4. Jak długo jest Pan(i) osobą bezdomną (podać liczbę lat)? W przypadku podania miesięcy proszę przeliczyć to na lata. w przypadku podania przedziału lat np. 5 – 10 lat proszę wpisać środek przedziału czyli 7,5 lat <div style="text-align: right;">.....lat</div>												
5. Ostatnie zameldowanie na stałe: 1. ☐ na terenie obecnego województwa pomorskiego Powiat ..... Gmina ..... Miejscowość ..... 2. ☐ inne województwo Powiat ..... Gmina ..... Miejscowość													
6. Na terenie jakiej gminy, jakiego miasta bądź wsi spędził Pan(i) najdłuższy okres w całym swoim życiu?	7. Jaki jest Pana(i) aktualny stan cywilny? 1. ☐ kawaler/panna; 2. ☐ zamężna/zonaty 3. ☐ rozwidziony/rozwidziona; 4. ☐ wdowiec/wdowa; 5. ☐ w wolnym związku; 6. ☐ w separacji 7. ☐ trudno powiedzieć – nie czytać tej odpowiedzi												
8. Gdzie przebywał/a Pan(i) najczęściej w ciągu ostatnich 12 miesięcy? (Można zaznaczyć maksymalnie 5 odpowiedzi) <table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="width: 33%;">1. ☐schronisko, noclegownia, ogrzewalnia</td> <td style="width: 33%;">5. ☐altanki, baraki na działkach</td> <td style="width: 33%;">9. ☐kątem u rodziny lub znajomych</td> </tr> <tr> <td>2. ☐dworzec, wagony, bocznicie kolejowe</td> <td>6. ☐klatki schodowe, strychy, piwnice,</td> <td>10. ☐szpital</td> </tr> <tr> <td>3. ☐mieszkania wspierane</td> <td>7. ☐rury i węzły ciepłownicze, bunkry</td> <td>11. ☐inne/jakie .....</td> </tr> <tr> <td>4. ☐zakład penitencjarny</td> <td>8. ☐stancje, pokoje wynajmowane</td> <td></td> </tr> </table>		1. ☐ schronisko, noclegownia, ogrzewalnia	5. ☐ altanki, baraki na działkach	9. ☐ kątem u rodziny lub znajomych	2. ☐ dworzec, wagony, bocznicie kolejowe	6. ☐ klatki schodowe, strychy, piwnice,	10. ☐ szpital	3. ☐ mieszkania wspierane	7. ☐ rury i węzły ciepłownicze, bunkry	11. ☐ inne/jakie	4. ☐ zakład penitencjarny	8. ☐ stancje, pokoje wynajmowane	
1. ☐ schronisko, noclegownia, ogrzewalnia	5. ☐ altanki, baraki na działkach	9. ☐ kątem u rodziny lub znajomych											
2. ☐ dworzec, wagony, bocznicie kolejowe	6. ☐ klatki schodowe, strychy, piwnice,	10. ☐ szpital											
3. ☐ mieszkania wspierane	7. ☐ rury i węzły ciepłownicze, bunkry	11. ☐ inne/jakie											
4. ☐ zakład penitencjarny	8. ☐ stancje, pokoje wynajmowane												
9. Jakie jest Pana(i) aktualne miejsce pobytu?													

1. ☐ Ogrzewalnia	4. ☐ Noclegownia	7. ☐ Schronisko, dom dla bezdomnych, hostel
2. ☐ Szpital	5. ☐ Zakład Penitencyjny	8. ☐ Izba Wytrzeźwień
3. ☐ Miejsca niemieszkalne	6. ☐ Działki i altany	9. ☐ Mieszkanie wspierane, mieszkania wynajmowane

A teraz zadam Panu/i kilka prostych pytań na które proszę, aby udzielił Pan/i odpowiedzi „tak” lub „nie. Prosimy nie zadawać osobie bezdomnej odpowiedzi „nie wiem” i zaznaczać ją jedynie wówczas, kiedy osoba bezdomna ma wyraźną trudność w odpowiedzi na zadane pytanie.	TAK	NIE	NIE WIEM
10. Czy aktualnie czuje się Pan/i osobą zdrową?	☐	☐	☐
11. Czy choruje Pan/i stale na jakąś chorobę?	☐	☐	☐
12. Czy jest Pan/i pod kontrolą, czy leczy się Pan() u jakiegoś lekarza?	☐	☐	☐
Prosimy nie zadawać osobie bezdomnej odpowiedzi „nie wiem” i zaznaczać ją jedynie wówczas, kiedy osoba bezdomna ma wyraźną trudność w odpowiedzi na zadane pytanie.	TAK	NIE	NIE WIEM
13. Czy ze względu na stan zdrowia ma Pan/i jakiegokolwiek trudności w wykonywaniu codziennych czynności takich jak mycie się, ubieranie, poruszanie się, przygotowanie posiłku?	☐	☐	☐
14. Czy w ciągu ostatniego roku był/a Pan/i w szpitalu?	☐	☐	☐
15. Czy aktualnie pracuje Pan/i zarobkowo?	☐	☐	☐
16. Czy posiada Pan/i jakiegokolwiek zawód, fach?	☐	☐	☐
17. Czy byłaby Pan/i gotowy/a do podjęcia pracy jutro bądź w najbliższych dniach?	☐	☐	☐
18. Czy w ciągu ostatniego roku uczestniczył/a Pan/i w jakiegokolwiek aktywności związanej z podnoszeniem swoich kwalifikacji zawodowych czy innych umiejętności?	☐	☐	☐
19. Czy w ciągu ostatniego miesiąca szukał/a Pan/i pracy?	☐	☐	☐
20. Czy posiada Pan/i dowód osobisty?	☐	☐	☐
21. Czy aktualnie posiada Pan/i ubezpieczenie zdrowotne?	☐	☐	☐
22. Czy aktualnie ma Pan/i orzeczony stopień o niepełnosprawności? /grupę inwalidzką?	☐	☐	☐
	przejdź do pyt. 23	przejdź do pyt.24	przejdź do pyt 24

23. Jaki stopień niepełnosprawności Pan/i posiada?

1. znaczny /1 grupa 2. umiarkowany / 2 grupa 3. lekki ;/ 3 grupa 4. trudno powiedzieć – **nie czytać tej odpowiedzi**

Prosimy nie zadawać osobie bezdomnej odpowiedzi „nie wiem” i zaznaczać ją jedynie wówczas, kiedy osoba bezdomna ma wyraźną trudność w odpowiedzi na zadane pytanie.	TAK	NIE	NIE WIEM
24. Czy stara się Pan/i o przyznanie bądź o zmianę stopnia niepełnosprawności?	☐	☐	☐
25. Czy znajduje się Pan/i na aktualnej liście osób oczekujących na mieszkanie socjalne bądź komunalne?	☐	☐	☐
26. Czy posiada Pan/i stały meldunek?	☐	☐	☐
27. Czy posiada Pan/i prawo własności do lokalu mieszkalnego?	☐	☐	☐
28. Czy przebywał/a Pan/i kiedykolwiek w zakładzie karnym, areszcie śledczym, zakładzie poprawczym?	☐	☐	☐
29. Czy w Pana/i najbliższym otoczeniu zdarzają się sytuacje stosowania przemocy?	☐	☐	☐
30. Czy w ciągu ostatniego roku miał/a lub aktualnie ma Pan/i konflikty ze służbami porządkowymi takimi jak policja, straż miejska, służba ochrona kolei, prywatne firmy ochroniarskie, itp.?	☐	☐	☐
31. Czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło się Panu/i upić się?	☐	☐	☐
32. Czy ma Pan/i osobiste doświadczenia ze stosowaniem narkotyków?	☐	☐	☐
33. Czy może Pan/i aktualnie liczyć na jakiegokolwiek wsparcie ze strony członka Pana/i najbliższej rodziny?	☐	☐	☐
34. Czy ma Pan/i bliską osobę spoza najbliższej rodziny, na której wsparcie może Pan/i liczyć?	☐	☐	☐
35. Czy może Pan/i liczyć na jakiegokolwiek wsparcie kolegów, znajomych?	☐	☐	☐
36. Czy w ciągu ostatniego roku korzystał/a Pan/i z pomocy/opieki społecznej?	☐	☐	☐
37. Czy w ciągu ostatniego roku korzystał/a Pan/i z pomocy instytucji charytatywnych, kościelnych, itp.?	☐	☐	☐
38. Czy w miejscu, w którym aktualnie Pan/i przebywa czuje się Pan/i bezpiecznie?	☐	☐	☐
39. Czy czuje się Pan/i osobą bezdomną?	☐	☐	☐
40. Czy czuje się Pan/i osobą samotną?	☐	☐	☐
41. Czy ma Pan/i wpływ na własne życie?	☐	☐	☐
42. Czy widzi Pan/i szansę na poprawę swojej sytuacji życiowej w ciągu najbliższych 12 miesięcy?	☐	☐	☐

ANKIETA DLA ANKIETERA: Tuż po zakończeniu rozmowy z osobą bezdomną prosimy zanotować swoje spostrzeżenia o rozmówcy, z którym realizowany był wywiad. Zanotuj swoją opinię odpowiadając na wszystkie poniższe zagadnienia zaznaczając odpowiedź na załączonej skali. Czy osoba bezdomna?	TAK	RACZEJ TAK	RACZEJ NIE	NIE
A1. Miała brudny ubiór?	☐	☐	☐	☐
A2. Posiadała wyraźne urazy fizyczne (sińce, blizny, rany, poparzenia, itp.)?	☐	☐	☐	☐

A3. Miała problemy z koncentracją (była rozproszona, skupiała uwagę na rzeczach/osobach trzecich, prosiła kilkakrotnie o powtórzenie pytania, długo się zastanawiała nad odpowiedzią)?	☐	☐	☐	☐
A4. Znajdowała się pod wpływem środków psychoaktywnych (alkoholu, narkotyków)?	☐	☐	☐	☐
A5. Była agresywna w stosunku do ankietera (kłóciła się, używała wulgaryzmów, szarpała)	☐	☐	☐	☐
A6. Była chętna do rozmowy (zaangażowana w rozmowę)?	☐	☐	☐	☐
A7. Płakała bądź wzruszała się?	☐	☐	☐	☐
A8. Chciała coś w zamian za udzielenie odpowiedzi (np. papierosy, pieniądze, jedzenie)?	☐	☐	☐	☐
A9. Czy dało się wyczuć od osoby bezdomnej nieprzyjemny zapach, woń?	☐	☐	☐	☐
A10. Czy według Pana/i osoba bezdomna udzielała wiarygodnych odpowiedzi?	☐	☐	☐	☐
A11. Czy zna Pan/i osobiście osobę bezdomną, z którą przeprowadzał/a Pan/i rozmowę?	☐ tak		☐ nie	

Imię i nazwisko osoby przeprowadzającej wywiad .....

**Kwestionariusz dotyczący dziecka
Do 18 roku życia dnia 12 grudnia 2011r
INSTRUKCJA DLA ANKIETERA**

**W przypadku stwierdzenia przez ankietera
zagrożenia życia lub zdrowia osoby bezdomnej
należy powiadomić odpowiednie służby na
danym terenie!!!**

Nazwa powiatu (*w którym realizowane jest badanie*).....

Nazwa gminy (*w której realizowane jest badanie*).....

Nazwa miejscowości (*w której realizowane jest badanie*).....

Miejsce przeprowadzenia badania (podać nazwę)

12. Ogrzewalnia.....
13. Noclegowania.....
14. Schronisko, dom dla osób bezdomnych, hostel.....
15. Mieszkania wspierane, chronione, treningowe.....
16. Mieszkania wynajmowane na otwartym rynku mieszkaniowym (reintegracja)
.....
17. Miejsca niemieszkalne.....
18. Działki i altany.....
19. Szpitale, hospicja, ZOL-e, inne placówki zdrowia.....
20. Zakłady karne, areszty śledcze.....
21. Izby wytrzeźwień, pogotowia socjalne.....
22. inne, jakie?.....

Uwagi.....

UWAGA!!! Pierwszym pytaniem, które należy zadać respondentowi jest pytanie czy w dniu dzisiejszym był badany tym wywiadem. Jeśli dana osoba już uczestniczyła w wywiadzie prosimy nie rozpoczynać wywiadu	
1. Proszę podać płeć Pana(i) dziecka: 1. Mężczyzna 2. kobieta	2. Proszę podać rok urodzenia Pan(i) dziecka : .....
3. Czy Pana(i) dziecko posiada akt urodzenia: 1. tak 2. nie 3. nie wiem – nie czytać tej odpowiedzi	4. Czy Pana(i) dziecko posiada ubezpieczenie zdrowotne? 1. tak 2. Nie 3. nie wiem – nie czytać tej odpowiedzi
5. Ostatnie zameldowanie na stałe: 1. na terenie obecnego województwa pomorskiego Powiat.....Miejscowość..... 2. inne województwo Powiat.....Miejscowość..... 3. brak zameldowania	
6. Z jakich form pomocy korzystało Pana(i) dziecko w ciągu ostatniego roku z tytułu Pana(i) bezdomności? Można zaznaczyć więcej niż 1 odpowiedź 1. nocleg 2. wyżywienie 3. odzież 4. wsparcie finansowe 5. nie korzystałem(am) – omiń pytanie nr 7 i przejdź do pytania nr 8	
7. Czy wsparcie, które otrzymuje Pana(i) dziecko pomaga jemu wyjść z bezdomności czy też nie pomaga? 1. zdecydowanie pomaga 2. raczej pomaga 3. raczej nie pomaga 4. zdecydowanie nie pomaga 5. trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi	8. Jak długo Pana(i) dziecko jest bezdomne? (podać liczbę lat): .....
9. Czy w ciągu ostatniego miesiąca Pana (i) dziecko było niedożywione? 1. tak, często 2. tak, sporadycznie 3. nie, nigdy	10. Czy rodzina dziecka jest rodziną: 1. pełną 2. niepełną (po rozwodzie bądź śmierci) rodziców

<p>11. Czy rodzina dziecka jest rodziną wielodzietną (troje dzieci i więcej):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. tak 2. nie 	<p>12. Czy Pana (i) dziecko ma orzeczoną grupę inwalidzką lub stopień niepełnosprawności:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. tak 2. nie 3. nie wiem - nie czytać tej odpowiedzi 			
<p>13. Stan zdrowia swojego dziecka ocenia Pan(i) jako:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. bardzo dobry 2. dobry 3. dostateczny 4. niedostateczny 5. trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 	<p>14. Czy Pana(i) dziecko uczęszcza do:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. żłobka – przejdź do pytania nr 16 2. przedszkola – przejdź do pytania nr 16 3. szkoły – przejdź do pytania nr 16 4. nie uczęszcza – przejdź do pytania nr 15 5. trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 			
<p>15. Dlaczego Pana(i) dziecko nie uczęszcza do żadnej placówki edukacyjnej?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. jest za małe 2. nie stać mnie na edukację mojego dziecka 3. samo nie chce uczęszczać 4. nie wiem gdzie znajdują się placówki edukacyjne, do których mogłoby uczęszczać moje dziecko 5. inne, jakie?..... 				
<p>16. Kto według Pana(i) ponosi największą odpowiedzialność za bezdomność Pana(i) dziecka ? Można zaznaczyć tylko 1 odpowiedź</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. państwo / rząd 2. społeczeństwo 	<ol style="list-style-type: none"> 3. ja sam 4. moja rodzina 5. moi znajomi 6. nie wiem → nie czytać tej odpowiedzi 7. inne..... 			
<p>17. Jak ocenił(a)by Pana(i) posiadany kontakt z dzieckiem?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. bardzo dobry 2. dobry 3. dostateczny 4. niedostateczny 5. trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 	<p>18. Jakie jest Pana(i) aktualne miejsce pobytu?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Placówka 2. Szpital 3. Zakład Penitencjarny 4. Izba Wyrzęźwień 5. Miejsca niemieszkalne 6. Działki i altany 7. Mieszkanie wspierane 8. inne jakie 			
<p>19. Czy Pana(i) dziecko było kiedykolwiek bite przez któregoś z rodziców?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tak – przejdź do pytania nr 20 2. Nie – przejdź do pytania nr 21 3. Nie wiem → nie czytać tej odpowiedzi, – przejdź do pytania nr 21 	<p>20. Czy osoba, która biła Pana(i) dziecko była pod wpływem alkoholu?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Tak często 2. Tak, sporadycznie 3. Nie nigdy 4. Trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi, 			
<p>21. Co pomogłoby Twojemu dziecku aby wyjść z sytuacji bezdomności? Można zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. przyswojenie wartości społecznych 2. dobre relacje z rówieśnikami (kolegami) 3. możliwość realizacji własnych zainteresowań 4. własne mieszkanie 	<ol style="list-style-type: none"> 5. praca dziecka 6. odpowiednie relacje z rodzicami 7. pomoc państwa 8. dostęp do edukacji 9. poprawa stanu zdrowia 10. poprawa sytuacji rodzinnej 11. inne, jakie?..... 			
<p>22. Czy według Ciebie Twoje dziecko ma takie same szanse na odpowiednie kształcenie się, jak dzieci, które nie są dziećmi bezdomnymi?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ma mniejsze szanse jak inne dzieci 2. ma takie same szanse jak inne dzieci 3. ma większe szanse jak inne dzieci 4. trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 				
<p>23. Czy Pana(i) dziecko jest dyskryminowane:</p>	nie	Trudno powiedzieć	tak	Nie dotyczy
<p>23.1. w szkole (przedszkolu) przez nauczycieli (opiekunów)</p>	1	2	3	4
<p>23.2. Przez kolegów w szkole</p>	1	2	3	4
<p>23.3. Przez kolegów „z podwórka”</p>	1	2	3	4
<p>23.4. Przez sąsiadów</p>	1	2	3	4
<p>23.5. Przez innych członków Pana(i) rodziny</p>	1	2	3	4
<p>23.6. Przez innych współmieszkańców (np. w placówce)</p>	1	2	3	4

<p>24. Z którymi z poniższych stwierdzeń zgadza się Pan(i) najbardziej? Szanse mojego dziecka na wyjście z bezdomności</p> <ol style="list-style-type: none"> są zdecydowanie większe od moich są raczej większe od moich są takie same jak moje są raczej mniejsze od moich są zdecydowanie mniejsze od moich trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 		<p>25. Jakie według Pana(i) szanse na wyjście z sytuacji bezdomności ma Twoje dziecko?</p> <ol style="list-style-type: none"> bardzo duże duże małe bardzo małe nie wiem → nie czytać tej odpowiedzi 		
<p>26. Czy według Pana(i) system pomocy: Prosimy nie czytać odpowiedzi nie wiem</p>		Tak	Nie	Nie wiem
26.1. Pomaga Pana(i) dziecku wyjść z bezdomności		1	2	3
26.2. Uzależnia Pana(i) dziecko od pomocy		1	2	3
26.3. Udziela Panu(i) dziecku pomoc zgodną z potrzebami		1	2	3
26.4. Pomaga Pan(i) w sprawowaniu opieki nad dzieckiem		1	2	3
26.5. Podejmuje działania przeznaczone dla osób zagrożonych bezdomnością		1	2	3
<p>27. Jak często zdarza się taka sytuacja, kiedy daje Pan(i) „w skórę” swojemu dziecku za karę?</p> <ol style="list-style-type: none"> Bardzo często Często Czasami Rzadko Bardzo rzadko Nigdy 		<p>28. Jak często zdarza się taka sytuacja, kiedy daje Pan(i) „w skórę” swojemu dziecku bez powodu?</p> <ol style="list-style-type: none"> Bardzo często Często Czasami Rzadko Bardzo rzadko Nigdy 		
29. Jak często w ciągu ostatniego roku Pana(i) dziecko korzystało z porady:		Wcale	sporadycznie	Często
29.1. Pedagoga bądź psychologa		1	2	3
29.2. lekarza pierwszego kontaktu		1	2	3
29.3. Pracownika socjalnego		1	2	3
29.4. Lekarza dentysty		1	2	3
29.5. Innego terapeuty		1	2	3
<p>30. Jakie jest Pana(i) zdanie na temat dawania dzieciom klapsa przez rodziców?</p> <ol style="list-style-type: none"> Uważam, że klaps to dobry i skuteczny środek wychowawczy Choć uważam, że klaps to coś złego dopuszczam możliwość jego stosowania Jestem zdecydowanym przeciwnikiem dawania dzieciom klapsów Trudno powiedzieć 		<p>31. Czy stosowanie kar fizycznych bądź psychicznych przez rodziców powinno być prawnie zakazane?</p> <ol style="list-style-type: none"> Tak, zarówno kary psychiczne jak i fizyczne stosowane przez rodziców powinny być prawnie zabronione Jedynie kary fizyczne stosowane przez rodziców wobec dziecka powinny być zabronione prawnie Jedynie kary psychiczne stosowane przez rodziców wobec dziecka powinny być zabronione prawnie Nie powinno się prawnie zabraniać ani kar psychicznych, ani kar fizycznych stosowanych wobec dziecka przez jego rodziców. Nie wiem, trudno powiedzieć → nie czytać tej odpowiedzi 		
<p>32. Czy do któregoś z dziecka (dzieci) ma Pan(i) ograniczone prawo rodzicielskie bądź został(a) Pan(i) tego prawa pozbawiony(a)?</p> <ol style="list-style-type: none"> Mam pełne prawa rodzicielskie do opieki nad moim dzieckiem (moimi dziećmi). Mam ograniczone prawa rodzicielskie w stosunku do co najmniej jednego mojego dziecka Jestem pozbawiony(a) praw rodzicielskich w stosunku do co najmniej jednego mojego dziecka. 				
<p>33. Wykształcenie rodzica odpowiadającego na pytania:</p> <ol style="list-style-type: none"> Podstawowe, niepełne podstawowe Zasadnicze zawodowe Średnie Wyższe 		<p>34. Ile lat jest Pan(i) osobą bezdomną?</p> <p>.....lat</p>		
<p>35. Ile ma Pan(i) dzieci? Proszę wpisać liczbę</p> <p>.....dzieci</p>		<p>36. Płeć rodzica biorącego odpowiadającego na pytania:</p> <ol style="list-style-type: none"> Kobieta Mężczyzna 		

Ankiety wypełnił/a (imię, nazwisko, stanowisko, kontakt)..... Podpis .....